

RESPEKT FOR MENNESKET

KRIMINALISTISKE
KRONIKKER OG FOREDRAG

AF
STEPHAN HURWITZ

KØBENHAVN
G. E. C. GADS FORLAG
1951

6

INDHOLDSFORTEGNELSE

KRIGSFORBRYDERNE

Krigsforbryderkommissionen i London	11
Domstolen i Nürnberg	18
De 21 store	22
Sagen mod Lord Haw-Haw	35
Skyd en fransk general!	41
Efter ordre	47

DET DANSKE RETSOPGØR

Var Danmark i krig?	57
Om dødsstraf igen	71
Straffelovstillægget må revideres	84
Efterkrigstiden og retsbevidstheden	95
Tortur og tilståelse	111
Stikkerlikvideringerne i retlig belysning	118
I opgørets sidste fase	124
Henrettelser i 1950?	135

SKYLD OG SKÆBNE

Dommen over Oscar Wilde	141
Motivets gåder	148
Crippen — den blide morder	154
Sagen mod Carstein Brekke	160

FRA STRAFFERETSPLEJEN

Den ukendte morder	175
Om varetægtsfængsel	182
Ti års klageret	187
Genvej til sandheden	194

RESPEKT FOR MENNESKET

Nye paroler for frihedsstraffen	205
Fremskridt i fangebehandlingen	211
Kongres i San Remo	217
Skal forbrydelser bekæmpes med straf eller opdragelse?	224
Indtryk fra Island	237
Respekt for mennesket	246

FORORD.

Denne bog indeholder et udvalg af artikler og foredrag fra årene efter den anden verdenskrig. Størstedelen af dem har været offentliggjort i Politikens kronik.

Emnet er forbrydelse og samfund. Der er foretaget en gruppering, som giver fremstillingen en sammenhæng og systematik, der ikke på forhånd har været tilsigtet.

En enkelt af de medtagne artikler går uden for den ellers iagttagne begrænsning til rent kriminalistiske emner, omend den har sit udgangspunkt i en kriminalrets-konference i Reykjavik. Til undskyldning tjener kun, at digressionen har været forfatteren magtpåliggende.

Artiklerne optrykkes i det væsentlige i den form, hvorunder de har været offentliggjort, dog med enkelte udeladelser og en let korrektur.

De første afsnit angår retsopgøret med krigsforbryderne og landssvigerne under nazismen. I dag er lignende emner under andre magtkonstellationer mere aktuelle. Men de forhold, der behandles i denne bog, ligger os dog i tid og virkninger så nær, at de har mere end historisk interesse. Der er ting, som det endnu er for tidligt at glemme.

Hvad særlig angår det hjemlige retsopgør, giver det udvalg af talrige artikler i dag- og fagpresse, som her forelægges, et billede af den holdning, jeg har indtaget. Den har været kritisk vendt mod overdrivelser både til den ene og den anden side.

I afsnittet om Skyld og Skæbne er samlet nogle rids af straffesager, der frembyder særlig psykologisk og kriminali-

stisk interesse. Vægten er lagt på en udredning af de bevidste og ubevidste bevæggrunde bag forbrydelsen.

Der følger en gruppe af artikler, som belyser emner af almen betydning i forbindelse med efterforskningen og pådømmelsen af kriminelle forhold. Og sluttelig søges i et udvalg af kronikker og foredrag lys kastet over de sidste års bestræbelser for en gennemgribende reform af behandlingen af lovovertrædere. Som motto for denne behandling i anstalter og under friere former er sat kravet om respekt for mennesket, også når samfundet står overfor et menneske under forbrydelsens synsvinkel. Og dette motto er ved bogens titel udvidet til at gælde som ledestjerne for vor stilling til kriminalitetsproblemerne i det hele taget.

Det er altid et vanskeligt spørgsmål, om en forfatter tør og bør optrykke, hvad han tidligere har offentliggjort i dagblad og tidsskrift. Den interesse, de her behandlede emner i sig selv frembyder, kan forhåbentlig retfærdiggøre en sammenfatning i bogform. I hvert fald imødekommes derved talrige henvendelser og opfordringer. Jeg takker forlagsboghandler Fr. Gad, der i en papirknap tid har påtaget sig udgivelsens risiko.

Stephan Hurwitz.

KRIGSFÖRBRYDERNE

KRIGSFORBRYDERKOMMISSIONEN

I LONDON.

(1945)

I 1942 offentliggjorde den internationale liga til bekæmpelse af hvid slavehandel i London rapporter, der indeholdt enkeltheder om forbrydelser begået af fjendtlige styrker mod kvinder og unge piger i Grækenland, Jugoslavien, Tjekkoslaviet, Polen og Rusland. Der refereredes til fælde af voldtægt, tvangsvis udskrivning af piger til tyske bordeller, mishandling af disse og andre piger på sadistisk måde, og drab af dem, når de blev syge eller udslidte. Der gaves meddelelser om en tysk avlslejr i Polen (i Helenovo nær Lodz), hvor over 500 tyske drenge og polske piger, i alderen mellem 15 og 18 blev parret. Pigerne blev udtaget blandt de fysisk og psykisk bedst udrustede. Når de havde født, blev børnene taget fra dem og de selv sendt til tyske krigsbordeller.

Normale mennesker vægrer sig ved at tro på rigtigheden af rapporter af denne art. Til det sidste vil man i hvert fald håbe på, at det drejer sig om isolerede forvildelser. Men når uforkastelige vidnesbyrd i tusindvis strømmer ind fra alle jordens kanter om forbrydelser af endnu uhyggeligere grusomhed, når man tvinges til at tro på beretningerne om systematisk og koldblodig udryddelse af millioner af børn, kvinder og gamle på en sindssygs ordre, når man ved, at værgeløse mennesker er blevet benyttet til smertefulde og dødbringende eksperimenter gennem indpodning af sygdomme, ved knoglebrud og blodafpninger,

når mord og tortur, udsultning og uhumskhed viser sig at være blevet sat i system i et omfang og i en grad, som har været ukendt i menneskeslægtens historie, da vender sindene sig fra vantro og skepsis til et brændende krav om straf for de skyldige.

Den 25. oktober 1941 erklærede *Roosevelt* og *Churchill* afstraffelsen af krigsforbrydere som et af de allieredes krigsmål. I januar 1942 udstedte ni invaderede og okkuperede staters eksilregeringer i London en fælleserklæring om gennemførelse af straffeforanstaltninger overfor alle, der havde beordret, udført eller medvirket til forbrydelser mod krigens love. Storbritannien, U. S. A. og Sovjet sluttede sig senere til erklæringen. Ved Moskvadeklarationen af 1. november 1943 afgav de tre stormagters udenrigsministre et højtideligt tilsagn på 32 nationers vegne om at krigsforbryderne ville blive forfulgt til verdens ende og overgivet til domstolene i de lande, hvor de havde forøvet deres skændselsgerninger.

Kort forinden var de forenede nationers krigsforbrydelseskommision blevet stiftet ved et møde i det britiske udenrigsministerium. Kommissionen holdt sit første møde den 2. oktober 1943 med Sir *Cecil Hurst*, den tidligere vicepræsident for den faste domstol for mellemfolkelig retspleje i Haag som formand. Efter længere tids sygdom trak Cecil Hurst sig tilbage som formand i begyndelsen af 1945 og afløstes af den fremragende engelske dommer Lord *Wright*. Samtidig indtrådte en anden af Englands ypperste dommere, Lord *Finlay*, som Storbritanniens repræsentant i kommissionen.

På et pressemøde den 30. august 1944 gjorde Cecil Hurst rede for kommissionens arbejde og principper. Dens primære opgave har været at gennemgå bevismateriale og forberede lister over personer, der efter stedfunden undersøgelse bør retsforfølges som krigsforbrydere. Fremgangsmåden

er følgende: Hver regerings kompetente organ fremsender de sager i hvilke det menes, at straf skal pålægges. Indenfor kommissionen undersøges sagen først af en »committee on facts and evidence« (en komité, der fastslår fakta og bevis). Det konstateres her om sigtelsen angår en krigsforbrydelse, om der er tilstrækkeligt materiale til at identificere gerningsmanden, og om der er det til begrundelsen af en anklage fornødne bevis. Den endelige bevisprøvelse af skyldspørgsmålet kan først finde sted, når alle kendsgerninger foreligger for den domstol, der skal dømme i sagen. Indenfor kommissionen arbejder også en komité, der særlig har at gøre med spørgsmål vedrørende pågribelsen af krigsforbrydere, og en komité for juridiske spørgsmål, der forbereder henstillinger til de enkelte landes regeringer om arten af domstole, procesmåden m. v. i de sager, hvis pådømmelse henlægges til vedkommende land. Tillige arbejder kommissionen med planer til oprettelsen af en international domstol for sager, der ikke er begrænset til et enkelt land, navnlig sager mod de storkriminelle forbrydere i den tyske regering.

Som det fremgår af redegørelsen er krigsforbrydelseskommissionen ikke i sig selv en domstol, men snarere en anklagemyndighed der samler og bedømmer beviser (»a fact-finding body«). Betydningen af, at kommissionen optager et navn på sin A-liste over krigsforbrydere, er i første række, at de allierede styrker herefter søger at pågribe ham overalt, hvor de kommer frem, at han vil blive begæret udleveret fra neutralt område, og at han efter tilfangetagelse holdes under særlig forvaring. Proces og domfældelse skal derimod i almindelighed ske i gerningsstedets land.

Det ligger ikke helt fast, hvad der skal forstås ved en »krigsforbrydelse«. Ifølge den definition, der har været lagt til grund for kommissionens arbejde, omfatter begrebet forbrydelser begået under krig, når de rummer en krænkelse

af de love og sædvaner for krigens førelse, som er bindende for de krigsførende magter. Under denne definition falder en lang række nærmere opregnede forbrydelser, navnlig mord og massakrer, henrettelse af gidsler, uforsvarlig behandling af krigsfanger, tortur og anden mishandling, deportationer, tvangsudskrivning til bordeller, ulovlige konfiskationer og kollektive bøder, plyndring og hærgen, anvendelse af ulovlige våben m. v.

Udenfor begrebet, således som det er fastslået i den nævnte definition, falder den ulovlige påbegyndelse af krig, særlig den traktatstridige angrebskrig. Man har ment, at de, der er ansvarlige for en sådan krig, kun kan rammes politisk, ikke strafferetligt, fordi de ikke har overtrådt noget gældende straffebud. En modsat opfattelse er dog også med styrke blev gjort gældende både af repræsentanter for vestmagterne og særlig fra sovjetrussisk side. Således hævder professor *Trainin* i den russiske kommission for undersøgelse af tyske forbrydelser, at angreb på fredelige forbindelser mellem nationerne skal straffes som krigsforbrydelser, og han angiver nærmere, hvilke forhold der skal henføres hertil. Og fra den belgiske retspræsident *de Baer* foreligger et forslag om oprettelse af en international domstol til påkendelse og afstraffelse af krigeriske aggressionshandlinger. Det er efter hans opfattelse ingen afgørende indvending herimod, at der ikke forelå en vedtaget international straffelov forud for de pågældende handlinger. Hvis de forenede nationer, det vil sige tre fjerdedele af jordens befolkning, stempler akseledernes overfald på fredelige nationer som en forbrydelse og fastsætter straf derfor, får disse bestemmelser karakteren af autoritativ folkeret.

Til de forbrydelser, der behandles af kommissionen i London, henregnes ikke landsforræderiske og landsskadelige handlinger begået af de respektive landes egne borgere i samvirken med fjenden. Afstraffelsen af disse folk er et rent

nationalt anliggende. Det fremgår heraf, at krigsforbrydelseskommisionen intet har at gøre med den lovgivning og retsforfølgning, der nu finder anvendelse i Danmark overfor danske Quislinger.

Strengt taget skulle kommissionen heller ikke have noget at gøre med de forbrydelser, der af den tyske nazistregering og dens funktionærer er begået mod de tyske jøder. For nylig har dog den engelske Lord Chancellor ved en debat i overhuset erklæret, at når de forenede nationer nu påtog sig at gøre op med de tyske krigsforbrydere, var det ikke troligt, at man ville undlade at tage sådanne handlinger med som forbrydelserne mod jøderne i Tyskland.

Spørgsmålet om, *hvem* der skal betragtes som krigsforbrydere har været stærkt diskuteret. I en længere periode efter krigsforbrydelseskommisionens nedsættelse blev Hitler og Mussolini og de andre store navne i aksemagternes ledelse holdt udenfor krigsforbryderlisterne. Dette stemte med et ret udbredt juridisk standpunkt, hvorefter strafansvar ikke kunne gøres gældende mod de politiske ledere, men alene mod dem, der havde det direkte ansvar som gerningsmænd eller ordregivere til bestemt fikserede forbrydelser. Overfor de politiske ledere var man inde på alene at ville gennemføre et politisk ansvar eller uskadeliggørelse uden strafansvar. Det var en fremgangsmåde efter denne linie, som i sin tid var blevet anvendt overfor Napoleon, der aldrig blev tiltalt eller dømt i retsplejens former.

Det angivne synspunkt har dog fra først af haft stærke modstandere blandt vestmagternes jurister, deriblandt den nuværende formand for War Crimes' Commission, Lord Wright. I slutningen af 1944 sejrede den opfattelse helt indenfor kommissionen og offentligheden, at Hitler og hans lederklike var ordinære forbrydere, blot i hidtil ukendt format. Der blev nu enighed om, at de førende tyske nazister

måtte drages til ansvar som anstiftere og medvirkende til mord og andre krigsforbrydelser, og alle de berygtede navne på disse »arch-criminals« (ærkeforbrydere) blev optaget på kommissionens lister.

Dette synspunkt, hvis rigtighed forekommer indlysende, har også altid været hævdet fra russisk side. Som krigsforbrydere har man her i første række karakteriseret Hitler og hans ministre, ledende nazister og medlemmer af den tyske generalkommando, dernæst industri- og finansledere, der har hjulpet Hitler, og endelig de umiddelbare gerningsmænd til de enkelte forbrydelser. Opfattelsen er nærmere udviklet af bl. a. professor *A. Farin* i »Krigen og Arbejderklassen« i 1943. Ved medtagelsen af industri- og finansmagtater og ledende militærpersoner giver det russiske standpunkt udtryk for en tendens til at tage hårdt og konsekvent fat på hele toppen af det nazistiske Tyskland. Til gengæld har man fra samme side stadig betonet, at det tyske folk ikke som helhed burde gøres strafferetligt, men kun politisk og økonomisk ansvarligt for krigen og dens ugerninger.

En gruppe indenfor krigsforbryderne, der i særlig grad har påkaldt verdens forbitrelse, er medlemmerne af Gestapo. Lord *Vansittart*, der i England stærkere end nogen anden har hævdet nødvendigheden af strenge straffeforholdsregler overfor Tyskland, fremsatte i juli 1944 forslag om, at samtlige gestapomænd skulle sættes på proskriptionsliste og erklæres fredløse. Lord *Cranborne* udtalte ved denne lejlighed på regeringens vegne, at Gestapo ville blive udryddet som institution og hver enkelt skyldig blive draget til ansvar.

I striden mellem den opfattelse, der i det væsentlige vil basere opgøret med krigsforbryderne på politiske magtmidler uden anvendelse af rettergangsform eller dom, og den opfattelse, der anser det for rigtigt at fastslå den kriminelle karakter af Hitlerregimets udskejelser og drage de skyldige

til ansvar gennem retsbehandling for domstole, har den sidstnævnte opfattelse sejret.

Og denne gang vil retsoppgøret ikke som efter forrige verdenskrig udarte til en farce. De tyske grusomheder mod civilbefolkningen i Belgien og Frankrig, sænkning af hospitalsskibe o. s. v. havde også i 1914—18 fremkaldt krav om afstraffelse af de skyldige, og ved Versailles-traktatens artikel 228 forpligtede det slagne Tyskland sig til at udlevere krigsforbryderne til de allierede. Der blev opsat lister med i alt 896 navne, blandt dem Hindenburg og Ludendorff. Men forbryderne blev aldrig udleveret. Det kom til et kompromis for ikke at sprænge det nye demokratiske Tyskland. Tyskerne ville selv påtage sig at gennemføre rettergangen mod de skyldige ved deres egne domstole. Listen over personer, der skulle tiltales, blev reduceret fra 896 til — 45, idet man udvalgte de allerklareste, mest graverende tilfælde. Rigsretten i Leipzig begyndte med den engelske liste, der indeholdt 7 navne. Tre af dem kunne ikke findes. Een dømmes til 4 års fængsel for sænkning af lasaretfartøjet *The Landoverly Castle*, men »flygtede« efter dommen. En ubåds-kaptajn blev frifundet, fordi han havde handlet efter admiraltetets ordre. I en sag om mishandling af krigsfanger idømtes hovedmanden, kaptajn Emil Müller, hvis optræden af rigsretten selv karakteriseredes som »undertiden umenneskelig« — 6 måneders fængsel. Generalerne blandt de anklagede frifandtes. Den italienske liste ignoreredes helt. I alt blev kun 10 personer dømt. Man afstod fra processernes videre gennemførelse.

Bag denne fiasko lå politiske hensyn, som det vil føre for vidt at komme ind på her, utilstrækkelig forberedelse og regulering af strafforfølgningen i fredstraktaten, og den omstændighed at processerne først påbegyndtes 3 år efter krigens afslutning.

Historien gentager sig, men aldrig helt på samme måde.

Mange oprørende krigsforbrydelser vil også denne gang blive ladet ustraffet, allerede af den grund at ingen jor-disk retfærdighed vil kunne overkomme at gøre op til fulde med det millionhovede nazistuhyses terror og bar-bari. Men indenfor det muliges rammer er retfærdigheden nu på vej til at ske fyldest overfor de store og små, der udfordrede verdens retsbevidsthed.

Roligt og støt, præget af sand retskultur, strengt og sag-ligt har The War Crimes' Commission i London forberedt afregningen.

DOMSTOLEN I NÜRNBERG.

(1945)

Om kort tid skal den store krigsforbryderproces i Tysk-land begynde. Listen over de anklagede med Göring, Rib-bentrop, Streicher og Ley i spidsen er offentliggjort. Det er meddelt, at domstolen skal være en international militær-domstol, og at processen skal foregå i Nürnberg. Men den danske offentlighed er ikke orienteret om det nærmere ret-lige grundlag for denne proces. Med hvilken hjemmel er domstolen nedsat? Efter hvilke regler skal den dømme og for hvilke forbrydelser? Hvorledes er domstolen sammensat, og hvem omfattes af dens jurisdiktion?

Svarene på disse spørgsmål indeholdes i en allieret dekla-ration, som blev offentliggjort den 9. august 1945. Det med-deles heri, at der er blevet afsluttet en overenskomst mellem Storbritannien, U. S. A., Rusland og Frankrig om oprettelse af en international militærdomstol, der skal dømme den europæiske akse større krigsforbrydere (»major war crimi-nals«), hvis forbrydelser ikke geografisk har været begræn-set til bestemte områder.

Domstolen skal bestå af fire medlemmer, en for hver af de fire signatarmagter. Til fældende afgørelser kræves tre stemmer.

De forbrydelser, der falder ind under domstolens myndighed, henføres ved overenskomsten til tre forskellige kategorier. For det første er der de egentlige *krigsforbrydelser*, d.v.s. krænkelser af krigens love og sædvaner. Herunder fremhæves forbrydelser rettet mod civilbefolkningen i okkuperede lande ved udøvelse af mord, mishandling eller deportation, endvidere forbrydelser mod krigsfanger og søfarende, drab af gidsler, plyndring af offentlig eller privat ejendom, samt ødelæggelser, der ikke er begrundet i militær nødvendighed.

Som den anden gruppe er medtaget *forbrydelser mod menneskeheden* (»Crimes against Humanity«). Hertil henregnes forbrydelser, som ikke har været rettet mod andre landes borgere, men som har bestået i umenneskelig behandling af de skyldiges egne landsmænd eller folkelige minoriteter. Gruppen omfatter mord, udryddelse, slaveri, deportation og forfølgelser af politiske, racemæssige eller religiøse grunde i forbindelse med forbrydelser, der falder inden for domstolens jurisdiktion.

Medtagelsen af denne gruppe under international strafbarhed er nok værd at lægge mærke til. Indtil for nylig stillede man sig tvøvende over for en indgriben i forhold, som kunne hævdes at have en intern national karakter. Nazismens uhørte forbrydelser skulle kulminere i en ny verdenskrig for at fremkalde denne reaktion.

Af vidtrækkende betydning er også firemagtsoverenskomstens bestemmelser om den tredje af de i betragtning kommende forbrydelsesgrupper, benævnet *forbrydelser mod freden* (»Crimes against Peace«). Ifølge domstolsforfatningens definition omfatter dette begreb: planlægning, forberedelse, iværksættelse og gennemførelse af en angrebskrig eller en

krig i strid med internationale traktater, overenskomster eller forsikringer, samt deltagelse i en plan eller sammen-sværgelse med sådan krig for øje.

Med denne bestemmelse er lange tiders politiske og teoretiske debat om angrebskriges og traktatstridige kriges stempeling som forbrydelser endt med et positivt resultat. Fordømmelsen af den uretfærdige krig har gammel hævde i folkerettens historie. Men siden napoleonskrigenes tid er det ikke lykkedes at gennemføre retssynspunktet i praksis. Machiavellis og Bismarcks kynisme og en »realistisk« indstillet folkerets tusinde betænkeligheder og forbehold syntes stærkere end de kristne kirkefædres, Hugo Grotius' og vor tids bestræbelser for at løfte røverkrigen ud af den politiske beskyttelsessfære. Ganske vist blev der i Versaillesfredens artikel 227 optaget en bestemmelse, hvorefter de allierede ville drage kejser Wilhelm til ansvar for krænkelse af de internationale morallove og traktaters hellighed, men dette forblev som bekendt en bestemmelse på papiret. Nu er det alvor. Skønt det lige til det sidste så ud til, at man i mangel af positive lovbestemmelser ville vige tilbage fra at underkaste krigsanstifterne kriminelt ansvar, er stormagterne omsider enedes om virkelig at gennemføre den opfattelse, at det folkeretlige fredsbrud er en forbrydelse. Enigheden er opnået under den amerikanske dommer *Robert H. Jacksons* deltagelse i forhandlinger om krigsforbryderspørgsmål i London.

Ansaret for de i det foregående omtalte forbrydelser skal ikke blot påhvile de umiddelbare gerningsmænd, men også og i første række de egentlige ophavsmænd, der har lagt og organiseret de planer, hvorefter der er handlet. At en person har handlet efter ordre, fritager ham ikke for ansvar, men kan tages i betragtning som en formildende omstændighed.

Som en regel af stor praktisk betydning må nævnes, at

domstolen kan fastslå, at en gruppe eller en organisation, f. eks. Gestapo eller S.S., er en *kriminell organisation*. Er dette sket, kan ethvert medlem af en sådan organisation blive draget strafferetligt til ansvar ved domstole i lande, der har sluttet sig til overenskomsten, uden at afgørelsen om organisationens kriminelle karakter kan anfægtes.

Om anklagematerialets tilvejebringelse og forelæggelse, procesmåden og de anklagedes forsvar er der givet nærmere regler i tilslutning til overenskomsten. Det bestemmes, at domstolens permanente sæde skal være i Berlin. Den første proces finder som nævnt sted i Nürnberg.

Hvad angår de straffe, der kan idømmes, siges det blot, at domstolen er berettiget til at idømme den, der findes skyldig, dødsstraf eller sådan anden straf, som måtte findes retfærdig.

At der har kunnet opnås enighed mellem angelsaksisk, fransk og sovjetrussisk retsopfattelse om de yderst vigtige og vidtrækkende folke- og strafferetlige spørgsmål, som overenskomsten af 8. august 1945 angår, er en historisk begivenhed. Hvis man kan få den idé til at trives i verden, siger dommer Jackson i en til overenskomsten føjet erklæring, at igangsættelsen af en angrebskrig er vejen til de anklagedes skranke og ikke til hæder og ære, er der gjort en indsats for at sikre freden.

Det er klart, at man ikke kan se bort fra faren for, at den offentlige mening i en række lande vil opfatte de processer, der forestår, som en camouflage for sejrherrens hævn over de besejrede. Men hvem andre end de sejrende kan gennemføre afstraffelsen? Eller med dommer Jacksons ord: Tyskernes angreb er sket i en skala, som ikke har levnet plads til neutrale. Vi må gøre alt, hvad der menneskeligt er muligt for omhyggeligt og korrekt at fremlægge beviserne for de onde gerninger i disse retssager og for at vurdere dem med rolig dømmekraft. Vi må gøre det klart for tyskerne, at

den uret, deres faldne ledelse anklages for, ikke er, at de tabte krigen, men at de begyndte den.

DE 21 STORE.

(1946)

Processen i Nürnberg begyndte d. 20. november 1945. Den kan tidligst være færdig i august, og måske vil den vare ved hen i november.*)

Det er ikke let at fastholde opmærksomheden omkring en retsforhandling, der trækker så længe ud. De, der ventede en summarisk behandling og hurtig konstatering af en soleklar skyld, har for længst tabt tålmodigheden. Andre, der af forskellige grunde fra først af har stået kritiske eller usikre over for processen, finder gerne anledning til at ryste på hovedet.

Naturligvis ville der have været fordele forbundet med en hurtigere ekspedering af de store krigsforbrydere. De kunne have været stillet for en standret, eller — hvad mange ville have foretrukket — være blevet uskadeliggjorte i kraft af en af de sejrende magter truffet afgørelse uden anvendelse af retsapparatet. Der er ingen tvivl om, at en øjeblikkelig henrettelse af førerkredsen omkring Hitler ville have udløst tilfredshed hos folkemasser verden over og af disse være følt som den moralsk rigtige afgørelse. Samtidig ville man have undgået enhver mulighed for at kompromittere det egentlig retsvæsen.

Man har i fuld bevidsthed om disse forhold valgt den formelle retsplejes besværlige vej, og processen er fra første færd blevet lagt således an, at den skulle give ikke bare et skin af retfærdighed, men de størst mulige garantier for en uangribelig behandling af de rejste anklager i offentlig-

*) Sagen afsluttedes ved dom den 1. oktober 1946.

hedens fulde lys. De ideelle fordele, der er forbundet hermed, lader sig ikke måle og veje. De virker i det dybe og på langt sigt. Mere umiddelbart håndgribelig er den dokumentariske værdi af de stenograferede retsforhandlinger og deres bilag. Det kildeskrift, der her tilvejebringes til belysning af det tredje riges udvikling og metoder, vil få mere end historisk interesse. Hvis ikke dette materiale kan danne grundlag for en opdragelse, der åbner øjnene på den tyske ungdom og lærer den nazismens sande væsen, er denne ungdom uheldbredelig.

Personlig har jeg fra først af haft den opfattelse, at den ved Nürnberg-processen valgte fremgangsmåde var den principielt rigtige, og denne opfattelse har jeg fået bestyrket ved på stedet at sætte mig ind i forholdene i og omkring processen. At der går længere tid end oprindelig beregnet, at der opstår træthed og krydsende stemninger, er af underordnet betydning i forhold til det mål, man har sat sig: at fælde en dom, som ikke er et camoufleret magtsprog, men en virkelig retsafgørelse.

Jeg rejste til Nürnberg i flyvemaskine via Paris og fik det første indtryk af Tysklands bombede byer, da jeg vestfra passerede Rhinen. En iagttagelse fra luften giver et uhyggeligt indtryk af ødelæggelsernes omfang. Men dette indtryk er mildt i sammenligning med det billede, der møder en, når man står midt i ruinerne. I Nürnberg er et beboeligt hus en sjældenhed. Overalt møder øjet stendynger, tomme facader, forvredne jernkonstruktioner. Hele den gamle by bag murene med dens spir og tårne og malede husflader er sunket i grus. Kun Hans Sachs' statue står overlevende på det ødelagte torv. Under byens ruiner siges endnu at ligge 40.000 lig.

I denne by går livet videre, børnene leger skjul mellem de fantastiske formationer af murbrokker. Sporvognene kø-

rer overfyldte til og fra yderdistrikterne. Gennem gaderne jager jeeps med amerikansk militærpoliti og tunge lastvogne med soldater og forsyninger. Særlig livlig er trafikken mellem Grånd Hotel, der er en af de få bevarede bygninger i nærheden af banegården, og retsbygningen et par kilometer derfra. Kun biler mærket IMT (International Military Tribunal) får lov at passere det sidste stykke ad denne vej. Indgangen til retsbygningen er bevogtet af hvidhjelmede, bevæbnede vagtposter. Før man når ind gennem det store kompleks til retssalen med de »21 Store«, må man passere fem hold vagter, der kontrollerer identitetspapirer og adgangstilladelse.

Og så står man omsider i den gamle Schwurgerichtssaal, hvor verdensprocessen finder sted. Tilhørerne er anbragt på en balkon lige over for vidnesranken. På højre hånd har man dommerne: Russerne og franskmændene på hver sin yderfløj af den lige dommersranke, englænderne og amerikanerne i midten. Hver af de fire stormagter har to repræsentanter, hvoraf den ene er stemmeberettiget dommer, den anden hans suppleant. Russerne er i uniform med store epauletter, de andre bærer civile dommerkapper. Som rettens præsident fungerer Lord *Lawrence*, der i England beklæder embedet som Lord Justice of the Court of Appeals. Man kunne ønske, at alle, der vil danne sig et indtryk af de bedste engelske retstraditioner, fik lejlighed til at se og høre denne dommer som leder af retsforhandlingerne. Mere overlegen og upartisk regulering af krydsforhøret end den, han præsterer, har jeg ikke været vidne til i nogen retssal. Han har en værdig bisidder i den amerikanske rigsadvokat, dommer *Biddle*. Ved afslutningen af en afhøring griber denne dommer undertiden ind med en række supplerende spørgsmål, koncise i formen, blide i tonen, ubønhørlige i deres logik. Også Sovjetunionen og Frankrig har delegeret fremragende jurister til dommersæderne i den internationale

ret. Den russiske hoveddommer er vicepræsident *Nikitsjenko* fra Sovjetunionens højesteret, den franske, professoren i strafferet ved Paris universitet *Henri Donnedieu de Vabres*, ekspert i international strafferet.

Til venstre for tilhørerne er de anklagedes plads, the dock. Her har man dem alle 21, anbragt side om side på to, bænke: *Göring, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner, Rosenberg* o. s. v., mænd, der har været i besiddelse af en uhørt magt, som har været frygtet og smigret som halvguder, og som nu ærbødigt rejser sig for deres dommere.

Hvilket indtryk gør det at stå få skridt fra disse mænd, at se dem og høre dem?

Til at begynde med ikke noget indtryk meget forskelligt fra at se og høre dem på film. Man kendte dem så godt i forvejen. Her er de altså. Man må knibe sig i armen for at forstå, at det er virkelighed. Og på en vis måde er disse mennesker jo også kun skygger, masker, figurer. De handlinger, de skal dømmes for, foregik i en anden verden. Der var gerningsmændene kød og blod. Nu er de uden milieu, rovdyr i bur.

Og selv om man i sin fantasi projicerer disse blege, bekymrede mænd tilbage til livet i magt og herlighed, med adjutanter og beundrere og intriganter omkring sig, med deres Volksgenossen og elskerinder og frygt og afhængighed af Hitler og Himmler, hvem evner da at gribe virkeligheden i deres sind bag fraser og gestus? Vi ser for os — men også i uvirkelighedens skær — det uendelige tog af ofre for disse mænds regime. Har sukkene fra de forpinte millioner, der blev slidt og sultet ihjel i koncentrationslejrene, eller som blev kvalt af giftgas eller som nøgne blev stillet op langs randen af massegrave for at vente på døden fra riffel- og revolverkugler, har summen af disse lidelser eller blot kvalen i et enkelt modersind, når hun så sit barn blive kastet i krematorieovnen, formået at sende et svagt ekko som en

foruroligende tone ind i sjælen hos de mennesker, der var de ansvarlige ophavsmænd eller medvidere til disse rædsler? Vi véd det ikke. Ingen af de 21 anklagede har vovet at vedstå kendskab til eller ansvar for massebordene. Men vi véd, at disse mord har været beordret af Hitler og Himmler fra krigens første år og frem til dens afslutning, og man kan regne med, at omkring 70.000 tyskere har været sat ind i udførelsen af bøddegerningen. Det er simpelthen umuligt, at den nærmeste kreds af førende nazister omkring Hitler kan have været uvidende om, hvad så mange vidste besked med, selv om en del af dem kan have skudt fra sig at blive bekendt med enkeltheder.

Processen befinder sig for tiden på det stadium, da hver af de anklagede får lejlighed til at fremsætte bemærkninger til de tidligere fremførte sigtelser og at føre vidner til sit forsvar. Man følger i det væsentlige formerne for krydsforhør i engelsk-amerikansk retspleje. Den anklagede tager plads i vidneboksen, sværger »ved Gud den almægtige og alvidende at ville tale sandhed, den fulde sandhed og kun sandheden« og afhøres derpå af sin forsvarer. Som regel begynder han med at give en udførlig gennemgang af sit levnedsløb, og derefter tager han, støttet til forsvarerens spørgsmål, stilling til de rejste anklager. Denne del af forhøret varer i almindelighed et par dage og sigter til at stille den anklagede i det gunstigst mulige lys, melodien er nogenlunde den samme for alles vedkommende: de har aldeles ikke haft den magt og viden, som man vil tillægge dem, men kun en begrænset kompetence, de har ikke deltaget i nogen sammensværgelse med krig for øje, men har tværtimod støttet på, at Hitler ville bevare freden, de er først under sagen blevet bekendt med de begåede forbrydelser, som de er rystede over og tager afstand fra, og kan der bebrejdes dem noget, har de handlet efter ordrer, de var

pligtige at adlyde, og for at tjene deres fædreland. Foreholdes der dem sort på hvidt taler, udtalelser og erklæringer, som de har fremsat, og som utvetydigt ophidser til eller billiger jødeforfølgelser, tvangsdeportationer, shanghaiing af arbejdere fra de okkuperede områder o. s. v., kommer de med bortforklaringer og undskyldninger. Udtalelserne har ikke skullet forstås efter deres ordlyd, de har været fremsat alene for at berolige Hitler, hos hvem man var faldet i unåde, og de dækkede ikke over ens egen mening etc. Fremkommer der endelig en erkendelse af skyld, er den sammenvævet med påstande om, at man er blevet svigtet og bedraget af føreren, som man havde stolet på i blind tillid, og som man bestandig havde følt sig bundet til af en loyalitet, man først nu erkender som urigtig.

Men det billede af en brav og pligtopfyldende patriot som den tiltalte har søgt at fremkalde under forsvarerens afhøring, og som det måske er lykkedes ham at få sig selv til at tro på, svinder hurtigt, når anklagerne sætter ind med deres *cross-examination*. Særlig englænderne og amerikanerne er dygtige til at foretage dette krydsforhør. Høflige i formen, præcise og kortfattede nagler de kendsgerningerne, som de fremgår af de uendelige dokumentdynger, fast. Som regel er der ikke meget tilbage for forsvareren at gøre, når han derefter foretager den genafhøring (*re-examination*), som omsider afslutter forhøret. Og med forswarets vidner går det i almindelighed på samme måde.

Ind imellem holder retten små pauser, hvorunder dommerne forlader retssalen. Så bliver der livligt på anklagebænkene. De tiltalte taler indbyrdes, skifter plads, konfererer med deres forsvarer, gumler på et medbragt stykke brød eller forsvinder for en lille tid ud af salen ledsaget af en betjent. Det er interessant at iagttage dem i dette frikvarter. De danner indbyrdes afgrænsede grupper. *Göring*, der tid-

ligere under sagen skal havde virket som en dynamisk kraft, men som nu synes at have tabt sin vitalitet, bliver siddende yderst på den første bæk og underholder sig stiltfærdigt med de nærmeste på bagrækken, flådecheferne *Doenitz* og *Raeder*. I midten gestikulerer den tidligere generalguvernør over Polen, *Hans Frank*, i ivrig samtale med *Rosenberg*, *Frick*, *Schirach* og *Seyss-Inquart*. *Ribbentrop*, der ser syg og elendig ud, konfererer med forsvareren. Det samme gør generalerne *Keitel* og *Jodl*, som i deres grønne, distinktionsløse uniformer har bevaret den militære holdning. *Jodls* forsvarer fremhæver sig i en sid lilla kappe markant fra det øvrige sortkappede forsvarerkorps. Det er den berømte kriminalist, professor *Franz Exner* fra München, der her optræder som advokat. Længst borte fra tilskuere og tilhørere står *Hjalmar Schacht*, forhen rigsbankdirektør og finansminister, manden, der sprang fra demokratiet over i nazismen, som hjalp Hitler i sadlen og gjorde finansielle underværker til fremme af hans program, men som nu påstår, at han altid har set det som sin opgave at modarbejde og bremse ham. Han står i en trodsig attitude, med armene over kors og med et udtryk af vrede sarkasme. Under sin afhøring erklærede han: Jeg har ingen kolleger. Og hans position er en tydelig tilkendegivelse af, at han føler sig uden for ethvert fællesskab med de medanklagede. Også *Hess* opretholder en streng ensomhed. Som regel har han øjnene hæftet i sin bog eller sine papirer både under retsforhandlingerne og i pauserne. Men ikke sjældent ser han op mod tilhøregalleriet, og der er noget uhyggeligt i at møde blikket fra hans mørke, dybe øjenhuler. Manden virker afgjort unormal, og efter de foreliggende oplysninger betragter jeg det som et åbent spørgsmål, hvorvidt han simulerede, da han blev erklæret for sindssyg, eller om hans senere påstand om at have spillet komedie og om at være normal hænger sammen med en såkaldt dissimulation, et forsøg på at skjule

en abnorm tilstand. — Der er andre af de anklagede, som mindre selvvalgt synes at være noget isolerede, ligesom skoledrenge, ingen i klassen bryder sig om at have noget at gøre med. Det gælder navnlig de udprægede psykopater *Streicher* og *Kaltenbrunner*, berygtede henholdsvis som udgiver og redaktør af pogrombladet »Der Stürmer« og som chef for sikkerhedspolitiet og Himmlers nærmeste medarbejder.

*

Tilhørerne i retssalen ser kun de anklagede i henved seks af døgnets 24 timer. De ser dem velklædte og soignerede og i en relativ frihed, stimulerede af processens spændte og levende atmosfære med dens brogede sceneri af dommere, anklagere, forsvarere, tolke, sekretærer, stenografer og vagtmandskab, omgivet af fotografer og verdenspressens korrespondenter og af civile og militære observatører fra alverdens lande. Her spiller de anklagede en rolle, som i længden kan virke trættende, men som dog stadig giver dem et publikum, smigrer deres forfængelighed og holder dem i form. Men hvorledes tilbringes de lange timer og dage borte fra rampelyset?

Jeg fik gennem den amerikanske fængselskommandant adgang til at bese den fængselsfløj, hvor de anklagede som varetægtsfanger har til huse. »The big 21s« er anbragt i spartanske eneceller af gammel fængselsmodel. Efter at en af fangerne, *Robert Ley*, den forhenværende leder af den tyske arbejdsfront, havde begået selvmord i fængslet, er der truffet alle tænkelige forholdsregler for at hindre flere selvmord. Ud for hver celle holdes der dag og nat vagt af poster, som bestandig har øjnene rettet mod fangen. Der våges over, at der ikke i cellen findes noget instrument, der kan benyttes til skadetilføjelse. Belysningen sker udefra, om natten dæmpes den ned, men slukkes aldrig.

Forplejningen er den almindelige krigsfangekost. Der er lægetilsyn, og der afholdes gudstjeneste i et lille celleagtigt kapel. De fleste af fangerne deltager i gudstjenesten, dog ikke Streicher og Hess. Fangebiblioteket benyttes flittigt. De anklagede kan konferere med deres forsvarere i særlige bokse, hvor trådnets hindrer, at genstande smugles til eller fra fangen.

Fangerne har kun haft yderst få ejendele med sig. Nogle blev pågrebet i nattøj, og man har måttet sy dem et sæt tøj i fængslet. I et kuffertrum har man stablet op, hvad der tilhører hver især. Den fattige bagage, i et af tilfældene kun en papæske med blyantspåskrift, bekræfter uhyggeligt sandheden om forgængeligheden af denne verdens magt og rigdom. I et andet rum ligger hylde for hylde, hvad hver af fangerne har på i retssalen af slips, tørklæder, seler og lignende. Her er der spor af fordums elegance.

Det er svært at forestille sig, hvilken byrde det må være for aktive, herskevante mænd at være indespærret, overvåget og kontrolleret under et strengt fængselsregime måned efter måned, besejrede, ruinerede og med udsigt til en vanærende død.

Trænger der i de ensomme timer mellem de nøgne celledækkede vægge, hvor tankerne uundgåeligt må kredse om fortiden og de frygtelige anklager, den har rejst, en følelse af skyldbevidsthed og anger ind i disse forhærdede menneskesind? Jeg har spurgt en af de anklageadvokater, som særlig har interesseret sig for de psykologiske problemer, om han mente, at de anklagede for sig selv erkender deres skyld. Han svarede, at det var hans overbevisning, at de fleste af dem gør det; f. eks. er Görings nuværende tilstand sikkert begrundet i, at han pines af samvittighedsnag. Andre deler ikke denne opfattelse. De siger, at det er karakteristisk for de anklagede, at hver af dem mener, at alle de øvrige har fortjent at blive hængt.

Medens sagen mod de 21 store går sin gang, fortsætter det uhyre efterforskningsarbejde, som gennem opdagelse af bortgemte dokumenter og pågribelse af eftersøgte personer stadig bringer nye bevisligheder for dagen om begåede krigsforbrydelser. En del af dette materiale kan endnu bringes ind i den store sag, navnlig i den del af den, der beskæftiger sig med spørgsmålet, hvorvidt organisationer som SS, SA og Gestapo kan erklæres for kriminelle enheder. Men størstedelen af materialet vil danne grundlag for nye processer mod de enkelte skyldige på mere eller mindre fremskudte poster. I forhørslokaler omkring i retsbygningen i Nürnberg og mangfoldige andre steder foregår afhøring efter afhøring, rapport føjes til rapport. Der deltager delegationer fra 12 forskellige lande, deriblandt som bekendt også Danmark, i dette efterforskningsarbejde. Først når man har fulgt disse afhøringer, får man et virkeligt indtryk af det retsmaskineri, der er sat i gang, og af omfanget og arten af de forbrydelser, der er begået.

Jeg har haft lejlighed til i forbindelse med en af afhøringerne at tale med en arrestant, der har været fremstillet som vidne i den store retssag, og som også er blevet afhørt af det danske politi. Hans navn er *Ohlendorff*. Han har tilstået sig skyldig i inden for et tidsrum af et år at have ladet dræbe, hovedsagelig gennem nedskydning, 90.000 (halvfems tusinde) jødiske mænd, kvinder og børn*).

Han er en lille spinkel mand med et intelligent, på forhånd ikke usympatisk ansigt. Trækkene er noget skarpe, mærkede af fængselsopholdet, øjnene blå, lidt slørede, blikket direkte, uden flakken. Han er i slutningen af trediverne, har været nazist fra sin pure ungdom, har taget studentereksamen og har gennemgået universitetsuddannelse som na-

*) Ohlendorff var en af de syv krigsforbrydere, der i sommeren 1951 blev henrettet i Tyskland efter langvarige rets- og benådningsforhandlinger.

tionaløkonom. Han har til at begynde med beskæftiget sig med økonomiske opgaver inden for partiet, er efterhånden gledet over til politimæssige opgaver og er blevet en af Himmlers og Kaltenbrunners nære medarbejdere. Og på et givet tidspunkt har han fået Hitlers ordre til at udrydde jøderne og har pareret ordre punktligt og systematisk. Hans arbejde har overvejende været kontormæssigt. Der skulle være orden i tingene. Ofrene skulle registreres og indsamles — men en detalje som den, hvorvidt man tog halvjøder med, kunne han dog ikke huske — der skulle gives direktiver for eksekutionerne og findes passende steder, man skulle organisere den økonomiske udnyttelse af deres effekter, tøjet, de gik i, skulle efter højere ordre — som han beklagede — tages af dem, før de blev skudt, man skulle have fat i guldet i deres tænder o.s.v. Og der skulle findes passende folk til at skyde dem ned. Denne mand har faktisk haft travlt og har følt, at han bestred en vigtig opgave.

Jeg spurgte ham, om han selv havde overværet eksekutionerne. Ja, i to tilfælde havde han inspiceret.

— Hvilket indtryk gjorde det på Dem?

— Det var frygteligt, det frygteligste, jeg har oplevet.

— Men De fortsatte dog Deres virksomhed. Hvorledes kunne De leve, arbejde, sove om natten?

— Det var så som så med søvnen.

— Men hvad fik Dem til at handle, som De gjorde?

— Jeg handlede efter ordre. Formålet var at udrydde bolsjevismen.

— Hvis De havde fået ordre til at ophøre med henrettelserne, ville De så have følt det som en lettelse?

— Som en uhyre lettelse.

— De følte altså ingen glæde ved at myrde. Men var der ingen sadister mellem Deres mandskab?

— Nej, hvis jeg så et glimt af den slags i en mands øjne, skiftede jeg ham straks ud. Jeg betragtede det som min vigtigste opgave at forhindre grusomhed og unødige lidelser.

Man griber sig til hovedet. Sidder man over for en honnet mand eller et blodbesudlet udyr? Efter nøje overvejelse må svaret blive: begge dele forenet i samme person.

Ohlendorff er intet isoleret fænomen. Rundt omkring i fangecellerne og endnu på fri fod i smuthuller og skjulesteder lever mennesker, der har begået masse mord i samme uforståelige omfang eller som har sat endnu mere usandsynlige rekorder. Jeg fik et glimt af *Hoess* — manden, der i Auschwitz-lejren har ombragt 2½ million mennesker, og som nu er udleveret til rettergang i Polen. Han lignede Ohlendorff. Da en politimand foreholdt ham, at man havde opgjort antallet af hans ofre til 3 millioner, svarede han indigneret: Nej, kun 2½ million. Og da man under omtalen af det guld, der var taget fra de dræbtes tænder, spurgte, om han ikke selv havde taget sig en lille del af byttet, strakte han afværgende armene ud og udbrød i en tone, hvis oprigtighed virkede overbevisende (ikke mindst på baggrund af hans åbne tilståelser om de utallige mord): »Aber das wäre doch Diebstahl, und ich bin ein anständiger Mensch!« Der var enighed mellem de politimænd, der havde afhørt Ohlendorff og Hoess om, at det faktisk var rigtigt, at disse folk havde en moralkodeks, der ikke tillod dem at begå tyveri.

Det er en kompliceret opgave at nå til forståelse af de faktorer, der har betinget det nazistiske riges uhørte forbrydelser. Selve arten og omfanget af de begåede ugerninger er nye i en verden, hvor dog menneskeheden historie har trukket en så blodig stribe, at man ikke skulle have troet det muligt, at vor tid skulle kunne overgå fortiden. Juraen, der altid afspejler livet, har måttet danne nye begreber for at rumme den nye virkelighed. I Nürnberg-processen tales der nu om »Forbrydelser mod menneskeheden« som et forbrydelsesbegreb ved siden af de hidtil kendte mere afgrænsede begreber, og en polsk kriminalist, *Ralph Lemkin*, har præget en ny

glose: Genocidium (folkedrab) som betegnelse for den systematiske udryddelse af hele folkeslag eller racer.

Kun gennem indsigt i den ideologi, der kan forføre store dele af et folk til at betragte millioner af deres medmennesker simpelt hen som objekter for udryddelse, og kun ved at forstå de faktorer, der har gjort en sådan »verdensanskuelse«s opståen og udbredelse tænkelig, har man en mulighed for at trænge ind til en forståelse af psykologien hos den enkelte massemand, der realiserer programmet. Det er den øverste ledelse, centret for den suggestion, der er udgået fra hitlerismen, som har skabt de afgørende forudsætninger for opkomsten af en forbryderklasse, der hensynsløst og medlidenhedsløst har myrdet og nedværdiget mennesker, samtidig med at de har kunnet føle sig som »anstændige mennesker«. Denne betragtning er det værd at have i erindring, når man skal vurdere ansvaret for den kres af de nærmeste mænd omkring Hitler, der nu står tiltalt som de store krigsforbrydere i Nürnberg.

Et spørgsmål, man ikke kan undgå at stille sig, er, om det er noget specielt i den tyske mentalitet, der har gjort det muligt at frembringe uhyrligheder som dem, vi lige har omtalt. De fleste mennesker uden for Tyskland er vel for tiden tilbøjelige til at besvare dette spørgsmål bekræftende. Sligt kunne ikke være hændet andre steder. Men vi bør være yderst forsigtige men hensyn til antagelser af denne art. Nazismen skulle have lært os det farlige og skæve i at stemple hele folk som mindreværdige ifølge biologisk fastlagte karaktertræk.

Hvad der er sket i Tyskland, må ses på baggrund af en lang række historisk betingede særlige faktorer. Da nederlag og ulykker ramte andre lande, viste der sig også mulighed for nazistisk ideologi i disse.

Jeg drøftede disse spørgsmål med den kendte amerikanske forfatter Bernstein, der har fulgt hele processen og er ved at

skrive en bog derom. Han erkendte, at Italien og til en vis grad Frankrig var blevet angrebet af den totalitære syge. Men, tilføjede han, i disse lande var det en hudsygdom, i Tyskland en hjertesygdom.

Det er sikkert rigtigt, at der er en forskel, at forholdene i Tyskland har haft særlige tyske forudsætninger. Men hvor vidt disse atter beror på ydre forhold, der kan afhjælpes, eller på indre forhold, der ikke lader sig ændre, er et spørgsmål, der er lige så tvivlsomt som spørgsmålet om balancen mellem anlæg og milieu hos det enkelte menneske.

Én ting ligger klart. Sansen for og opdragelsen til ureflekteret disciplin har i Tyskland spillet en særlig skæbnesvanger rolle. Hitler befalede, Himmler befalede, Heydrich befalede, enhver befalede og adlød opefter. De »Store«, der nu kæmper for deres liv og eftermæle, og deres tusinder og atter tusinder af hjælpere og hjælpers hjælpere har levet i en mærkværdig verden af uansvarlighed. Enten gav de ordre og følte sig uden gerningsmandens ansvar, eller de fulgte ordre og følte sig derfor ansvarsfri.

Nu må tingene stilles på plads, ledene må pilles ud af kæden, de må blive til mennesker igen og drages til ansvar som mennesker. Det er det, der sker i Nürnberg.

SAGEN MOD LORD HAW-HAW.

(1946)

Husker De, når man under krigen fik fat på den engelske stemme i den tyske radio? Det var nazistpropaganda, så det forslog. Manden var velunderrettet, intelligent og forløjet. Hvordan virkede han på engelske tilhørere? Hvem var han? Hvad blev hans skæbne? Vi ved fuld besked om disse spørgsmål nu.

Hans rigtige navn var *William Joyce*, født den 24. april 1906 i New York, opdraget i Irland og England, engelsk student, medlem af partiet British Fascists, da han var 17 år, senere konservativ, universitetsuddannet i psykologi, fra 1933 til 1937 medlem af Sir Oswald Mosleys fascistparti, fra 1937 leder af det af ham selv stiftede parti »Den national-socialistiske Liga«, to gange anklaget for vold i forbindelse med denne ligas politiske virksomhed, men frifundet, forfatter af nazistiske piecer og tidsskrifter — således er mandens løbebane indtil krigsudbrudet i 1939. Umiddelbart før den engelske krigserklæring rejser han og hans kone på engelsk pas til Tyskland. 14 dage efter ankomsten er han i gang med sin radiopropaganda, han bliver tysk statsborger, Hitler giver ham *Kriegsverdienstkreuz* af 1. klasse for hans radiokommentarer, der fortsættes til krigens sidste minut. Den 28. maj 1945 bliver han arresteret af to engelske officerer i nærheden af Flensborg, han er da forsynet med et pas på navnet Wilhelm Hansen. Han anklages for landsforræderi i juni samme år, dømmes til døden i en retssag, der føres op til den højeste britiske domstol, the House of Lords. Den 3. januar 1946 blev dødsdommen fuldbyrdet. Det stenografiske retsreferat foreligger nu.*)

William Joyces øgenavn er et godt eksempel på dræbende humor. Naturligvis rummede hans propaganda en vis fare i krigstid. Den var lagt an på at undergrave moralen i et til bristepunktet anspændt folk, der sukkede under afsavn, restriktioner og nederlag. Men fra den dag, da en engelsk journalist, J. Barrington, fandt på at døbe ham »*Lord Haw-Haw*« — og det skete lige i begyndelsen af krigen — var han en komisk figur. Navnet alluderede til mandens tone-

*) Trial of William Joyce. Edited by J. W. Hall, London, 1946.

fald, det ømfindtligste punkt hos en radiotaler, noget fremmed i akcenten, måske et irsk-amerikansk islæt, men samtidig til det hule og forvrængede i indholdet. Det spredtes over hele verden, blev taget op i revyer og vittighedspresse og endte med at blive et begreb som Herostrat og Quisling.

B.B.C. foretog i 1940 en undersøgelse af virkningerne af Joyces radiopropaganda i Storbritannien og Dominions. Det var på et tidspunkt, da krigen endnu ikke var brudt ind over Danmark, Norge og Vesteuropa og endnu ikke truede Englands eksistens, og på det tidspunkt var den engelske aflytning af Hamborgs radio, hvorfra Joyce talte, størst; senere hen sank den til det ubetydelige. I januar 1940 må det efter de foretagne meget omfattende stikprøver antages, at hver sjette voksen englænder regelmæssigt lyttede til Hamborg, og hver anden gjorde det af og til. I B.B.C.s rapport fremhæves som grunde til aflytningen: mørklægningen, det interessante i at høre fjenden, ønsket om at høre begge sider, den umættelige hunger efter nyheder. Rapporten erkender udsendelsernes underholdningsværdi, deres evne til at slå ned på ubehagelige kendsgerninger, deres aktualitetssans m.v. Men virkningen på de engelske lyttere var som allerede nævnt ringe. Rundspørger har vist, at der blandt de regelmæssige lyttere var noget større tilbøjelighed til at bemærke uenigheder inden for imperiet og til at tillægge Hitler sociale fortjenester, end tilfældet var for ikke-lytternes vedkommende. Men det lykkedes ikke Lord Haw-Haw at få lytterne til at tvivle om nazisternes nederlag, og flertallet af lytterne angav som deres hovedgrund til at lytte, at de gjorde det, »fordi hans version af nyhederne er så fantastisk, at det er morsomt at høre på det«.

Men selv om de fleste tog Joyces udsendelser fra den humoristiske side, var det, som udgiveren af retssagens akter, *J. W. Hall*, med rette bemærker, ikke muligt at tage selve den

kendsgerning, at han foretog disse udsendelser som en spøg. Han blev betragtet som forræder, og straffen for forræderi ventede ham, når han blev taget.

Man skulle tro, at det måtte være en let sag for anklagemyndigheden at få William Joyce dømt for forræderi. Alverden havde jo hørt ham virke for fjenden. Han var dekoreret af Hitler, fragik ikke sin virksomhed. Hvad kunne da få sagen til at svulme op, så referatet fylder 300 tryksider? Hvad kunne gøre den til en juridisk mærkesag af betydning for fremtidig engelsk retspleje i forræderisager?

Vanskelighederne lå ikke i bedømmelsen af de bevisligheder, som var henskudt under juryens afgørelse. Nævningernes skyldig-kendelse beroede praktisk alene på, om de ville anse det for bevist, at Joyce i en vis periode af krigen havde »støttet kongens fjender« ved at rundkaste tysk propaganda. Af grunde, der straks skal omtales, måtte denne periode begrænses til tiden mellem den 18. september 1939 og den 2. juli 1940, da Joyces engelske pas udløb. Det fældende bevis for, at den anklagede inden for dette tidsrum havde optrådt i den tyske radio, fandt man dels i hans ansættelseskontrakt, der løb fra den 18. september, dels i en vidneforklaring af en politimand, *Albert Hunt*, der var stationeret i Folkestone i slutningen af 1939. Hunt havde lyttet til Hamborgs radio, havde, efter hvad han påstod, øjeblikkelig genkendt Joyces stemme, der var ham bekendt fra politiske møder i London, og havde gjort notater om udsendelsen, hvori det blandt andet blev påstået, at Dover og Folkestone var blevet ødelagt af tyske flyvere (der havde på det tidspunkt endnu slet ikke været noget angreb på Folkestone).

Som sagen lå, var det tvivlsomt, om Joyce ville kunne have været dømt, om ikke denne tilfældige identifikation af hans stemme i begyndelsen af krigen havde fundet sted.

Da Joyce blev arresteret, gik man ud fra, at han var trådt i tysk tjeneste som engelsk statsborger. I et brev til Londons universitet i 1922 havde han erklæret at han var født i Amerika, men af britiske forældre, hvad faderen havde bekræftet, og Joyce var blevet indrullet i *O.T.C.* (*Officers' Training Corps*), der kun giver adgang for britiske statsborgere. Senere, i 1933, havde han gennem udenrigsministeriet modtaget engelsk pas efter skriftligt at have erklæret, at han var født som britisk undersåt i Irland.

Ved forsvarernes anstrengelser blev det imidlertid under sagens forberedelse oplyst, at Joyce aldrig havde været engelsk statsborger. Hans forældre var blevet naturaliseret som amerikanske statsborgere før hans fødsel, og denne havde fundet sted i Amerika. Han var *amerikaner*, ikke englænder, indtil han blev tysker.

Den engelske forræderilov har en ærværdig alder, den er 600 år gammel, og der er i tidernes løb vokset en righoldig retspraksis op omkring den. Det var forlængst fastslået, at loven omfattede udlændinge, der opholdt sig i det britiske rige, eller som midlertidigt var rejst derfra og havde ladet deres familie og ejendele blive tilbage. Og det var efter den forrige verdenskrig, i den bekendte sag mod *Sir Roger Casement*, blevet antaget, at en britisk statsborger kunne dømmes for forræderi, selv om han havde begået sin handling i udlandet. Men anklagen mod Joyce betegnede noget nyt. Her var der for første gang spørgsmål om at dømme en *udlænding*, der definitivt havde forladt England, for forræderi begået *i udlandet*.

Spørgsmålet rummer vanskelige enkeltheder, som her må udelades. Det springende punkt blev, om Joyce kunne siges at skyldte den britiske krone troskab. At han selv havde erklæret sig for englænder, at han havde skrevet til Londons universitets militære korps, at han var »beredt til at kæmpe for britiske interesser« og til at ofre al sin evne og energi for

»det land, jeg elsker så højt«, at han, som anklageren udtrykte det, så at sige havde svøbt sig i Union Jack, alt dette måtte være uden juridisk betydning. Man kan ikke selv, ensidigt, påtage sig en retlig status som borger i et land, og man kan ikke under en straffesag afskæres fra at opgive fiktionen og påberåbe sig de virkelige forhold. Afgørende var alene, om han faktisk havde haft en *troskabspligt*, og dette måtte, efter hvad der blev hævdet i denne sag, igen bero på, om han nød britisk *beskyttelse* i udlandet. Beskyttelse og troskab, det var det begrebspar, sagen drejede sig om. Det britiske pas, som var udstedt til Joyce i 1933, og som på hans begæring i august 1939 var blevet fornyet indtil 1. august 1940, blev til syvende og sidst det bånd, der forbandt Storbritanniens tilsagn om beskyttelse med dets krav på loyalitet. Og i dette bånd blev Lord Haw-Haw hængt.

Sagens udfald kan juridisk omtvistes. Hvilken »beskyttelse« giver et pas? De britiske pas af den type, der her er tale om, indeholder en formular, hvorved udenrigsministeren i Kongens navn opfordrer alle vedkommende til at give indehaveren fri passage og enhver hjælp og beskyttelse, som han måtte trænge til. Men der er her mere tale om en appel til fremmede landes diplomati og udøvende myndigheder end om en henvisning til love, der giver pasindehaveren en særlig retsbeskyttelse i udlandet.

Man forstår, at der kunne anføres mange betragtninger for og imod en domfældelse på dette specielle grundlag. Læser man sagen igennem, får man et stærkt indtryk af, med hvilken grundighed og *fairness* alle i betragtning kommende synspunkter er blevet behandlet. Et smukt udtryk for ånden i den britiske justits gav dommer *Tucker* i sin retsbelæring til juryen, da han gentog, hvad allerede anklageren i sin indledning havde anført:

»William Joyce vil ikke komme til at spille nogen rolle i

verdenshistorien. Vor optræden, den måde vi behandler denne sag på, betyder mere for os end William Joyce«.

Om afgørelsen dog — ubevidst — har været påvirket af ønsket om, uanset alle formalia, at dømme i overensstemmelse med den almindelige retsfølelse, er et andet spørgsmål.

En ejendommelig nemesis er der i sagen. Da Joyce den 28. maj 1945 opholdt sig ved Flensborg i nærheden af den danske grænse, blev han set af to engelske officerer, som ikke kendte ham. Officererne samlede noget brænde i skoven, og Joyce var uforsigtig nok til at ytre nogle ord til dem på engelsk. »De skulle vel ikke være William Joyce?« spurgte den ene af officererne, og manden var fanget.

Denne stemme, der mangfoldiggjort over æteren havde søgt at bringe England, det land, Joyce »elskede så højt«, til fald, udleverede ham selv og blev det afgørende bevis i sagen, der endte med hans død.

SKYD EN FRANSK GENERAL!

(1948)

En af anklagerne i Nürnbergprocessen sagde fornylig til mig: Når jeg tænker tilbage på alt, hvad denne proces har bragt for dagen, er der ét bestemt forhold, der står tydeligere for mig end alle de andre. Det er mordet på den franske general *Maurice Mesny* i Januar 1945. I dette ene tilfælde har vi hitlerismen i en nøddeskal.

Den nærmere mundtlige beretning om dette tilfælde gjorde et stærkt indtryk. Forholdet blev også af afgørende bevismæssig betydning under selve processen. Dokumenter, der omhyggeligt var opbevaret i det tyske udenrigsministerium, afslørede her generalerne *Keitel*s og *Jodl*s direkte ansvar for

en forbrydelse, for hvilken betegnelsen »slet og ret mord« er på sin plads.

Enkelthederne i sagen foreligger nu offentliggjort i en artikel af dr. *Robert Kempner* i det ansete amerikanske tidsskrift *The Journal of Criminal Law and Criminology* (bind 38, nr. 3). De har krav på interesse uden for kriminalisternes fagkres.

I efteråret 1944 omtalte rigspressechef *Otto Dietrich* i førerhovedkvarteret, at den tyske general *Brodowski* efter sigende skulle være blevet dræbt af franske partisaner. *Hitler* blev rasende, og skønt forholdet ikke var nærmere undersøgt, gav han straks udtryk for den opfattelse, at en fransk general i tysk krigsfangenskab skulle dræbes til gengæld og med det formål at sprede terror i den franske modstandsbevægelse.

Ordren blev ikke modsagt fra nogen side. Et referat fra konferencen, udarbejdet af legationsråd *Horst Wagner* i udenrigsministeriet, og forelagt *von Ribbentrop*, viste, at Keitel, Jodl og gestapochefen *Ernst Kaltenbrunner* havde med sagen at gøre. I dette memorandum blev det foreslået, at mordet skulle finde sted på en nærmere angivet dato, og der vedføjedes en detaljeret plan til udførelse. Det hedder heri ordret:

»I Königstein-lejren er der 75 franske generaler. Det har længe været tanke at overføre disse generaler til Transporten vil nu begynde på den måde, at i første omgang fem, seks franske generaler, hver af dem i en særlig bil, bringes til det nye bestemmelsessted. I hver af bilerne vil der være en chauffør og en tysk ledsager. Hver vogn skal bære værnemagtens emblemer. De to tyskere skal bære værnemagtens uniformer. Det skal være særligt udvalgte folk. General *Deboisses* vogn skal undervejs gå i stå for at skille den fra de andre. Derved vil der blive lejlighed til at få generalen skudt bagfra »under forsøg på flugt«. Tids-

punktet skal være under tussmørkets indtræden. Der vil blive sørget for, at ingen af egnens beboere er i nærheden. For at sikre sig mod senere undersøgelser har man tænkt at brænde liget og sende urnen til kirkegården ved fæstningen Königstein Man vil ved valget af de personer, der får med sagen at gøre, og ved tilvejebringelse af dokumentariske bevisligheder sørge for, at der ved eventuel henvendelse fra beskyttelsesmagten (det var Schweiz, der varetog Frankrigs interesser under krigen) om en undersøgelse, er de fornødne dokumenter til stede til afvisning af en klage.«

Ved et senere udenrigsministerielt memorandum af 13. december 1944 blev en række ændringer i den oprindelige plan fastlagt:

»Transporten skal udføres i tre biler, således at to i rang yngre generaler kører i hver af de to første vogne, medens den pågældende, rangmæssigt ældre general kører alene i den sidste vogn, således at der herved tages særligt hensyn til ham i henhold til hans rang. Bilerne skal føres af SS-personale i værnemagtsuniform.

Ordren vil blive udført under kørselen, enten

1) ved skydning under flugt eller

2) ved forgiftning med kulilte. Til dette formål udkræves en særlig bygget vogn, der allerede er konstrueret. Generalen skal sidde alene på bagsædet. Dørene skal låses for at hindre ham i at springe ud undervejs Ruderne vil under henvisning til det kolde vintervejr være lukket. Mulige lufthuller vil blive særlig tilstoppet. Lugtfri kulilte vil under kørselen blive ledet ind i det lukkede rum ved hjælp af et særligt apparat, der betjenes fra forsædet

Der vil blive tilvejebragt bevis for, at kulilte fra motoren på grund af brud på udblæsningsrøret trængte ind i passagerrummet og ubemærket førte til hans død.«

Som nævnt ved gengivelsen af det først udarbejdede memorandum, var navnet på den til døden udsete general op-

rindeligt *Deboisse*. Men på dette ikke uvæsentlige punkt blev der i sidste øjeblik foreslået en forandring. Der foreligger herom et brev fra *Kaltenbrunner* til *Himmler*:

»Man har bragt i erfaring, at navnet på den pågældende mand (*Deboisse*) er blevet nævnt i flere fjerntelefonsamtaler mellem førerhovedkvarteret og chefen for krigsfangesager, og denne foreslår derfor nu, at man bruger en anden mand med de samme egenskaber. Jeg er enig heri og foreslår, at valget overlades til ham.«

Endnu var sagen dog ikke klar til aktion, *Ribbentrop* ønskede en nøjagtig redegørelse for, hvilke krav *Schweiz* som beskyttelsesmagt, folkeretligt kunne stille ved meddelelsen om generalens død. En embedsmand i udenrigsministeriet udarbejdede et responsum, hvorefter de *Gaulle*-regeringen ikke var repræsenteret af *Schweiz* og derfor kun modtog dødsmeddelelser gennem det internationale Røde Kors, der ikke havde krav på yderligere oplysninger.

Dagen efter modtagelsen af dette responsum blev general *Mesny* skudt på vejen mellem *Königstein* og *Golditz*, nær *Dresden*. Den tyske kaptajn *Schweinitzer*, der sad på for sædet ved siden af chaufføren, dræbte ham ved pistolskud inde i bilen og rapporterede, at han var skudt under flugtforsøg. Hans enke fik officiel meddelelse herom gennem Røde Kors. — Generalen blev bisat under militære æresbevisninger på kirkegården i *Dresden*.

Om valget af general *Mesny* som offer for det af en hel regering planlagte mord beroede på en tilfældighed eller ej er uopklaret. Måske har det spillet en rolle, at general *Giraud*, der flere år tidligere var flygtet fra *Königstein*, havde fundet tilflugt hos *madame Mesny* i *Lyon*.

Hvorledes man nåede frem til de fældende dokumenter i denne sag, beretter dr. *Kempner* intet om. Den mand, der fremlagde anklagematerialet i *Nürnberg*, *Whitney Harris*, har imidlertid herom fortalt mig følgende, der er en

god illustration til, hvor vanskeligt det er at iværksætte og skjule den »fuldendte forbrydelse«, selv hvor et helt regeringsapparat står bag. General Mesny havde blandt de øvrige tilfangetagne franske generaler en fortrolig ven. Med ham havde han haft en indgående samtale umiddelbart før transporten fra Königstein. Herunder havde han sagt, at det var hans overbevisning, at krigen snart ville være til ende med Tysklands nederlag, at *de Gaulle* havde genrejst Frankrigs militære ære, og at der ville være store opgaver for de franske officerer i det nye Frankrig. Han ville derfor under ingen omstændigheder nu sætte sit liv på spil ved flugt eller begå selvmord. Hans kræfter skulle være rede til at sættes ind for Frankrig ved det snart kommende uundgåelige tyske sammenbrud. Denne ven af Mesny *vidste* derfor, at meddelelsen om, at han var skudt under forsøg på flugt, måtte være usand. Og han satte alt ind på at få forholdet undersøgt, så snart han kom på fri fod. Gennem utallige afhøringer og efterforskninger nåede man omsider på sporet af de personer og papirer, der afslørede forbrydelsen.

Da Whitney Harris forelagde de rystende dokumenter, der er gengivet i det foregående, i retten i Nürnberg, blev forsvarsadvokaterne, efter hvad dr. Kempner beretter, frygteligt chokerede. Deres klienter, særlig Ribbentrop og Keitel, havde med fasthed nægtet nogen som helst delagtighed i ordinær kriminell virksomhed, og her var klart bevis for det modsatte. Her var officielt mord, planlagt og beordret af dem såvel som af Hitler og Himmler.

Det er svært at sige, hvad der er de mest slående kendsgerninger i denne af originaldokumenter og vidneudsagn klart belyste mordsag. Man kan hæfte sig ved det ejendommelige i selve eksistensen af dette dokumentmateriale, at man virkelig omhyggeligt har nedfældet og opbevaret forslag og ordrer af en så kompromitterende karakter. Men

dette træk kender vi igen fra en lang række andre forhold, hvor det nazistiske embedssystem — eller er der tale om et mere alment bureaukratisk fænomen? — har forelsket sig i den grad i sine egne meriter, at alt sagt og gjort skulle bevares for efterverdenen.

Men nu indholdet af disse dokumenter. Hvilket helhedsbillede tegner der sig ikke af dette »mord på regeringsordre«! Man ser de højeste militære og civile myndigheder planlægge en forbrydelse med en bandes lumpne midler, alt er skin og bedrag, udadtil skal folkeret og militær æreskodeks holdes i hævd, bag forhængen angår diskussionen giftgas eller revolver, mennesket, der ofres, er en ting, en brik, der kan ombyttes.

Mest påfaldende er dog vel hele spillets meningsløshed. *Hitler* har givet en ordre, eller var det måske blot et ønske? Den gale mand skal uden modsigelse lydes. Det står fast, at en fransk general skal aflives. Men formålet, at sprede terror, glemmes under vejs. Mordet camoufleres som drab under flugtforsøg, og ofret bisættes under militær anstand. Der kan meldes til føreren: Din vilje er sket. Andet formål tjenes ikke.

Og da sammenbruddet kommer, og hele det forrykte mareidt er til ende, kan den embedsmand, legationsråd *Wagner*, der på udenrigsministeriets vegne og i den smukkeste tjenstlige form har varetaget sagens ekspedition, kun erklære til forhørsprotokollen:

»Det, der gjorde det frygteligste indtryk på mig under min tjeneste, var planen om mordet på en fransk general. Idéen og planlægningen hørte udelukkende ind under den øverste ledelse. De underordnede kunne intet gøre for at hindre udførelsen«.

Er den her skildrede forbrydelse under nazistregimet allerede for gammel til at burde fremdrages? Skal vi ikke nu, når talen er om Tyskland, alene se fremover?

Til disse spørgsmål vil jeg svare: Vi bør af al vor evne støtte og opmuntre det Tyskland, der søger at forme et nyt og retfærdigt samfund. Men det er både for Tyskland selv og for os andre af stor vigtighed, at fortiden ikke tilsløres eller glemmes.

EFTER ORDRE.

(1951)

Jeg handlede efter ordre! Det er det forsvar, man hyppigst har mødt i krigsforbryderprocesserne efter sammenbrudet i 1945. Generaler, der lod krigsfanger dræbe, gruppeledere, der gennemførte udryddelsesaktioner mod hele befolkningsgrupper, gesandter, der var ansvarlige for folkeretstridige repressalier, ledere af koncentrationslejre, under hvis regime hundredtusinder sultedes og mishandlede ihjel, læger, der aflivede »mindreværdige« og brugte fanger til dødelige eksperimenter — alle, fra topstillinger ned til den lille fangevogter og gestapoagent eller menige soldat, har de handlet efter ordre og brugt ordren som undskyldning.

Og endnu i dag, da retsopgøret efter den anden verdenskrig er ved at være til ende i de fleste lande, melder spørgsmålet om ordrens betydning sig stadig. Hvor de anklagede ikke har kunnet trænge igennem med dette forsvar til en frifindelse, anvendes det til støtte for krav om benådning.

Hvorledes forholder det sig nu nærmere med dette så ofte brugte og misbrugte argument? Spørgsmålet er mere indviklet, end det ved første øjekast tager sig ud. Folk, der er opdraget til at anse lydighed mod en tjenestebefaling som pligtens første bud, har svært ved at forstå, at der nødvendigvis må gøres undtagelser. Og omvendt kan de, der opføres af en begået forbrydelse, vanskeligt forsone sig med, at

den handlende i noget tilfælde skulle kunne gå fri for straf, blot fordi han adlød en ordre, der aldrig burde have været givet. Den retlige bedømmelse kan ikke ubetinget følge ét af disse synspunkter. Hvert af dem må indrømmes en vis margen.

Spørgsmålet er gammelt. Det optog juristerne og filosoferne på enevældens tid. Thomas Hobbes førte suverænitetsideen til den yderste konsekvens. Hvad kongen befaler, er retmæssigt; hvad han forbyder, ulovligt. Borgeren kan ikke gøre sig til selvbestaltet dommer over lovligheden af statsmagtens befalinger. Men det modsatte synspunkt udvikles i det 17. århundredes naturretslære af Hugo Grotius. Retfærdighedens krav står over magthaverens bud. Selv bøddlen er forpligtet til at forvisse sig om dødsdommens retfærdighed, før han fuldbyrder den.

Oprindelig drøftedes særlig pligten til lydighed overfor befalinger om deltagelse i krig. Den gamle folkeret sondrede mellem retfærdige og uretfærdige krige. Var undersåtten pligtig at følge fyrstens bud om deltagelse i en uretfærdig krig? Grotius mente nej. Hvis der blot var tvivl om retfærdigheden, måtte han nægte krigstjeneste. Synspunktet stemmer med den religiøse etik, der lader pligten mod den enevældige fyrste vige for pligten til at følge Guds bud. Dette synspunkt blev fastholdt i kalvinistisk kristendom. Men de katolske moralteologer og også Luther gik, praktisk set, på akkord ved at lære, at undersåtterne burde have tillid til deres fyrste og følge hans og øvrighedens befalinger uden hensyn til egne tvivl. For den senere udvikling i Tyskland var dette lutherske lydighedsstandpunkt sikkert ikke uden betydning.

Inden for de enkelte landes strafferetlige teori blev det i løbet af det 18. århundrede den herskende opfattelse, at den, der i et offentligt tjenesteforhold handlede i henhold til en foresats ordre inden for hans myndighedsområde, var

ansvarsfri for en derved begået strafbar handling, medmindre det var åbenbart — og altså også klart for den handlende selv — at den beordrede gerning var ulovlig. I tjenstlige lydighedsforholdet, f. eks. indenfor militær og politi, er der efter denne opfattelse ingen pligt, og som regel end ikke nogen ret, for en underordnet til at vente med at udføre en ordre, til han har undersøgt dens lovlighed. Man kan ikke bygge en militærordning på et system af »intelligente bajonetter«. Kun hvis det uden nærmere prøvelse er oplagt, at der tilsigtes en forbrydelse, skal lydighed nægtes.

Den her nævnte opfattelse er lagt til grund for gældende dansk strafferet. Det bestemmes således i den militære straffelovs § 12: »Den, der ved at adlyde en foresats tjenstlige befaling begår en retstridig handling, er ansvarsfri, medmindre det var ham bekendt, at der ved befalingen tilsigtedes en sådan handling, eller dette var umiddelbart indlysende.« Nævnes kan også grundlovens § 42: »Rigsdagen er ukrænkelig. Hvo der antaster dens sikkerhed og frihed, hvo der udsteder *eller adlyder* nogen dertil sigtende befaling, gør sig skyldig i højforræderi«. — Tilsvarende forekommer i udenlandske lovgivninger.

Mere tvivlsomt ligger spørgsmålet, hvis den beordrede handling ikke strider mod straffebestemmelser i den nationale retsordning, hvorunder gerningsmanden hører, eller hvis den ligefrem er autoriseret af det herskende regime i hans land på gerningens tid, når handlingen dog er i strid med folkeretligt anerkendte grundsætninger eller krænker de mest elementære menneskelige hensyn. Vi kommer her ind på det sæt af forbrydelser, der betegnes som forbrydelser mod freden, krigsforbrydelser og forbrydelser mod menneskeheden. Det er ved disse forbrydelser, spørgsmålet om betydningen af højere ordre er blevet brændende under og efter de sidste store krige, ganske særlig ved bedømmelsen af nazismens ugerninger i perioden fra 1933 til 1945.

En generelt anerkendt folkeret om afstraffelse af krigsforbrydelser uden hensyn til højere ordre har haft svært ved at fæstnes. Efter den første verdenskrig bestemte Versailles-traktaten, at tyske krigsforbrydere skulle udleveres og dømmes. Men jurisdiktionen gik snart over til tyske domstole, og her brød retsopgøret sammen. Ved en meget omtalt afgørelse af den tyske rigsret blev kaptajnløjtnant Neumann, der havde ladet det engelske hospitalsskib *Dover Castle* torpedere, frifundet, fordi han havde fulgt admiralstabens ordrer. Dommen fremkaldte stærk protest. Det lykkedes nogle år senere at afslutte en international overenskomst i Washington om u-båds-krigen, hvorefter enhver person, der krænker de i traktaten fastsatte regler, skal være ansvarlig, uden hensyn til, om han har handlet efter befaling. Men denne overenskomst af 1922 blev ikke ratificeret og trådte således ikke i kraft. Imidlertid banede den opfattelse sig dog mere og mere vej i den folkeretlige doktrin, at ansvar for krigsforbrydelser skulle kunne pålægges uden anerkendelse af højere ordre som undskyldningsgrund, og denne opfattelse blev under den anden verdenskrig udtrykkelig fastslået i den engelske håndbog i militær ret. Ved statuten for den internationale militærdomstol i Nürnberg efter krigen fik opfattelsen lovskraft. Det bestemtes her i artikel 8: »Den omstændighed, at en anklaget har handlet efter befaling af sin regering eller af en foresat, gælder ikke som strafudelukkelsesgrund, men kan tages i betragtning som en formildende omstændighed.« De i henhold hertil dømte tyske krigsforbrydere kan ikke beklage sig over, at bestemmelsen ikke var tiltrådt fra tysk side. Under krigen havde Goebbels som talsmand for det tyske regime hævdet samme opfattelse som den, der lå til grund for den nævnte bestemmelse. Han skrev i *Völkischer Beobachter* den 28. maj 1944: »De allierede piloter kan ikke påberåbe sig, at de som soldater har handlet efter befaling. Ingen krigsret anerkender, at

en soldat bliver straffri for en skændig forbrydelse ved at henvise til sin foresatte, især da ikke når dennes ordrer står i eklatant modstrid med enhver menneskelig moral og enhver international sædvane for krigsførelse.«

For Danmarks vedkommende er der efter vor tilslutning til Nürnbergstatuten og vedtagelsen af den danske krigsforbryderlov af 12. juli 1946 ingen tvivl om, at gældende dansk ret afviser højere ordre som undskyldningsgrund for handlinger, der klart strider mod folkeretligt anerkendte grundsætninger for krigsførelse. Ved højesteretsdommen i sagen mod Best, Pancke og Bovensiepen i 1950 blev dette også fastslået.

Tilbage står endnu at tale om de såkaldte forbrydelser mod menneskeheden. I modsætning til de egentlige krigsforbrydelser, der er rettet mod andre staters borgere og materielle goder og derfor naturligt har tildraget sig den internationale rets særlige opmærksomhed, tænkes der ved forbrydelser mod menneskeheden særlig på intern terror mod befolkningsgrupper inden for den pågældende magts egen sfære. Når en sådan terror udarter til masse mord, plyndringer, brandstiftelser o. s. v., skulle det i en civiliseret verden være utænkeligt, at der opstod særlige retsspørgsmål om betydningen af, at der var handlet i henhold til tjenstlig ordre. At befalingen her tilsigter en forbrydelse, må jo være åbenbart for enhver. Spørgsmålet kan kun opstå, når retsstatens rammer og ideologi er sprængt, når regering, lovgivningsapparat, domstole og politi, presse og radio er blevet redskaber for forbryderiske kræfter. Hvad århundreders religiøse lære og opdragelse, almindelig borgerlig etik og elementær menneskelig følelse fordømmer som afskyeligt, kan da blive vendt om til tilladeligt, rosværdigt, ja påbudt i statens interesse, og ethvert led i det maskineri, der skånselsløst har tilintetgjort uskyldiges liv og velfærd, kan henvise ikke blot til sin overordnede helt op til pyramidens

spids, men til selve loven, den højeste autoritet for et lovlydigt folk. Men hvor ret er krænet om til vrang under et diktatorisk styre, ville det være den goldeste formalisme at bedømme lovligheden af begåede handlinger efter dette styres egne korrupte grundsætninger. Her *må* andre normer, forenelige med de simpleste krav til et samfunds moral, sættes ind.

Det tjener til ære for de statsmænd og jurister, der gennemførte statuten for Nürnbergprocessen og dens mange udløbere, at de radikalt annullerede nazimens love og anordninger om udryddelse og diskriminering af særlige folkegrupper og dermed også afskar henvisning til højere ordre som straffrihedsgrund for forbrydelser mod menneskeheden. Og det bør i denne sammenhæng retfærdigvis fremhæves, at førende tyske kriminalister i det nye Tyskland efter Hitler fuldtud har anerkendt rigtigheden af, at straf rammer dem, der deltog i de af nazismen autoriserede åbenbare forbrydelser, såsom nedskydningen af politiske modstandere i dagene omkring den 30. juni 1934, plyndringen af jødiske forretninger, nedbrændingen af synagogerne, likvideringerne af befolkningsgrupper på grund af race, social eller politisk mindreværdighed, drab af sindssyge og åndssvage patienter, anvendelse af tortur o. s. v.

Men det er på den anden side klart, at Hitlerstyrets 12-årige epoke med dens utallige magt- og propagandamisbrug har skabt en mangfoldighed af situationer, hvor en retfærdig bedømmelse af den enkelte anklagedes skyld som del i hele kæden af lydighedsforpligtede led er uhyre vanskelig. Selv om det fastholdes, at ordren ikke kan fritage for ansvar, hvor handlingens karakter af forbrydelse er åbenbar fra et uhildet retssynspunkt, må det erkendes, at mange kan have handlet i den tro, at de var pligtige at vise ubetinget lydighed. I en del tilfælde har dernæst gerningsmanden handlet under direkte trusel om dødsstraf eller koncen-

trationslejr, hvis han ikke parerede ordre. I andre tilfælde har han med sikkerhed vidst, at en vægring fra hans side blot ville betyde, at andre, mere hensynsløse folk ville overtage hans hverv med langt flere døds ofre til følge. Det gælder f. eks. om nogle af de læger, der har foretaget eutanasi (»medlidenhedsdrab«) af sindssyge og åndssvage. Og endelig er grænselinjen mellem de direkte ansvarlige og dem, der indirekte havde et medansvar ved at støtte og forherlige nazismen, svær, undertiden umulig at drage, uden at afgørelsen føles som en uretfærdighed i vide kredse. Vanskelighederne ved vort eget retsopgør er for bagateller at regne i sammenligning med de problemer, man her har stået overfor i Tyskland.

Alt dette kan dog ikke røkke ved rigtigheden af det princip, at ordre ikke må fritage for ansvar for åbenlyse forbrydelser. Ingen er berettiget til at tilintetgøre sagesløse menneskers liv for at redde sit eget eller andres liv. Men skylden kan formindskes eller — efter tysk lov, som den var også før nazismen — bortfalde i undtagelsessituationer. Her er da rig mulighed for individualiserende afgørelser. Og en del af de benådninger, der har fundet sted i den senere tid i Tyskland, og hvorom der har været så megen tale, må ses også på denne baggrund.

DET DANSKE RETSOPGØR

VAR DANMARK I KRIG? (1945)*)

Førte besættelsen af Danmark til krig med Tyskland? Dette spørgsmål har ofte været diskuteret mellem danske — ikke fordi nogen har kunnet være i tvivl om, at der foregik en intens og velorganiseret kamp overalt i landet, men fordi det ikke har været klart, hvorledes man skulle karakterisere denne kamp. Spørgsmålet er ikke blot af juridisk betydning. Det indeholder også politiske og psykologiske elementer, som forklarer det faktum, at en særlig følelsesbetonet interesse er knyttet til dets besvarelse. Vi skal nu kort diskutere dette spørgsmål, men til at begynde med er det nødvendigt at give en skitse af dets baggrund, nemlig den faktiske udvikling i Danmark efter april 1940.

I.

Besættelsen af Danmark den 9. april 1940 gennemførtes ved hjælp af overlegne væbnede styrker, der angreb i overensstemmelse med den såkaldte lyntaktik. Der fandt kamp-handlinger sted her og der, og der var tab på begge sider. Understøttet af tyske bombemaskiner, der kredsede over København, tvang invasionsstyrkerne den danske regering til mod protest at affinde sig med den tyske besættelse som en fuldbyrdet kendsgerning. Der sluttedes ikke nogen overenskomst. Tyskerne overrakte et memorandum fra deres regering og en proklamation fra den øverstbefalende, general Kaupisch, hvori der redegjordes for situationen set fra deres synspunkt. I dette fremhævedes det, at tyskerne ikke kom som fjender, men som beskyttere af Danmarks neutralitet

*) Bortset fra enkelte tilføjelser ved offentliggørelsen i 1945 er artiklen skrevet i 1944 i London.

imod et overhængende britisk angreb. Disse dokumenter gav Danmark en række højtidelige tilsagn: Danmarks territorium skulle ikke bruges som basis i krigen mod England, men skulle kun sikres imod en allieret okkupation. Den danske hær og flåde ville blive opretholdt, det danske folks frihed respekteret og dets fremtidige uafhængighed fuldtud garanteret. En proklamation til det danske folk fra Kong Christian, kontraseret af statsminister Stauning, erklærede, at den danske regering »under protest« havde »besluttet at ordne landets forhold under hensyn til den stedfundne besættelse«. Det danske folk fik ordre til at afholde sig fra enhver modstand imod de tyske tropper. Regeringen ville »søge at sikre det danske folk og land mod krigens ødelæggelser«.

Under den følgende periode af næsten 3½ år lige indtil d. 29. august 1943 søgte danske officielle krese at fastholde det synspunkt, at Danmark ikke var i krig med Tyskland. Det blev udtalt i regeringserklæringer, at Danmark holdt sig borte fra de store staters væbnede konflikt. Den danske politik, blandt hvis mål også var, at dansk territorium og dansk krigsmateriel ikke skulle finde anvendelse mod de allierede, baserede sig på de tyske løfter af 9. april 1940. Da disse løfter blev brudt, gav regeringen i stigende grad efter for det tyske tryk og indtog, skønt mere i ord end i gerning, en holdning, der gav udtryk for, at den var rede til at tilslutte sig en »europæisk nyordning« under Tysklands »førrerskab«.

Særlig for så vidt angår dens forbindelse med Sovjetunionen, blev den danske regering efter udbrudet af den tysk-russiske krig i sommeren 1941 tvunget ind i en politik, der ikke kunne karakteriseres som neutral, men snarere som ikke-krigsførende på Tysklands side. Denne politik kulminerede i Danmarks tvungne tilslutning til anti-kominternpagten d. 25. november 1941.

Med hver ny indrømmelse, der blev aftvunget regeringen, steg modstanden blandt folket. Lige siden krigens begyndelse havde sympatien i Danmark i overvejende grad været på de allieredes side, ganske som under den forrige krig. Tyskerne var upopulære, og den nazistiske ideologi havde ingen chance for at vinde fodfæste i Danmark.

I begyndelsen gav mishaget overfor tyskerne sig kun forholdsvis fredelige udtryk. Den danske solidaritet bekræftede sig på talrige måder, som så at sige var de midler, hvorved den konstaterede sin egen kraft før den endelige prøve. Folket øste ny styrke af alle den danske kulturs nationale værdier. Man samledes i tusindvis for at synge danske sange, Danmarks ældste historie og historiske traditioner genoplivedes. Ungdomsorganisationerne sluttede sig sammen i et nationalt samvirke, de politiske partier samledes om demokratiske idealer, og frem for alt betragtede man kongen som symbolet på den nationale enhed. Gennem hele okkupationen vedblev denne rejsning ved fredelige midler imod tyskerne og den tyske nazistiske ånd at være en vigtig faktor. Dens forskellige led smededes til den stærkeste kæde, da praktisk taget hele befolkningen ved folketingsvalget den 23. marts 1943 undsagde nazismen ved at give de demokratiske partier deres stemmer.

Efterhånden voksede der også en aktiv modstand frem. De tyske overgreb og den tyske kluntethed lettede dens vækst. Til at begynde med fjernede tyskerne ledende politikere og pressemand fra deres stillinger. Så gik de over til at udøve et stadig tiltagende politisk og økonomisk tryk og en stigende og meget smålig censur. De tiltvang sig besiddelsen af danske torpedobåde og søgte at lægge tryk på domstolene og politiet. De understøttede de få danske nazister og deres tarvelige presse, som uden denne støtte var ude af stand til at øve nogensomhelst indflydelse, gennemtvang opløsning af det kommunistiske parti og arre-

stationen og interneringen af fredelige danske borgere. De fordrev de danske garnisoner fra Jylland og rekvirerede dansk militærudrustning etc. etc.

Under denne udvikling skabtes og modnedes frihedsbevægelsen. Dens fyndord vandt udbredelse gennem den illegale presse og gennem den danske radio fra London. Sabotagen mod den tyske krigsmaskine gennemførtes med stadig stigende kraft. Der udbrød mange steder proteststrejker imod de tyske overgreb. De mange forskellige frihedsorganisationer forenede deres kræfter i en samlet organisation. Hen på eftersommeren 1943 var den offentlige mening i Danmark blevet så stærk og udtrykte sig på en sådan måde, at et brud med, hvad der endnu var tilbage af forhandlingspolitikken, var uundgåeligt. Da tyskerne den 28. august 1943 forelagde den danske regering en række krav om en mere aktiv kamp mod modstandsbevægelsen, deriblandt at den skulle akceptere et gidselsystem og indføre dødsstraf, brød forhandlingspolitikken sammen. Den tyske øverstkommanderende, general Hanneken erklærede belejringstilstand, idet han udtrykkelig henviste til Haagerkonventionens regler om militær besættelse af fjendtligt territorium. Regeringen gik af, og rigsdagen ophørte at fungere. Uden varsel angreb de tyske tropper de danske garnisoner, afvæbnede og internerede danske officerer og mandskab, mange steder efter blodige sammenstød. Den danske flåde enten sænkede sine enheder eller flygtede til Sverige.

Fra da af var Danmark uden nogen politisk ansvarlig regering. Der kunne ikke findes nogen Quisling til at stille i spidsen for en marionetregering. Administrationen førtes videre under ledelse af departementscheferne.

Over hele landet opfattedes begivenhederne den 29. august som et signal til en forøget anstrengelse i frihedskampen. Som leder af denne kamp optrådte nu Danmarks Frihedsråd. Skønt anonymt var rådet anerkendt som mod-

standsbevægelsens centrale organ både i Danmark selv og af de frie danske i udlandet. Spørgsmålet om dets internationale anerkendelse vil blive omtalt senere i denne artikel.

Den tyske reaktion mod den tiltagende sabotage bestod i henrettelser, arrestationer, mord på danske patrioter som hævn for likvidationen af stikkere, ødelæggelse af offentlige og private bygninger, arrestation af gidsler og i nogle tilfælde tortur. I oktober 1943 blev de danske jøder arresteret og deporteret. Takket være alle befolkningslags forenede anstrengelser lykkedes det at få størstedelen hjulpet til at søge tilflugt i Sverige. Denne tyske aktion skærpede yderligere danskernes antityske holdning. Medlemmer af det danske frikorps, som var i tysk sold, indførte et terrorregimente side om side med Gestapos folk. Der svaredes med generalstrejke i København og andre byer. Det danske politi blev opløst den 19. september 1944 og deporteret til tyske koncentrationslejre.

Og sabotagen fortsatte. I de første 10 måneder af 1944 blev der udført omtrent 700 sabotagehandlinger mod tyske transportere, flyvepladser, fabrikker og værksteder. Danmarks Frihedsråd udsendte officielle communiqué'er om de danske partisaners aktioner.

Således er i korthed den udvikling, som har fundet sted i Danmark. I det følgende vil vi se, hvorvidt der er noget i denne udvikling, som berettiger det synspunkt, at Danmark var i krig med Tyskland.

II.

Folkeretten kender ikke nogen almindelig antaget definition af begrebet krig. Som regel fremhæves det, at krig er en væbnet kamp (»sammenstød mellem væbnede styrker«, »kamp, der medfører anvendelsen af væbnede styrker« etc.) mellem stater. Visse objektive og subjektive kriterier tilføjes

undertiden: Stridens parter må være uafhængige, suveræne stater. Kampen må have til formål at knuse modpartens modstand og påtvinge ham sejrherrens fredsbetingelser. I hvert fald må den ene af parterne have vilje til at betragte kampen som krig, og denne vilje må udgå fra statens højeste autoritet. Undertiden inddrages også kampens lovlighed i definitionen. Dette er således tilfældet, når krigen begrænses til at være en lovlig anvendelse af selvhjælp for at skaffe sig oprejsning for et brud på folkeretten. I almindelighed omfatter begrebet imidlertid både lovlig og ulovlig krig, og i hvert fald er der overvejende enighed om, at folkerettens krigsregler må finde anvendelse uden hensyn til den grund, der gives for krigens udbrud, eller dens lovlighed.

Et formelt skarpt kriterium ville eksistere, hvis det kunne siges, at krig i retlig forstand altid var betinget af en formel krigserklæring, i hvert fald fra en af parterne. I romerriget og i de europæiske stater frem til midten af det 17. århundrede var det en fastslået regel både i teori og praksis, at krig krævede en forudgående krigserklæring, og dette synspunkt deltes også af Hugo Grotius. Ikke destomindre fandt krigserklæringer senere hen kun sjældent anvendelse. Den tredje Haager-konvention af 1907 forsøgte at give det gamle princip ny gyldighed. Staterne forpligtede sig til ikke at begynde fjendtligheder uden passende varsel enten ved hjælp af en krigserklæring eller gennem et ultimatum med trusel om krig. Det er imidlertid velkendt, at denne forpligtelse ofte er blevet forsømt, således, for at nævne et par moderne eksempler, ved Tysklands invasion i Polen og Japans angreb på de Forenede Stater, og i vore dage er der ingen tvivl om, at krig kan begynde uden krigserklæring, selvom dette ikke burde være tilfældet.

Selv de hovedelementer i definitionen af begrebet krig, om hvilke der er størst enighed, kan dog ikke siges at være absolut fastslåede elementer i krigsbegrebet under alle om-

stændigheder. Med hensyn til begrebet »væbnet kamp« er det i folkerettens teori og praksis anerkendt, at ligesåvel som en kamp, særlig i form af repressalier, kan finde sted, uden at der er krig, således kan der tænkes krig uden væbnet kamp. Således forudsatte f. eks. folkeforbundspagtens artikel 16, at et medlem af forbundet kunne deltage i krig mod et medlem, der havde brudt pagten, uden at anvende væbnet magt. Der er heller ikke nogen tvivl om, at en stat kan vedblive at være i krig, også efter at den har tabt al mulighed for anvendelsen af væbnede styrker gennem en fuldstændig okkupation af dens territorium. Selvom besættelsesmagten fremhæver det synspunkt, at krigen er afsluttet ved en fredstraktat (afsluttet med en marionetregering) eller ved, at det okkuperede område er blevet annekteret, eller selvom det okkuperede land ikke disponerer over styrker udenfor territoriet, må det alligevel betragtes som krigsførende, sålænge en eller flere allierede fortsætter kampen for dets befrielse.

Heller ikke det kriterium, at krig må være en kamp mellem suveræne stater, kan opretholdes under alle omstændigheder. Det er rigtigt, at det i almindelighed er muligt at skelne imellem krig i folkerettens forstand og på den anden side indre uroligheder (borgerkrig) eller sammenstød mellem en stat og uorganiserede modstandsgrupper (guerillakrig) i en anden stat. Disse grænser er imidlertid flydende. Oprørs-partier kan anerkendes som krigsførende i folkeretlig forstand, og modstandsbevægelser mod fremmede indtrængende tropper kan anerkendes som udtryk for folkets vilje som stedfortrædere for statsorganer, der er undertrykt eller kontrolleret af fjenden.

I betragtning af den eksisterende usikkerhed med hensyn til definitionen af begrebet krig i folkeretlig forstand må den enkelte stat til syvende og sidst falde tilbage på sin egen afgørelse med hensyn til, hvorvidt den betragter sig selv som

værende i krig, eller hvorvidt den vil betragte en kamp mellem andre stater som en krig mellem disse. På denne måde bliver kriteriet på en vis måde *subjektivt*. Heraf følger imidlertid ikke, at det bliver helt vilkårligt. Således må det anses for givet, at ingen stat i praksis vil anerkende en anden som krigsførende på sin side i forhold til en tredje stat, medmindre den anden stat har notificeret sit ønske om at begynde krig gennem organer, der er anerkendt som kompetente eller — hvor særlige omstændigheder forhindrer en sådan notifikation — har gjort en anstrengelse, som den offentlige mening anerkender som tiltrækkelig kvalifikation til at blive betragtet som krigsførende og muligvis som allieret.

Med hensyn til Danmarks stilling under den nu afsluttede krig gør det subjektive kriterium det nødvendigt at opstille problemet således, at vi deler vort oprindelige spørgsmål om, hvorvidt Danmark var i krig, i følgende underspørgsmål: Er krigstilstand mellem Danmark og Tyskland blevet notificeret a) som Danmarks officielle standpunkt eller b) som Tysklands officielle standpunkt, eller c) er eksistensen af en krigstilstand blevet anerkendt fra allieret side? Hertil må i betragtning af de foreliggende forhold føjes et fjerde og i praktisk henseende afgørende spørgsmål d): Har det været muligt for Danmark, da det genvandt sin frihed, med retsvirkning indadtil og udadtil at erklære, at der bestod krigstilstand under besættelsen?

Disse spørgsmål vil blive undersøgt i det følgende.

III.

a) Som allerede omtalt i afsnit I er der ingen tvivl om, at den danske regering i den periode, som fulgte efter besættelsens etablering, gav udtryk for det synspunkt, at Danmark *ikke* var i krig med Tyskland. Det må ganske vist her ved erindres, at regeringen ligesålidt som rigsdagen eller no-

gen anden myndighed indenfor Danmarks grænser var i stand til i tiden efter okkupationen frit at udtrykke det danske folks vilje, men disse myndigheder kunne have nægtet at fungere, og der kunne have været dannet en eksilregering, der var i stand til at udtrykke denne vilje. I hvert fald kan man ikke komme bort fra det faktum, at den danske regering, så længe der overhovedet var nogen sådan, positivt har givet udtryk for, at dens synspunkt var, at Danmark ikke var i krig med Tyskland.

På den anden side er en vilje til faktisk krigsførelse klart blevet tilkendegivet gennem modstandsbevægelsens systematiske krigsanstrengelser. Et vidnesbyrd herom er bl. a. den støtte, folket har givet modstandsbevægelsens appeller om generalstrejker og lignende. Modstanden kunne ikke have været opretholdt imod den tyske forfølgelse, så fremt den ikke var blevet aktivt og passivt understøttet af folket som helhed.

Som allerede omtalt havde modstandsbevægelsen som ledende organ Danmarks Frihedsråd. Siden den 29. august 1943 har dette været det eneste politiske organ indenfor Danmarks grænser, som har været i stand til at give udtryk for det danske folks vilje. Den omstændighed, at Frihedsrådet betragtede Danmark som værende i krig med Tyskland, fremgår klart af dets communiqué'er. Det samme synspunkt er blevet formuleret på utvetydig måde af de frie danske i udlandet, som var i kontakt med Frihedsrådet, således f. eks. at formanden for det danske råd i London, J. Christmas Møller, som i en erklæring af 1. september 1943 sagde: »Danmark er allieret i ånd, nu vil det også være det i gerning, omend under særlige former . . . I dag er vi Tysklands officielle fjende.«

Imidlertid har Frihedsrådet og de Frie Danskes Råd, som samarbejdede med Frihedsrådet, bestandig af mange forskellige grunde afstået fra at fremsætte noget krav eller ønske

om, at rådet eller noget andet organ, der ikke var baseret på den danske forfatning, skulle anerkendes som Danmarks regering. Derfor kan vi ikke komme ud over følgende slutning med hensyn til det danske standpunkt: Efter en periode, i hvilken den danske regering betragtede sig som tvunget til at yde visse, ofte ret vidtgående indrømmelser og gennem hvilken der blev givet nationen tid til at befæste sin beslutning om og mulighed for at gøre modstand, har det danske folk gennem en aktiv indsats og gennem faktisk betydningsfulde talsmænd, men ikke gennem noget organ, der kan betegnes som en regering, tilkendegivet, at det var i krig med Tyskland.

b) Principielt har Tyskland opretholdt sit oprindelige synspunkt, i henhold til hvilket besættelsen af Danmark ikke var af krigsmæssig art. Som et ydre udtryk for dette synspunkt, der er blevet fastholdt også efter at man havde tilsidesat de fleste af dets materielle konsekvenser, kan det omtales, at det danske gesandtskab i Berlin og et antal fremmede legationer i København blev opretholdt. En afvigelse fra det herskende synspunkt var det derimod, at der proklameredes belejringstilstand den 29. august 1943. Som allerede omtalt støtter denne proklamation sig på en henvisning til Haagerkonvention IV/1907 om regler og vedtægter for krig til lands, nemlig til 3. afsnit af det såkaldte landkrigsreglement »om militær myndighed på den fjendtlige stats territorium«. Denne henvisning gav ikke blot formelt udtryk for et krigssynspunkt, men var også symptomatisk for det fjendtlige forhold mellem besættelsesmagten og det danske folk. Tyskerne hævdede imidlertid, at henvisningen, således som den var udtrykt, skyldtes en lapsus. Landkrigsreglementets regler, særlig artikel 43 vedrørende okkupationsmagtens pligt til at opretholde den offentlige orden på det besatte territorium, antages i folkeretten at være analogisk anvendelig under en okkupation,

som ikke er af krigerisk natur, og tyskerne hævdede, at det var dette forhold, de havde for øje. (De udtryk, der benyttes i den note der overræktes den danske regering, var »im Sinne der«, som blev oversat med ordene »i henhold til«, i stedet for med den formentlig rigtige oversættelse: »i analogi med«). I hvert fald udstedtes der få dage efter, d. 4. september 1943, en forordning af den tyske øverstbefalende, som støttede sig på analogisynspunktet, ligesom tyskerne lige siden, til trods for den tiltagende bitterhed i kampen mod frihedsbevægelsen, fastholdt den urimelige fiktion, at de var Danmarks beskyttere og ikke dets krigsførende fjender.

c) På allieret side var Danmark ikke officielt anerkendt som allieret nation eller som allieret krigsførende stat før efter befrielsen den 5. maj 1945. Der har imidlertid været en stigende tendens til at fremhæve, at der kun var en formel og ikke nogen reel forskel mellem Danmarks og *de* besatte landes stilling, som var anerkendt som allierede. Allerede d. 16. december 1940 erklærede den britiske regering, at Danmarks frigørelse var et af de allieredes krigsmål. I februar 1941 erklærede et medlem af den britiske regering, at skønt Danmark ikke var allieret af navn, var det dog på grund af de bestræbelser for de allierede, som udførtes af den danske handelsflåde og de danske sømænd, »ganske på lige fod med de allierede«. I november 1941 udtalte nuværende engelsk premierminister C. R. Attlee, den gang lordseglbevarer: »Omstændighederne har hidtil forhindret os i at udstrække det ærefulde navn af allieret også til at omfatte Danmark, men det er allieret i alt, undtagen af navn«. Efter begivenhederne i august 1943 udtalte de Forenede Staters daværende udenrigsminister Cordell Hull som svar på et spørgsmål om hvorvidt Danmark nu kunne blive betragtet som allieret, at i realiteten havde Danmark altid været allieret med de Forenede Nationer, lige siden det brutalt blev undertrykt af tyskerne. Og i en henvendelse til under-

huset af 12. januar 1944 udtalte daværende udenrigsminister Eden på regeringens vegne, *at* man aldrig havde tvivlet på Danmarks fuldstændige hengivenhed for de allierede, *at* det danske samfund havde ydet et værdifuldt bidrag til krigsanstrengelserne, og *at* det kun var rimeligt, at danske skibe i engelsk tjeneste skulle sejle under Dannebrog, som således med rette indtog sin plads side om side med de Forenede Nationers flag.

Det kan også nævnes, at de allierede har anerkendt en række danske organer, der fungerede uafhængigt af tysk kontrol, som repræsentanter for den danske stat. Således sluttede de Forenede Stater d. 9. april en overenskomst angående Grønland med den uafhængige danske minister i Washington, den britiske regering anerkendte den danske minister ved hoffet i St. James, som havde afbrudt forbindelsen med den danske regering på grund af dens tilslutning til antikomintern-pagten, som »vedblivende ansvarlig for beskyttelsen af sådanne danske interesser, som ikke er under fjendens kontrol«. Da dette officielt bekendtgjordes af den britiske regering, blev det samtidig fastslået, at Det danske råd i London, grundlagt d. 30. september 1940, var blevet anerkendt som organ for de frie danske. Tidligt på sommeren 1944 blev der endvidere oprettet kontakt mellem Danmarks Frihedsråd og Sovjetregeringen, og i juli 1944 imødekom Sovjetunionen Frihedsrådets ønske om, at en repræsentant for det kæmpende Danmark skulle modtages som udsending i Moskva. Ved denne lejlighed erklærede udenrigsminister Eden, at han var glad over at kunne fastslå, at »det frie Danmark nu er repræsenteret i Sovjetunionen lige såvel som her i landet og i de Forenede Stater«.

Det er også af væsentlig betydning, at de allierede har tilladt danske at deltage i forskellige kommissioner og konferencer på lige fod med repræsentanterne for de officielt allierede nationer, og hele tiden har fremhævet udsigten til,

at Danmark både under og efter befrielsen fra den tyske besættelsesmagt ville komme til at nyde ligeret med disse nationer.

I almindelighed sagt havde de allierede før befrielsen fuldstændig anerkendt, at Danmarks modstand og de danske søfolks og frivilliges bestræbelser udenfor Danmark faktisk kvalificerede Danmark som krigsførende indenfor deres rækker. Den officielle anerkendelse heraf afventede i virkeligheden kun en formalitet.

d) Det kæmpende Danmarks anstrengelser har i realiteten både i det danske folks egne øjne og i de allieredes placeret Danmark blandt de lande, som har ført krig mod Tyskland.

Den formalitet, der var nødvendig for at skaffe fuld klarhed og fuld ligestilling med de allierede, var en erklæring fra den danske regering og rigsdag, som bekræftede, at den faktiske krigstilstand var et udtryk for den danske stats vilje. En sådan erklæring, udstedt såsnart de omtalte organer påny var i stand til at handle frit, ville ikke være af nystiftende karakter, men måtte tages som en autoritativ anerkendelse af den faktiske tingenes tilstand, som allerede eksisterede forud, uafhængigt af erklæringen. Kongen, regeringen og rigsdagen var af fjenden blevet tvunget til at ophøre med deres funktioner. Andre havde måttet optræde på landets vegne. Nu måtte de handlinger, som under disse omstændigheder havde givet udtryk for folkets tydelige vilje, ratificeres. Af dette ville blive hilst med glæde af de allierede, kunne der ikke være tvivl om. Dette blev klart udtrykt i den tale, som den nuværende britiske premierminister C. R. Attlee holdt, da han åbnede den danske udstilling i London d. 16. november 1944, ved hvilken lejlighed han udtalte: »Jeg føler, jeg er berettiget til at sige, at når det frie Danmark, den frie konge, den frie regering og den frie rigsdag udtrykker Danmarks ønske om at slutte sig til de Forenede Nationer og om at have samme stilling

som disse, store og små, så er jeg sikker på, at vi alle vil hilse Danmark, hvis folk har kæmpet så tappert imod fjenden, velkommen.«

Som en sådan ratihabering af en faktisk tilstand kan formentlig udtalelsen i trontalen af 9. maj 1945, om at Danmark længe har betragtet sig som en allieret nation, og at regeringen deler folkets ønske om, at vort land nu som fri og selvstændig stat måtte blive optaget i de Forenede Nationers række, opfattes, navnlig når den ses i sammenhæng med Danmarks optagelse på San Franciscokonferencen d. 5. juni 1945.

Herved er det imidlertid ikke på autoritativ måde fastslået, fra hvilket tidspunkt krigstilstanden må antages at være begyndt. Med hensyn til dette spørgsmål vil meningerne være delte. Nogle vil fastholde, at krigen, forsåvidt Danmark angår, begyndte den 9. april 1940, at den følgende periode indtil 29. august 1943 var at betragte som en våbenstilstand, og at denne blev afløst af nye kampe, og andre indtager det standpunkt, at krigstilstanden ikke kan dateres fra noget tidligere tidspunkt end den 29. august 1943. Efter min opfattelse er det sidste standpunkt det mest korrekte. Når jeg er af denne opfattelse, er det, fordi jeg lægger afgørende vægt på den kendsgerning, at Danmark indtil dette tidspunkt havde en regering og en rigsdag — eller i hvert fald formelt havde en regering og en rigsdag —, som afviste det synspunkt, at Danmark var i krig med Tyskland, på en måde, som vi nu må drage konsekvensen af. Det er et andet spørgsmål, som jeg her skal lade stå åbent, hvorvidt vi i den her omtalte periode kan siges at have været i en tilstand, som kan karakteriseres som »truende udsigt til krig« eller som en hermed sidestillet tilstand, et spørgsmål som kan være af betydning i relation til forskellige bestemmelser i den danske lovgivning, særlig forsåvidt angår straffelovens bestemmelser om landsforræderi.

IV.

Ovenstående bemærkninger har alene taget sigte på diskussionen af det almindelige folkeretlige spørgsmål, hvorvidt Danmark var i krig eller ej. Som vi har set, er spørgsmålet blevet delt i forskellige underspørgsmål alt efter den holdning, som den ene eller den anden stat har indtaget til det. En nærmere analyse må foretages, når det spørgsmål opstår, hvilke følgerne er af det almindelige synspunkt. Dette spørgsmål falder imidlertid udenfor denne artikels rammer. Her har det kun været hensigten at angive et almindeligt ledende synspunkt, medens man må være forsigtig med at drage konsekvenser deraf. Krigsbegrebet er for omfattende og for flersidigt til at tillade deduktioner i alle retninger fra et og samme fortolkningssynspunkt.

OM DØDSSTRAF IGEN.

(1945)

Da rigsdagen i 1930 vedtog dødsstraffens afskaffelse i den borgerlige straffelov, havde man grund til at tro, at der praktisk set var sat punktum for debatten om dødsstraf i Danmark. Den nye lov var den formelle bekræftelse af en tilstand, der allerede havde varet i mange år. Erfaringerne havde i Danmark ligesåvel som i Holland, Norge og Sverige vist, at kriminaliteten, specielt mordkriminaliteten, ikke steg som følge af, at samfundet undlod at anvende dødsstraf. Og der var en til vished grænsende sandsynlighed for, at den formelige ophævelse af en straffetruel, der ikke havde været praktiseret i mere end 30 år, vilde være uden skadelig betydning for den fremtidige kriminalitet.

Når der dog i folkettingen kunne mønstres en trediedel af stemmerne for dødsstraffens bevarelse (45 stemmer mod 90),

skyldtes dette utvivlsomt en følelsesmæssig indstilling, der ikke lod sig påvirke af kriminalistisk erfaring. De fleste søgte ganske vist at opretholde den gamle fiktion om sikkerheds- og afskrækkelseshensyn som begrundelse for, at straffeloven burde bevare en trusel om dødsstraf. Men enkelte erkendte rent ud, at deres standpunkt var dikteret af religiøse eller andre hinsides erfaringen liggende grunde. En konservativ folketingsmand udtrykte det således: »Når jeg ønsker at stemme for dødsstraffens bevarelse, er det ud fra en rent umiddelbar følelse hos mig«. Ved afskaffelse af adgangen til dødsstraf ville man befordre den »i tiden liggende slaphed«. Hundrede år forinden havde den samme mentalitet ført fremstående medlemmer af det engelske underhus til at modsætte sig et forslag om at ophæve dødsstraf for småtyverier.

Under normale samfundsforhold ville der ikke have været nogen mulighed for at vende tilbage til dødsstraf i Danmark efter dens afskaffelse i 1930. Mordpromillen forblev yderst lav under den nye straffelov indtil den tyske besættelse. I hele perioden fra straffelovens ikrafttræden indtil udgangen af 1939 anmeldtes gennemsnitligt ca. 20 forsætlige manddrab om året, og antallet var i de sidste år af perioden synkende. Fra tid til anden fremkom der i anledning af særlig uhyggelige forbrydelser stemningsprægede ønsker om genindførelse af dødsstraf, men forsøg på at organisere en mere almindelig bevægelse i denne retning løb ud i sandet. For den overvejende del af befolkningen var ligesom for sagkundskaben spørgsmålet om dødsstraf uddebateret.

Og nu er dødsstraf dog atter på alles læber. Straffelovs-tillægget om landsforræderiske og landsskadelige handlinger har med næsten enstemmig tilslutning fra rigsdagens side givet adgang til at straffe stikkere og hipomænd og andre af okkupationstidens forbrydere på livet; den første dødsdom er fældet og vil blive efterfulgt af adskillige andre.

Der melder sig to hovedspørgsmål: Betyder den nye lov en underkendelse af de synspunkter, der for den almindelige strafferets vedkommende har ført til dødsstraffens ophævelse? Og i sammenhæng hermed: Vil og bør denne lov få konsekvenser for vor fremtidige stilling til dødsstrafspørgsmålet i Danmark?

Det kan straks slås fast, at den videnskabelige kritik og politiske bekæmpelse af dødsstraf som regel kun har taget sigte på forholdene under normale samfundstilstande.

I det værk, der blev signalet til hele den nyere tids kamp mod dødsstraf og tortur, *Cesare Beccarias* bog om Forbrydelser og Straffe fra 1764, skildres dødsstraffen som en krigsforanstaltning, som kun bør anvendes, hvis den er nødvendig eller nyttig. Beccaria anerkender den som nødvendig under særlige kriser — når en nation er ved at tabe eller genvinde sin frihed, under epoker af anarki, da en borger skønt berøvet sin frihed kan bevirke angreb på den offentlige sikkerhed — men bortset herfra er den hverken påkrævet eller hensigtsmæssig. Det vides, at Beccaria i et senere responsum udtrykkelig har medtaget farlige sammensværgelser mod statens sikkerhed under de forhold, der gør dødsstraf berettiget.

Fordyber man sig i de betydeligste af den lange række skrifter, som siden da indgående har beskæftiget sig med problemet om dødsstraf, vil man se, at selv de ivrigste bekæmpere af denne strafart bestandig har taget forbehold om dens nødvendighed over for særlige forhold og i særlige situationer. Eksempelvis kan nævnes, at *Holtzendorff* i sin berømte bog *Mordforbrydelsen og Dødsstraffen* (1875), der er et af hovedværkerne i reformbevægelsen, finder anvendelse af dødsstraf uundgåelig under krigsforhold og belejringstilstand.

Det samme synspunkt har været anerkendt i dansk ret,

også før det blev understreget ved det nu udstedte straffelovstillæg. Det fremgår klart deraf, at vor nye militære straffelov så sent som i 1937, altså efter dødsstraffens ophævelse for den ordinære kriminalitets vedkommende, opretholdt denne strafart for en række forbrydelser begået under krig, navnlig krigsforræderi og spionage.

Under forhandlingerne på rigsdagen om den borgerlige straffelov af 1930 blev det da også understreget, at der ville kunne indtræde undtagelsessituationer, hvor dødsstraf ville være påkrævet. I sådanne situationer, oprør, krig, undtagelses- og belejringstilstand, ville dødsstraffen, som det flere gange blev fremhævet af en af folketingets fremtrædende jurister, der i øvrigt var stemt for dens afskaffelse, »komme af sig selv, enten man har den på papiret eller ikke, dér vil den frembyde sig med en nødvendighed, som ingen, ganske uanset, hvorledes han i øvrigt ser på denne straf, hvis han står med ansvaret, kan komme uden om i det givne øjeblik.«

Udviklingen har givet denne taler ret. Men han var heller ikke blevet modsagt fra nogen side. Om nødvendigheden af dødsstraf i krisesituationer som de nævnte har faktisk så godt som alle været enige. Flertallet har blot ment, at en speciel lovgivning herom ikke på forhånd var påkrævet i Danmark bortset fra, hvad der fulgte af den militære straffelov. Man forudså ikke den mulighed, som blev til virkelighed, at rigsdag og regering kunne blive afskåret fra i påkommende tilfælde at give de fornødne undtagelseslove til værn mod forræderi og lignende.

Man har nu ved en tilbagevirkende lov udfyldt det hul i lovgivningen, som i første række skyldtes besættelsen. Man kan beklage, at tilbagevirkning har været nødvendig, og man kan måske lære af det forefaldne, at der i den almindelige straffelov bør indsættes en bestemmelse om særlige undtagelsessituationer. Men det bør stå klart, at der ikke gennem det skete, specielt ikke i relation til spørgsmålet om døds-

straf, er sket noget reelt brud med de synspunkter, der ligger til grund for den almindelige straffelov. Disse synspunkter rakte ikke til i en situation som den foreliggende.

Man kan spørge, hvad det nærmere er for omstændigheder, som gør dødsstraf mere acceptabel eller påkrævet i krisesituationer end under normale forhold. Spørgsmålet er ikke let at besvare i få ord. Der må regnes med et ret kompliceret samspil af praktiske og mere abstrakte faktorer. Så længe krig, borgerkrig eller lignende kamphandlinger pågår eller truer, kan tilintetgørelse af ydre og indre fjender, der har gjort sig skyldige i strafbare handlinger, være begrundet som en nødværgehandling under forhold, hvor indespærring af den skyldige ikke lader sig praktisere eller ikke giver tilstrækkelig sikkerhed mod undsætning udefra. I den foreliggende situation i Danmark og andre lande, der har været besat af tyskerne, er den praktiske hovedgrund til, at statsmagten må gribe til dødsstraf over for de groveste landsforrædere, at samfundet, om sådant ikke skete, ville blive udsat for alvorlig uro, lynchjustits og anden selvtægt, som vil ramme både skyldige og uskyldige. Til disse håndgribelige farer, hvis realitet ingen, der er fortrolige med forholdene, tør bestride, kommer det mindre let definerede og mere omtvistelige hensyn til den almindelige retsfølelse som ideal værdi.

Det nye straffelovstillæg gælder kun for forbrydelser, der er begået under okkupationen eller i tiden frem til et år efter dens ikrafttræden den 17. juni 1945. Kommer ingen ny lovændring til, indtræder da atter den hidtil gældende tilstand, hvorefter dødsstraf er udelukket, bortset fra hvad der følger af den militære straffelovs bestemmelser med henblik på krigsforhold.

Skønt der vel er størst udsigt til, at vi efter tillægslovens udløb vil bevare en straffelov uden dødsstraf, må det dog

forudses, at ny diskussion herom vil opstå. Respekten for menneskeliv er under krigen gået ned også i dette land og vil vel nok blive yderligere svækket, hvis vi nu kommer til at opleve et større antal henrettelser. Det er nærliggende, at folk, der med billigelse ser retsvæsenet likvidere en række kriminelle psykopater og andre grove forbrydere fra okkupationstiden, vil finde det rimeligt, at samme praktiske fremgangsmåde anvendes over for de værste mordere og sædelighedsforbrydere, der dukker op i de kommende år. Over for tendenser i denne retning er det ikke for tidligt at ridse nogle af de betragtninger op, der fortsat gør sig gældende mod at anvende dødsstraf i den almindelige strafferetspleje.

Det kan, efter alt hvad der nu foreligger af statistiske og kriminalpsykologiske undersøgelser, anses som fastslået, at der *ikke* kan påvises nogen sammenhæng mellem dødsstraf og antallet af begåede forbrydelser. Særlig indgående undersøgelser om dødsstraffens virkninger i spørgsmål om mord er i de senere år blevet foretaget af den finske kriminalstatistiker *V. Verkko*. Gennem sammenligninger af kriminaliteten i langvarige perioder med og uden dødsstraf inden for samme stat og gennem sammenligninger af forholdene inden for enkeltstater i U.S.A. med og uden dødsstraf i samme tidsafsnit og tilsvarende undersøgelser vedrørende de enkelte kantonen i Schweiz fastslår Verkko, at der »ikke kan anføres et eneste eksempel til støtte for, at dødsstraffen skulle øve indflydelse på antallet af forbrydelser mod livet«, og han konkluderer med rette, at hans analyser turde have bestyrket den opfattelse, at dødsstraffens meget omtalte afskrækkende virkninger ikke synes at eksistere i virkeligheden. Til samme resultat er en lang række andre forfattere nået. Jeg skal blot her nævne den engelske kriminalist *E. Roy Calvert*, hvis bog *Capital Punishment in the Twentieth Century* giver en let tilgængelig og oplysende fremstilling.

Hvad afskrækkelsesspørgsmålets psykologiske side angår, har alle kyndige siden *John Stuart Mills* og *Benthams* tid været klare over, at straffølgens vished og nærhed er af langt væsentligere betydning end dens strengthed. Vi véd, at de færreste drabsmænd skænker straffens størrelse videre eftertanke, og at de, der gør det, som regel regner med at undslippe opdagelse eller domfældelse. Vi kender eksempler på, at tyve for at undgå frihedsstraf for tyveri har begået drab belagt med dødsstraf, idet denne usikre eventualitet virkede mindre afskrækkende end den sikre frihedsstraf; vi véd, at tyverier florerede omkring henrettelsessteder for tyve, at bøddler, der daglig havde afskrækkelsen for øje i dens mest direkte form, selv har begået mord og er blevet henrettet, ja vi kender endog en troværdig beretning om en dødsdømt falskmøntner, der blev hængt og overgivet til dissektion, men som havde overlevet hængningen, og som efter at være vågnet op under dissektionskniven hemmeligt blev holdt som tjener på hospitalet; ikke længe efter begik han nye forbrydelser og blev hængt for anden gang i Modena. Vi véd også, at hvis afskrækkelsesformålet får fri bane, må det, som det i ældre tid ubetinget var opfattelsen, føre til offentlige henrettelser, til excesser i tal og grusomhed, uden dog at føre til en forbedring af retstilstanden, men med forråelse og afstumpning som sikre følgesvende. Medens guillotinen endnu var centrum for blodorgier efter den franske revolution, blev modeller af den fremstillet og solgt som legetøj.

Det er i vore dage under normale samfundsforhold alene det forsætlige drab, der praktisk taget kommer i betragtning som genstand for dødsstraf. Men netop her beror formodningen om dødsstraffens store afskrækkelsesvirkning i særlig grad på en fiktion. Det er påvist, at flertallet af drab begås af mænd mod kvinder under forhold, der udelukker en nøgtern kalkyle over konsekvenserne. *Calvert* resumerer en del af sin undersøgelse således:

»De fleste drab er lidenskabsforbrydelser, der begås, når gerningsmanden er ude af stand til at overse følgerne. De få mord, der begås overlagt, udføres af personer, der er så sikre på at undgå opdagelse, at de ikke tager konsekvenserne i betragtning. I ingen af grupperne er der udsigt til, at dødsstraf kan virke som en effektiv hindring. Den relative sjældenhed, hvormed dødsstraf pålægges (i lande, der giver adgang til at anvende denne straf) er et yderligere argument mod dens afskrækkende værdi.«

Hundrede andre citater kunne tilføjes fra den umådelige litteratur om dette emne. Lad mig nøjes med et enkelt fra den amerikanske sociolog, professor *Max Radin* i en for nylig publiceret afhandling: »Hvis vi ikke har lært andet af historien, har vi i hvert fald lært, hvor lidet dødsstraf har været i stand til at hindre forbrydelser, selv i de sporadiske udbrud af vildt overdrevet iværksættelse.«

Det er i det hele taget en lige så grov som dybt indgroet misforståelse, at den samfundssygdom, der ytrer sig i bølger af svære forbrydelser, helbredes gennem skærpelse af straffene. Den metode er, som *Verkko* siger, for simpel over for et så kompliceret fænomen som kriminaliteten.

Hvis dødsstraf ikke rationelt kan begrundes ved, at den formindsker kriminaliteten mere end andre straffe, må man søge en anden positiv begrundelse. Jeg skal her springe mange mislykkede forsøg i så henseende over og alene holde mig til een begrundelse, som ikke uden videre kan afvises. Jeg sigter til den ovenfor omtalte henvisning til *retsfølelsen*.

Man kan ikke affeje retsfølelsen eller retsbevidstheden som uklare, tågede begreber uden betydning for en rationel samfundspolitik. Der har på strafferettens område været en tendens hertil. Men erfaringerne har lært os, at disse begreber dækker over psykologiske realiteter, som ingen lovgivning kan sætte sig ud over, hvis den vil føre til sit mål. Det er så-

ledes en almindelig erfaring, at en straf, som den overvejende retsopfattelse stempler som uretfærdig streng, ikke vil virke heldigt i praksis.

Samspillet mellem den »almindelige retsbevidsthed og lovgivningen er imidlertid en vanskelig ting, dels fordi den offentlige mening i retsspørgsmål oftest er sammensat og svingende, dels fordi den i mange tilfælde hviler på forældede forestillinger, som *kan* lade sig berigtige gennem en mere fremskreden teori og lovgivning. Professor *Olof Kinberg*, en af kriminologiens foregangsmænd i Norden, har givet et godt udtryk for dette: »Videnskabelig erkendelse filtreres kun lidt efter lidt til publikum. Derfor vil dagens offentlige mening i spørgsmål af videnskabelig karakter altid repræsentere gårsdagens videnskabelige opfattelse.« Det samme gælder til en vis grad forholdet mellem den sociale hensigtsmæssigheds krav og folkets retfærdighedsforestillinger. Eller for at tale med den fremragende kriminalbiolog *Franz Exner*: »Det retfærdige er, hvad der var hensigtsmæssigt i går.«

Lovgivningen bør altså vel bestræbe sig for at være i nær kontakt med den almindelige retsfølelse — og i et demokratisk samfund er der ingen fare for, at dette ikke vil ske — men bør på den anden side, som *Andenæs* siger, ikke lade sig nøje med at være et spejlbillede af folkets retsopfattelse. »Den er selv en af de faktorer, som er med til at forme denne retsbevidsthed. Bygger den rådende opfattelse på fordom, forældede synsmåder eller mangelfuld forståelse, er det en opgave for lovgiveren at gribe reformerende og opdragende ind.«

Overfører vi disse betragtninger særlig på spørgsmålet om dødsstraf, må det for det første erkendes, at der her ikke foreligger en almindelig, enhedspræget folkelig retsopfattelse. Store dele af det danske folk stiller sig under normale samfundsforhold afvisende overfor denne straf og ville føle

dens genindførelse som et pinagtigt tilbageskridt, andre har en stærkt betonet indstilling i modsat retning, og mange, måske de fleste, svinger frem og tilbage under indtryk af den seneste mordsag.

Det er dernæst givet, at der i den positive indstilling til dødsstraffen, navnlig i dens mest følelsesbetonede udslag, kan påvises reminiscenser af urgammel overtro og af instinkter, hvis hensigtsmæssighed fortrinsvis synes knyttet til svundne tider og til de epoker i nutiden, da det organiserede retsvæsen svigter.

Fra bestemmelsen i første mosebog: »Hvo, som udøser menneskenes blod, ved mennesket skal hans blod udøses ...«, over *Feuerbachs* maksime om dødsstraf som det nødvendige sikringsmiddel mod »det menneske, der eengang har farvet sine hænder i menneskeblod«, og *Kants* kategoriske retfærdighedskrav, hvorefter enhver morder ubetinget og uafhængig af nogen materiel samfundsinteresse burde henrettes, »for at enhver skulle vederfares, hvad hans gerninger er værd, og blodskylden ikke skal hæfte på det folk, der ikke har krævet denne afstraffelse«, går der en lige linie til vor tids krav om soning med liv for liv, stærkest fremtrædende i den også på dette punkt reaktionære nazistiske strafferet. Der er påvist sammenhæng mellem denne opfattelses mytiske »blodskyld« og ældgamle offerforestillinger, ligesom hele den kres af overtroiske forestillinger og ceremonier, der gror om henrettelser, peger tilbage til tider, da forbrydere bragtes som sonofre til vrede guder.

Moderne mennesker, der er tilhængere af dødsstraf, vil som regel ikke være sig denne sammenhæng bevidst. De vil snarere føle kravet om dødsstraffen som umiddelbart begrundet i en *retfærdighedsforestilling*, hvis sidste og afgørende indhold er et »lige for lige«, der ikke synes at kræve eller tillade nogen yderligere begrundelse. Måske står man også her overfor et grundelement eller en

væsentlig bestanddel i den menneskelige psyke, beslægtet med den symmetriske sans eller sansen for forholdsmæssighed i det hele taget. Men det har dog vist sig gennem tiderne, at tanken om retfærdig gengældelse lader sig påvirke eller fortrænge af fornuftbetragtninger og krydsende hensyn. I strafferetten har nyere strømninger banet sig vej og har gjort forebyggelse, opdragelse og forbedring til dominerende faktorer i teori og praksis. Det teoretiske grundlag for gengældelseskravet, som i ældre tid forlenede det med filosofisk og etisk styrke, er undermineret af de videnskaber, der beskæftiger sig med det menneskelige sjæleliv og mere specielt med kriminalitetens årsagsforhold. Vejen er banet for en udvikling, der gør det klart for enhver, at det, der umiddelbart føles som retfærdigt, ofte strider mod dybere indsigt om, hvad der er rigtigt i forhold til den enkelte, og hvad der er gavnligt for samfundet.

En dansk skolemand offentliggjorde for et par år siden en artikel angående iagttagelser, han havde gjort af børn som dommere. Det drejede sig om 7—8 års købstadsbørn. Forfatteren fremhævede det udpræget *afgjorte*, der var over disse børns domme: Dette er godt — dette er skidt. Der blev forelagt børnene en historie om en dreng, der stjal æbler fra et træ. Børnenes straf varierede fra: en lussing, klø, pisk til fængsel i 7 år; en enkelt lille bleg og meget stilfærdig splejs ville dog have dødsstraf (»Hovedet skal hugges af«).

Mange mennesker bevarer barnet i sig over for spørgsmål om forbrydelse og straf. Heri er der noget værdifuldt. Et samfund kan næppe leve, uden at det er gennemsyret af følelser, der sonder skarpt mellem ret og uret. I kampen mod uret er den retfærdige harme et stærkt og uundværligt våben.

Men harmen kan ledes ind i kanaler, hvorved den mere vender sig mod kriminalitetens årsager end mod en udløsning gennem dødsstraf og andre former for primitiv gengæl-

delse. Der er intet vundet ved, at samfundet anlægger forbryderens målestok. *Alphonse Karrs* vittighed om, at man nok kan afskaffe dødsstraffen, men at man skal »lade de herre mordere gøre begyndelsen«, for når de ikke slår ihjel, vil man heller ikke aflive dem, er en dårlig vittighed. Ethvert fremskridt i kriminalitetens bekæmpelse beror på, at samfundets positive kræfter gør begyndelsen. Og dødsstraf er ingen god begyndelse, men den sidste udvej.

En særlig variant af det følelsesbetingede ønske om dødsstraf er den indstilling, som i anvendelse af den yderste straf ser et bevis på samfundets styrke og resoluthed og i dens ikke-anvendelse et tegn på degeneration og slaphed. Stillingen til dødsstraf indrangeres her i en samlet livsanskuelse. *Sven Clausen* har en gang refereret en amerikansk opinionsundersøgelse, der viste, at folk, som er modstandere af moderne malerkunst, som regel var tilhængere af dødsstraf. Ikke sjældent vil man finde personligt svage og frygtagtige mænd — og mange kvinder — blandt dem, der er de ivrigste forkæmpere for hårde eksemplariske straffe. De overkompenserer en indre usikkerhed i et særlig stærkt og medlidenhedsløst standpunkt.

Argumentation er her ret ørkesløs. Man kan måske pege på, at samfund, hvis økonomiske og sociale forhold, hvis institutioner og kultur har vist den sundeste og frugtbareste udvikling, har været de første til at afskaffe dødsstraf og har befundet sig vel derved, medens den samme straf aldrig har været så tilbedt og praktiseret som under det nu faldne tyske riges massepsykose.

Jeg skal slutte med at nævne nogle af de vigtigste skyggesider ved dødsstraffen, som taler for dens forkastelse, når den hverken kan begrundes i nødvendighedshensyn eller i følelser, der har krav på at virke afgørende. Disse skygge-

sider har været fremdraget og opregnet til trivialitet i det sidste par hundrede år. Men det gør ingen skade at resumere dem på ny.

Dødsstraf virker forrående, henrettelser rummer smittestof til blodige forbrydelser, skaber usund sensation og omgiver let ofret med en ikke fortjent sympati. Der er fare for uoprettelige justitsmord, og lad os i denne forbindelse ikke glemme den gamle advarsel til retsvæsenet om, at man ikke ofte nok kan sige, i hvor høj grad det er udsat for vildfarelser. De skiftende regeringer medfører erfaringsmæssigt forskellig benådningspraksis med deraf følgende ujævnhed og vilkårlighed. Den dømte får ingen forbedringsmulighed, hvad *Anders Sandøe Ørsted* anså for dødsstraffens største betænkelighed. Den rammer ikke blot de pårørende særlig stærkt, men den medfører et psykisk traume for almenheden og særlig for den betydelige del af befolkningen, mod hvis samvittighed og overbevisning den strider.

Til den, der over for disse og andre indvendinger peger på, at dødsstraffen er billigere end indespærring, kan man svare, at det er et argument, som man simpelthen ikke kan være bekendt. Eller man kan sige med *Voltaire*, at en hængt mand duer ikke til noget, men at en levende kan arbejde for staten.

Kun een betragtning står for mig som overvejelse værd ud over, hvad der ovenfor er anført om hensynet til retsfølelsen, særlig i kritiske samfundssituationer. Og det er den betragtning, at en hurtig død i mange tilfælde vil være mere human end en livsvarig frihedsberøvelse. Men det er mere fristende at sætte kræfterne ind på at reducere trangen til livsvarigt fængsel ved en positiv kriminalpolitik end ved at få forbryderne slået ihjel.

STRAFFELOVSTILLÆGET MÅ REVIDERES.

(Oktober, 1945)*)

Det bliver for hver dag, der går, klarere, at straffelovstillæget af 1. juni 1945 ikke kan opretholdes uforandret. Politimænd, anklagere og forsvarere, læger og psykologer, som har fingeren på pulsen af, hvad der foregår, vidner om, at retsopgøret er ved at føre ud i uholdbare tilstande.

Der er mange, der mener, at hele misèren kan føres tilbage til, at man har givet en straffelov med *tilbagevirkende kraft*. De føler tilbagevirkningen som en krænkelse af retsbevidstheden og dermed som roden til alt ondt. Men for andre ligger forholdet lige omvendt. For dem er netop retsbevidstheden det vigtigste argument for tilbagevirkningen. Uden denne ville der ikke kunne øves materiel retfærdighed, men kun kunne opretholdes en formel jura.

Retsbevidsthed bunder i følelse, og der kan ikke føres logisk bevis for, at det ene udslag deraf er rigtigere end det andet. Der kan kun peges på, at de almindelige forudsætninger for ikke at lovgive med tilbagevirkende kraft utvivlsomt bristede under den tyske okkupation, og at der opstod en ganske særlig trang til straks efter befrielsen at bringe den danske lovgivning i overensstemmelse med, hvad der i de videste krese af folket føltes som ret.

»Ingen straf uden forudgående lov« er et grundprincip i den moderne retsstat, og det kan ikke undre, at de, der er blevet opdraget til at betragte dette princip som en ufravigelig læresætning, har svært ved at se, at det, ligesom alle andre principer, over for ganske særlige modhensyn kun kan have relativ gyldighed. Vi kan da opleve, at den retsfølelse, der naturligt knytter sig til principets gennemførelse, hvor dets grunde virkelig er til stede, fikseres til det

*) Den her fremsatte kritik blev i det hele taget til følge ved lov 29. juni 1946 om ændring af straffelovstillæget.

abstrakte princip og bliver en hindring for en fordomsfri stillingtagen i en situation, der sprænger principets rammer.

Efter min opfattelse, som jeg andetsteds*) udførligt har gjort rede for, var det forsvarligt, at den danske lovgivningsmagt i juni 1945 fulgte modstandsbevægelsens krav om en retroaktiv (tilbagevirkende) straffelov. Det er ikke på dette principielle område, den nye lov har svigtet, men derimod i udformningen af de strafbare gerningsindhold og navnlig ved fastsættelsen af de hertil knyttede straffe og andre retsfølger. Man er her ikke gået frem med den varsomhed og skønsomhed, som var påkrævet. Derved er den tilbagevirkning, som kunne have været gennemført på forsvarlig måde, blevet kompromitteret.

Det er fra alle sider erkendt som en hovedforudsætning for tilbagevirkningen, at den kun må ramme forhold, som var klart *strafværdige i almenhedens øjne, da de blev begået*. Og stærke grunde talte for yderligere at begrænse strafbarheden til tilfælde, som efter en vid fortolkning og analogisering fra den gamle straffelovs bestemmelser kunne anses som strafbare allerede efter denne. Tilbagevirkningen af de nye bestemmelser skulle da kun få den betydning at afskære tvivl i grænsetilfælde og at fastslå de strengere straffe, som var retfærdiggjort af de særlige forhold. Dette synspunkt siges at være lagt til grund for den nye lov i de bemærkninger, de såkaldte lovmotiver, der er knyttet til den af justitsministeriet.

Fra mange sider er der her sat en stærk, undertiden voldsom kritik ind mod loven, idet man hævder, at den trods sine egne motiver i vidt omfang rammer handlinger, der ikke bare var straffri efter den lov, der gjaldt, da de blev begået, men som endog var positivt godkendt af det danske samfund gennem dets ansvarlige regering og myndigheder,

*) Svensk Juristtidning, 1944, s. 833 ff.

hvis medlemmer og embedsmænd også nu går fri for påtale for deres handlemåde.

Som bekendt har denne kritik særlig koncentreret sig om afstraffelsen af dem, der meldte sig til tysk krigstjeneste i Frikorps Danmark. Men konsekvent må den føres videre til at angå retsforfølgningen for mange andre former af samarbejde med tyskerne før tilpasningspolitikens sammenbrud i 1943.

Det er retsindige mænd, der fører disse angreb frem, og af mange føles deres røster som samvittighedens bud, efter at en ophidset folkestemning har kulmineret. Men når man nu henviser til ordlyden af officielle udtalelser og bekendtgørelser, der sagde god for frikorpset, for det erhvervsmæssige samarbejde med tyskerne osv., må man i retsindighedens navn også pege på, at disse udtalelser ingenlunde kan ligestilles med erklæringer, som under normale forhold afgives af et frit lands regering. Lad os ikke glemme, at Danmarks besættelse skete som et brutalt overfald, at landet under protest blev tvunget ind under en tilpasning til det skete magtovergreb, at befolkningen som helhed vidste, at regeringen måtte gøre og sige mangt og meget, som kunne holde spillet gående over for besættelsesmagten, men som ikke skulle eller kunne tages bogstaveligt indadtil.

I virkeligheden er det misvisende, når man nu hæfter sig ved »regeringen«s samtykke til hvervning til tysk krigstjeneste m.v. uden at fremhæve den offentlige mening, som på tværs af alle tvangsindlagte artikler og annoncer trak en i det store og hele ganske fast grænse for, hvad der var tilladeligt, og hvad der var utilladeligt i forholdet til tyskerne.

Efter min opfattelse er de handlingstyper, straffelovstillægget har belagt med straf, gennemgående — bortset fra tvivlsomme grænsetilfælde — af en sådan art, at det er forvarligt, at der fra samfundets side reageres strafferetligt over for dem, der har begået disse handlinger. Var man veget

tilbage fra at straffe frikorpsmænd, grove værnemagere og andre, som nu kræves frifundet, ville et blodigt, hadefuldt opgør uden om retsvæsenet have været den uundgåelige følge. Men straffelovstillæggets bestemmelser er ikke alene begrundet i den således foreliggende tvangssituation. Den centrale betragtning, som må fastholdes over for den kritik, der er nævnt i det foregående, er, at hovedparten af de forhold, som straffelovstillægget rammer, er så grove brud mod den nationale solidaritet, at der ikke med rimelighed kan tales om, at de skyldige har handlet i en god tro, der har krav på at beskyttes. Har der undtagelsesvis foreligget særlige omstændigheder, som skiller det enkelte tilfælde ud fra det normale, kan der muligvis foreligge en straffrihedsgrund eller et manglende strafbart forsæt, og i sådanne tilfælde har domstolene med rette frifundet. Men dette er noget andet end at bygge et system af frifindelser på en generel antagelse af god tro.

Et særligt spørgsmål, som jeg her i det væsentlige må lade ligge, på grund af dets mere specielle juridiske karakter, er, om *domstolene* kunne og burde have bødet på straffelovstillæggets almindelige bestemmelser om straffen for at have gjort tysk krigstjeneste m.v. ved i videre omfang, end tilfældet har været at frifinde i medfør af den bestemmelse, loven indeholder om *handlen efter myndighedernes ordre eller anvisning*.

For mig er der ikke megen tvivl om, at loven ved denne bestemmelse kun har sigtet til en særlig i det enkelte tilfælde, altså *konkret* foreliggende opfordring eller lignende, derimod ikke til de almindelige retningslinjer, der blev fastlagt ved godkendelse af, at hvervning kunne foregå til Frikorps Danmark. Det må imidlertid erkendes, at ordet anvisning er flertydigt og formelt tillader en fortolkning, som afviger fra, hvad der har været lovens mening.

Der er dog grund til at fremhæve en særlig betænkelighed over for den mulighed, at domstolene skulle nå frem til frifindelser af en stor gruppe personer, der omfattes af beskrivelserne af de straffbare forhold i lovens specielle del. Domstolenes vanskelige opgaver i forbindelse med retsopgøret er jo yderligere vanskeliggjort gennem den for store krese af befolkningen svært forståelige retspraksis, som måtte gennemføres under besættelsen i henhold til de midlertidige straffelove, der blev ophævet straks efter befrielsen. Det behøver ikke nærmere at påvises, hvilken betydning det har, at der i folket som helhed næres ubetinget tillid til domstolene. De rystelser, besættelsestidens forhold har medført i denne tillid, kan kun dæmpes, når det gøres klart for folkets brede krese, at domstolene var pligtige til loyalt at følge de gældende love. Men må slagkraften af denne betragtning ikke svækkes, dersom domstolene ikke også nu strikte følger den vedtagne lov efter dens bogstav og mening?

For dem, der er af den opfattelse, at domstolenes autoritet er et uvurderligt gode og en ubetinget forudsætning for en sund demokratisk udvikling, må det være magtpåliggende, at fejl og urimeligheder i den nye straffelovgivning ændres ved revision af loven og dens følger på en måde, hvorved det undgås, at domstolene bliver skudt for stærkt i brechen.

Kritiken bør derfor rettes mod *loven*.

Grundfejlen i loven er dens alt for strenge strafferammer, der binder domstolene til som hovedregel at fastsætte en mindste straf af fire års fængsel. Som andre særlig angribelige punkter må nævnes, at der er givet alt for kategoriske og vidtrækkende bestemmelser om fortabelse af almen tillid, at man i urimeligt omfang har foreskrevet obligatorisk varetægtsfængsling, at man har anordnet en straffuldbyr-delse, som ikke i tilstrækkelig grad giver adgang til udsondring af psykisk abnorme personer, samt at man ved at

udelukke adgang til prøveløsladelse har vist manglende forståelse for nødvendigheden af at skabe et fornuftigt overgangsstadium mellem strafudståelse og frihed.

Jeg skal fremsætte nogle korte bemærkninger om hvert af de fremhævede punkter:

1) Det meget *høje strafminimum*, som er foreskrevet for samtlige de af straffelovstillæget omfattede, indbyrdes meget forskellige forhold, må i virkeligheden sidestilles med en normal fængselsstraf på *seks år*, da fanger, som dømmes efter den almindelige straffelov, som regel kommer på fri fod, når der er udstået to tredjedele af straffetiden, medens der her, som nævnt, ikke skal være adgang til prøveløsladelse. Det vil sige, at minimum er blevet strengere, end hvad straffeloven har ment at kunne fastsætte som minimum for de groveste borgerlige forbrydelser, herunder mord, oprør og landsforræderi. Straffe på fire eller seks års fængsel eller derover er under normale forhold en stor sjældenhed. 90 procent af alle frihedsstraffe overstiger ikke ét års varighed.

Forsvaret for denne enestående bestemmelse, der straks fremkaldte kritik og betænkelighed før vedtagelsen, var, at loven kun skulle ramme meget grove tilfælde af landssvig. Men man måtte kunne sige sig selv, at det var umuligt at give en beskrivelse, der satte en skarp grænse for de forhold, der skulle betragtes som meget grove, og dette blev i høj grad bestyrket ved lovens ofte uklare og uheldige formulering. Det måtte også være åbenbart, at springet mellem de tusinder af tilfælde, der var blevet indbefattet under modstandsbevægelsens og politiets arrestationer i ugerne efter befrielsen, og dem, der kunne karakteriseres som særdeles grove tilfælde af landsforræderi og anden landsskadelig virksomhed, måtte blive overordentlig stort. Skulle grovhedskravet virkelig gennemføres, kunne kun en talmæssigt meget ringe del af de forhold, for hvilke den offentlige mening krævede straf, inddrages under loven, og denne ville da

svigte sit formål. Blev der omvendt rejst tiltale i en mængde sager af mindre grov karakter eller endog for forhold, der nærmede sig det undskyldelige, kunne det forudses, at de alt for strenge domfældelser, der måtte resultere heraf, ville komme i strid med den almindelige retsfølelse, så snart den første ophidselse var afreageret.

Det er det sidste alternativ, der er blevet til virkelighed. Grænsetilfælde, der egnede sig til en alvorlig misbilligelse ved nogle måneders frihedsstraf i det højeste, inddrages under anklagemyndighedens påtale og må som omfattet af lovens ord af domstolene henføres under bestemmelser, der slår den pågældende ud af samfundet for lange tider. De regler, loven indeholder om adgang til strafnedsættelse, er ufyldestgørende, og tilsagn, der af justitsministeren var givet om at bremse op for en for vid retsforfølgning gennem instruks til anklagemyndigheden, blev ikke opfyldt i tide. For øvrigt er en begrænsning gennem en sådan instruks, hvorved den reelle domsmyndighed forskydes fra retterne til anklagemyndigheden, principielt forkastelig.

Hvis det havde været hensigten at give en lov, der på én gang skabte en forbitret mangetusindtallig mængde af straffanger, som følte sig overbevist om det uretfærdige i den straf, der ramte dem, og samtidig en udbredt stemning i befolkningen i samme retning og en deraf følgende sympati for dem, straffen rammer, så har det allerede nu vist sig, at man ikke kunne være gået en bedre vej end trods sagskundskabens advarsler at gennemføre en lov, der ikke gav tilstrækkelig adgang til at sætte straffen i forhold til brøden.

Man har lukket øjnene for den kendsgerning, at der på det her foreliggende som på så mange andre områder af strafferetten er en jævn overgang mellem de mere og mindre forkastelige adfærdstyper. Selv i de tilfælde, hvor loven benytter ret skarpe betegnelser, viser der sig at være talrige gradationer inden for begrebet. Den strenge straf for at lade

sig hverve til »tysk krigstjeneste« kommer til at omfatte indtræden i halvmilitære institutioner som organisation Todt, relativt uskyldig virksomhed som brandvagt etc., og springet herfra til straffrit civilt arbejde for tyskerne er ikke stort. Straffen for angiveri, der med rette er streng, når talen er om den betalte stikker og lignende typer, rammer også adfærd, der slet ikke lader sig sætte i klasse hermed, men hvor der snarere er tale om en forvirring og ubetænksomhed hos et ellers hæderligt menneske. Og således kan man blive ved, paragraf efter paragraf. Højdepunktet af urimelighed og uhensigtsmæssighed var fastsættelsen af lovens strafferammer for det såkaldte værnemageri, hvor bedømmelsen af, hvad der er utilbørligt og strafbart, i særlig grad må være flydende. Men her er den værste anstødssten for en fornuftig retspraksis heldigvis blevet fjernet ved de finere slebne bestemmelser i den særlige tillægslov af 28. august 1945, hvis strafferammer begynder med 30 dages fængsel, og som burde have givet adgang til også at kunne anvende bøder eller hæftestraf. Mod denne tillægslov er i øvrigt blot at indvende, at dens bestemmelser straks kunne og skulle have været optaget i den oprindelige lov og have været udstrakt til at gælde hele dens område af strafbare forhold.

2) Enhver, der findes skyldig efter det oprindelige straffelovstillæg, *skal* som bekendt fradømmes *almen tillid*, som regel for bestandig, og han mister derved ikke alene de rettigheder, som angår deltagelse i det offentlige liv (stemmeret m. v.), men også næringsrettigheder og ret til visse offentlige understøttelser m. v.

Det rigtige ville her have været alene at udelukke de dømte landssvigere fra deltagelse i det *offentlige* liv og i øvrigt at give domstolene adgang til under særlige forudsætninger i det enkelte tilfælde at hindre, at den domfældte kom til at fortsætte med en virksomhed, i hvilken han havde

handlet på utilbørlig måde, og hvor han stadig kunne gøre skade, f. eks. som lærer, pressemand eller foredragsholder.

Et rettighedstab af denne begrænsede art ville på den anden side ofte have været tilstrækkelig samfundsreaktion og have gjort anden straf overflødig.

Ved de nu gældende bestemmelser rammes de dømte hårdere end forsvarligt og til skade ikke bare for dem selv, men også for det samfund, de skal vende tilbage til. I Norge, hvor lignende regler var indført ved landssvigsanordningen af 1944, har man allerede (i august 1945) ændret bestemmelserne. Det overlades nu altid til domstolenes frie skøn, om almen tillid skal frakendes, og det er fast praksis alene at dømme til et begrænset rettighedstab. Kan det forsvares, at Danmark på dette vigtige område opretholder en langt strengere ordening end Norge, hvor den landsforræderiske karakter af de handlinger, der begrundet indgrebet, ligger langt klarere end her?

3) Ifølge det tillæg til retsplejeloven, som fulgte med straffelovstillæget, indførtes en regel om *ubetinget fængsling*, indtil sagens endelige afgørelse, af personer, som med »skellig grund« sigtedes efter den nye lov. Bestemmelsen strider mod almindelige principer for varetægtsfængsling, der ellers altid kræver en særlig arrestationsgrund, såsom at der er grund til at tro, at den pågældende vil undvige eller fortsætte med sine forbrydelser. Til at begynde med kunne bestemmelsen måske begrundes i et hensyn til det ønskelige i at etablere en slags beskyttelsesarrest. Men dens opretholdelse nu er urimelig og uforsvarlig under hensyn til de rådende pladsforhold i fængslerne, hvor fangerne staves sammen i celler på en måde, der i hygiejnisk og almindelig fængselsmæssig henseende kun kan betegnes som skandaløs og uværdig for vort samfund.

4) Straffelovstillæget har strøget den ellers gældende adgang til at idømme sjæleligt abnorme, men dog ikke ånds-

svage eller sindssyge personer den særlige art af frihedsberøvelse, som kaldes *psykopatfængsel*, og som adskiller sig fra almindeligt fængsel nærmest derved, at der i videre omfang finder et lægeligt tilsyn sted. Samtidig ser det ud til, at man i videre omfang end ellers vil idømme personer, som i tilfælde af ordinær kriminalitet ville høre hjemme i forvaringsanstalten for strafpåvirkelige psykopater, almindelig fængselsstraf sammen med normale landssvigere.

Der er formentlig ikke noget at sige til, at straffelovens almindelige bestemmelser om abnorme lovovertrædere ikke *uden videre* gennemføres, allerede af den grund, at antallet af abnorme mellem dem, fængselsvæsenet nu kommer til at tage sig af, antages at være så stort, at rammerne for den hidtidige behandling sprænges. Men det er på den anden side bydende nødvendigt, endog mere nødvendigt end det hidtil har været ved behandlingen af det almindelige fangemateriale, at der finder en til bunds gående *undersøgelse* sted af dem, der skal udstå frihedsstraf efter straffelovstillæget, med henblik på udskillelse til *særbehandling* af psykopater, sinker og andre abnorme. Der er en stor offentlig interesse i, at man her, og så snart som muligt, går rationelt til værks. Tanken om bare forskelsløst at »straffe« dømmer sig selv ved sin urimelighed.

5) Ganske upåkrævet, idet end ikke den almindelige folkestemning interesserede sig for denne detalje i loven, har man strøget den ellers gældende regel i straffeloven, hvorefter en fange normalt skal *løslades på prøve*, når to tredjedele af straffetiden, dog mindst 9 måneder, er udstået. Man har kun haft øje for den heri liggende formildelse af straffen, men har overset dels den store pædagogiske værdi for straffuldbyrdelsen, der ligger i, at fangen kan se hen til en prøveløsladelse, når hans forhold under frihedsberøvelsen taler derfor, dels den samfundsværdi, der ligger i, at der til prøveløsladelsen knyttes et tilsyn (for en

prøvetid af mindst to år), der kan hjælpe med til at lette fangen overgangen til det frie liv.

I stedet for den negative holdning over for resocialiseringsopgaverne, som dette punkt i straffelovstillæget er udtryk for, må kræfterne sættes ind på at gøre en ekstraordinær anstrengelse for at redde største delen af de mange nye fanger, der for det store flertals vedkommende er hidtil ustraffede personer, tilbage til et demokratisk samfund.

Vort fængselsapparat er beregnet til at kunne rumme ca. 3000 fanger. Hvis straffelovstillæget opretholdes uforandret, og den nuværende retspraksis bibeholdes, må man regne med, at der skal skaffes plads til ca. 19.000 fanger i en flerårig periode. Udgifterne hertil vil andrage mindst 30 millioner kroner til nybygninger m. v. og 30 millioner årlig til administration. For disse kolossale beløb vil man intet positivt opnå, men vil have stor udsigt til at skabe en ny omfattende forbryderklasse af personer, hvis flertal er uden kriminelle anlæg. For de allerfleste af disses vedkommende ville retshåndhævelsessensyn, herunder hensynet til at stemple de forskellige former af utilbørligt samarbejde med tyskerne som utilladeligt og strafværdigt, fyldestgøres ved en rettergang, der fastslog det urigtige i de pågældendes handle-måde, fratog dem deres valgret for en tid, og måske tillige idømte dem en bødestraf eller kortvarig frihedsstraf. Næppe mere end en fjerdedel udgør den gruppe, som har begået handlinger, der kræver hård straf.

Uden hensyn til politisk parti og uden hensyn til, om man har været aktivt med i modstandsbevægelsen eller ej, burde man kunne samles om den opgave at hidføre en forbedring af de uholdbare tilstande, som vi nu selv er ved at skabe på grundlag af en utilfredsstillende lov.

Opgaven er, selv bortset fra de politiske vanskeligheder,

den rummer, ikke let. Der må sikkert gribes til forskellige midler, først og fremmest en *revision af loven*, således som man også i Norge har måttet revidere den oprindelige landssvigslov, men dernæst også til et *amnesti* for visse grænsetilfælde, der er blevet inddraget under loven, og vel også til *benådning* for personer af harmløs type.

De mange spørgsmål, der her melder sig, burde behandles af en hurtigt arbejdende kommission af sagkyndige kriminalister. Men det haster. Der er ingen tid at spille.

EFTERKRIGSTIDEN OG RETSBEVIDSTHEDEN.

(1947)

Krigen blev — som alle krige — ført i *rettens* navn både af angribere og angrebne. Ingen har turdet føre et folk ud i krig uden at hamre ind i dets bevidsthed, at det kæmper for sin ret. Selv den mest ublufærdige magtanvendelse fremtræder maskeret. Vi oprøres over misbrug af rettens navn, men der kan også være noget opmuntrende i, at magten trods alt må anerkende retsfølelsens styrke.

På ulovbestemte områder har vi ingen objektiv målestok for, hvad der er ret. Til krigen hører en meningspåvirkning, som gør det svært for den udenforstående opinion at komme til en bestemt opfattelse af spørgsmålet. Denne gang har vi selv været part i sagen, og den offentlige mening er i Danmark lige så lidt som i andre allierede lande i tvivl om, at det var retten, der sejrede. Det spørgsmål trænger sig på, om vor dom er rent subjektivt bestemt, eller om den hviler på et grundlag, der kan stå for upartisk kritik.

For de sejrende magter har det været en sag af primær betydning at føre retssynspunktet, der var drivfjeder i krigs-

anstrengelserne, frem til fastslået gyldighed i *opgøret efter krigen*. De store krigsforbrydere er blevet dømt efter en årelang rettergang, der har givet genlyd verden over. Angrebskrigen har medført kriminelt ansvar for dens ophavsmænd. Militærdomstolen i Nürnberg har fældet dom over nazismens ugerninger og karakteriseret dem som forbrydelser mod menneskeheden. Overalt i de besatte lande har straffedomme i tusindvis ramt dem, der stod besættelsesmagten bi.

Er denne retsforfølgning ret? Der er tvivlere og troende. Det er en nærliggende betragtning, at alt ville have været anderledes, hvis tyskerne havde sejret. De, der nu er forbrydere, ville da have været helte. Men lad det være sagt straks, at denne betragtning er falsk. Al retsudøvelse forudsætter, at rettens magt er stærkere end urettens. Også i det almindelige borgerlige samfund må politiet sejre over forbryderne for at få dem dømt. Det afgørende spørgsmål er, om den rettergang, der har fundet sted som udløber af krigen, kan anerkendes som *retfærdig*. Til en vis grad falder dette spørgsmål sammen med, om den stemmer med vor retsbevidsthed.

Det er ingen ny tanke at betragte *angrebskrig* som forbrydelse. Men først i vort tragiske århundrede har tanken begyndt at bundfælde sig i den almindelige retsbevidsthed. Jo vildere krigene har raset, jo stærkere har den vokset sig. Fra filosofernes og juristernes værker, fra resolutioner på internationale kongresser af fredsvenner og kriminalister har den banet sig vej til den positive folkeret. Den har efter den første verdenskrig fundet højtideligt udtryk i traktater, som alverdens stater har tilsluttet sig. Når denne tilslutning kun blev på papiret, når Briand-Kellogg-Paktens erklæring om krigens ulovlighed blev omgået eller trådt i støv, eksisterede dog stadig *vedtagelsen* af krigens ulovlighed som et

folkeretligt faktum, og denne vedtagelse talte med en stemme, der godt kan kaldes verdens samvittigheds.

Men den internationale retfærdigheds vej er den længste af alle retfærdighedens veje. Hvad man havde kæmpet sig frem til at få fastslået som ret i folkesamfundet efter den første verdenskrig, var vel en lov, men kun en ufuldkommen lov, en *lex imperfecta*, uden sanktioner og uden domstol. Det er en begivenhed, hvis historiske perspektiv det er værd at gøre sig klart, at denne ufuldkomne lov nu endelig er blevet omsat fra abstrakt proklamation til konkret virkelighed. Nürnbergdommen peger ikke alene bagud. Den er et folkeretligt *præjudikat*, en afgørelse, der kan påberåbes som ret også i fremtiden. Og det er nu fastslået med præjudikatets kraft:

»At begynde en angrebskrig er ikke alene en international forbrydelse. Det er den største eksisterende internationale forbrydelse, og den adskiller sig kun fra andre krigsforbrydelser (d. v. s. forbrydelser mod krigens love og vedtægter) derved, at den i sig selv rummer al den ondskab, der indeholdes i alle de andre tilsammen.«

Der er ingen grund til at gøre forholdene mere indviklede, end de er. I al den problematik, der omgiver os, står det fast, at Nürnbergdommen her har givet udtryk for den almindelige retsbevidsthed. Hvad der giver anledning til tvivl, er alene, om retsbevidstheden også kan godkende, at bestemte personer i de besejrede lande er blevet *straffet* som ansvarlige for angrebskrig, skønt der ikke forud var fastsat straf for deres handlemåde, hverken i deres eget lands lov eller i folkeretten, og at straffen er fastsat ved en *domstol*, *oprettet af de sejrende magter efter krigen* og alene med repræsentanter for disse som dommere. Jeg skal her ikke komme ind på den juridiske debat om, hvorvidt der i virkeligheden foreligger et rent tilfælde af straffelovgivning med tilbagevirkende kraft, eller om der allerede i den forud for

krigen gældende folkeret var tilstrækkelig hjemmel til med dødsstraf eller anden straf at ramme enhver af de anklagede. For begge opfattelser kan der anføres og er der blevet anført vægtige argumenter. Hvad jeg vil fremhæve er derimod, at man her ligesom ved det øvrige retsopgør efter krigen i en sjælden grad har stået overfor en konflikt mellem abstrakte og konkrete hensyn. Det siger sig selv, at der ligger en overordentlig stærk og særdeles ønskelig garanti mod misbrug af retten i opretholdelsen af et system, der *under ingen omstændigheder* tillader at straffe et menneske for andre forhold eller på anden måde end udtrykkelig hjemlet i hans eget lands lov forud for hans adfærd. For mange mennesker er dette garantisympunkt af så elementær betydning til sikring af den enkeltes frihed overfor indre og ydre politiske magtmisbrug, kamufleret som »straf«, at de føler enhver afvigelse derfra, den være sig nok så konkret begrundet, som en krænkelse af retsbevidstheden.

På den anden side har vi vægten af de konkrete omstændigheder. Vi står jo her ikke overfor et tankeeksperiment, men, for at holde os til angrebskrigen, overfor et til fulde dokumenteret, koldblodigt forsøg på en voldelig verdenserobring under tilsidesættelse af alle juridiske og moralske forpligtelser. Nazismens egne arkiver indeholder bevismaterialet. Der er ingen tvivl. Skulle intet ansvar være pålagt dem, der i hensynsløst magtbegær stak verden i brand? Hvem andre end de, der havde fældet nazismen skulle kunne have gennemført en retsforfølgning? Hvilken reaktion mod uretten har de ubetingede tilhængere af retsprincipet kunnet anviser i stedet for den retsforfølgning, der har fundet sted? Man har sagt, at en politisk likvidering af de skyldige akseledere ville have været at foretrække for ikke at kompromittere retssystemet. Tanken kan ikke være gennemtænkt. Retsideen har næppe nogen god talsmand i den, der anbefaler anvendelse af nakkeskudsmetoder uden dom.

Men opmærksomheden må nu rettes fremover. I denne krig var det klart, hvem der var angriberen. Der kan komme nye krige, hvor forholdet ligger mindre klart. Der må oprettes en *permanent international straffedomstol*, som til enhver tid kan pådømme forbrydelser mod freden. En af hovedbestræbelserne i det internationale kriminalistiske samarbejde går for tiden ud på at tilvejebringe en sådan domstol og at fastlægge de forbrydelsesbegreber, den skal arbejde med. Først hvis disse bestræbelser lykkes, er angrebskrigen blevet kriminaliseret på en måde, der kan tilfredsstille retsbevidstheden ikke blot i en bestemt historisk sammenhæng, men principielt.

Jeg har hidtil kun talt om forbrydelser mod freden. Men under nazismens aske lå tillige et nyt forbrydelsesbegreb, de såkaldte *forbrydelser mod menneskeheden*, en juridisk nydannelse, der har udkrystalliseret sig af millioner af menneskers fortvivlelse og død. I og for sig rummer dette begreb kun lutter kendte størrelser: drab, vold, tortur, slaveri og anden nedværdigelse af mennesket, handlinger som i forvejen var straffbare efter alle landes love. Det særlige var, at disse handlinger blev tilladt eller påbudt af nazismen overfor bestemte folkegrupper. Om uhyrligheden af de forbrydelser, der her blev begået under dække af en stormagts rets- og politiapparat — som i formen lovlige forvaltningsakter — vil ingen nogensinde kunne gøre sig en tilstrækkelig forestilling. Hvis ikke retsbevidstheden her kunne skære igennem et væv af juridiske formaliteter: diktaturets love, førerens ordrer, de nationale domstoles kompetence o. s. v., og drage de skyldige til ansvar, ville det ikke være værd at tale om retsbevidsthed. Det er Nürnbergdommens fortjeneste, at den har skåret igennem. Men atter her søger vi en kodificering for fremtiden. Atter her må der fastslægges internationale regler, der begrænser den enkelte magthavers suverænitæt, så den ikke kan benyttes til at »legalisere« åbenbare

forbrydelser indenfor eller udenfor landets grænser. I de Forenede Nationer arbejder nu en juristkomité med denne opgave. Den har præget betegnelsen *genocidium* (folkemord) for den hovedgruppe af forbrydelser, der fremtidig skal være genstand for international påtale. I dette ene ord, som det blev forbeholdt vor tid at indlemme i forbrydelseskataloget, afspejles på een gang tidens dybe dekadence og den aldrig svigtende stræben efter at sikre retssynspunktets herredømme.

Den belastning, som retsbevidstheden har været udsat for på det internationale plan gennem konflikten mellem hævdvundne retsprincipper (ingen straf uden forudgående lov, den nationale lov er øverste retskilde, etc.) og nødvendigheden af strafferetlig reaktion overfor de mest oprørende og gemene grusomheder, har en parallel i det indre retsopgør med besættelsestidens landssvigere. Også her tørner synspunkter, som vi har vænnet os til at anlægge på den ordinære kriminalitet, og som i forhold til denne har betegnet et fremskridt, sammen med et stærkt behov for kriminel fordømmelse af en række adfærdsformer. I Danmark har vi i særlig grad stået overfor nødvendigheden af at gennemføre lovbestemmelser på dette område *efter* besættelsens ophør, men en vis tilbagevirkende lovgivning er også under den ene eller anden form blevet gennemført i andre lande, og man har, i modsætning til, hvad tilfældet har været i Danmark, i vidt omfang set sig nødsaget til at lade retsforfølgningen foregå ved særlige folkedomstole og andre særretter. Overalt har straffene været præget af en skærpelse. Dødsstraf er blevet genindført i lande, der ellers havde afskaffet denne strafart, og hele opgøret har været præget af strafferetlige principper, der i øvrigt havde været trængt tilbage i den nyere humane, formålsbestemte strafferet: den moralske misbilligelse er trådt stærkere frem end den blotte forhindring af fortsat kriminel virksomhed, straffens til-

knytning til den forårsagede skade er blevet mere betonet end dens individualisering efter gerningsmandens personlighed, kort sagt værdidommen, den symbolske genoprettelse, det man med et mangetydigt ord kalder *gengældelse*, har fået nyt liv i strafanvendelsen, efter at den af alle fremskridtsvenlige kriminalister havde fået anvist en beskeden og tilbagetrukket plads i den almindelige kriminalpolitik.

Denne udvikling, eller, om man vil, dette tilbageskridt, giver anledning til mangehånde refleksioner. Det er at håbe, at vi står overfor et til en vis grad isoleret fænomen, et produkt af et faktorkompleks, der ikke gør sig gældende ved den dagligdags kriminalitet, hvis behandling ad de linier, der har ligget til grund for de sidste menneskealdres kriminalistiske reformarbejde, er i høj grad ønskelig.

Her hvor vi særlig taler om retsbevidstheden i forhold til disse efterkrigsfænomener, er der grund til at fremhæve et enkelt forhold. For mange mennesker står det som den værste anstødssten for anerkendelsen af det retfærdige i det opgør, der har fundet sted, at adskillige — nogle mener, de fleste — af dem, der rammes med streng straf, *ikke selv er sig bevidst, at de har begået nogen forbrydelse*, og derfor føler straffen som et rent magtovergreb. Herhjemme har denne betragtning særlig været kædet sammen med spørgsmålet om lovens tilbagevirkende kraft. Men den har gjort sig ikke mindre stærkt gældende i andre lande, hvor utilbørligt samarbejde med besættelsesmagten klart omfattedes af gældende lovbestemmelser om at yde fjenden i krigstid bistand ved råd eller dåd. Man må ikke glemme, at Norge havde sin Quisling, Frankrig sin Pétain og de andre besatte lande lignende skyggeregerter og organer, der propagerede for en protysk virksomhed som fuldt legal, ja påbudt og heroisk, og i tusindvis af retssager har man henvist hertil og påberåbt sig sin gode tro. Men selv bortset herfra må man regne med, at mangfoldige som landsforrædere stemplede

og straffede personer har været overbevist om eller i hvert fald senere har fået sig selv overbevist om, at de handlede ud fra nationale, ideelle motiver. Et eksempel blandt mange fremgår af en for nylig i Frankrig udkommet bog, *Le procès de Robert Brasillach*, hvori forfatteren, den bekendte advokat *Jacques Isorny*, der var forsvarer også for Pétain, med den varmeste sympati skildrer den til døden dømte og henrettede skribent Brasillach, en fransk Goebbels, der til det yderste gennemførte en nazistisk propaganda i Frankrig i samarbejde med tyskerne, men samtidig en benådet skribent og lyriker, og utvivlsomt i sin egen opfattelse fransk patriot.

Hvad siger så *retsbevidstheden* til den strenge fordømmelse af landsforræderi, når det må erkendes, at den skyldige kan have troet på, at han handlede i sit lands interesse? Problemet må stilles rigtigt. Det kan ved denne forbrydelse lige så lidt som ved andre forbrydelser komme an på gerningsmandens egen bedømmelse af hans handlings berettigelse på tværs af normerne i det samfund, han skylder solidaritet. I sin typiske form er landsforræderiet et for samfundet livsfarligt solidaritetsbrud til gavn for en ydre fjende. Om det i det enkelte tilfælde er båret af egoistiske eller over-individuelle motiver af en vis etisk valeur, er et psykologisk spørgsmål, som den pågældende ikke engang altid selv kan besvare, i den grad væves motiver af begge disse grupper sammen, og som regel således, at de ædlere motiver lettere akcepteres af bevidstheden og virker som forskønnende undskyldninger for skjulte drivkræfter af mindre honnet karakter. Retsordenen må holde sig til grovere kriterier: den ydre handling, og det derpå rettede forsæt. Forræderiet truer samfundets livsnerve, det er et elementært led i dets selvopholdelse, at det slår forræderen ned. En retsbevidsthed, der er forankret i en følelse af gruppesolidaritetsens sociale nødvendighed, må anerkende, at solidaritets-

kravet håndhæves. En rent individualistisk eller anarkistisk orienteret retsbevidsthed kan komme til et andet resultat.

Men den særlig voldsomme reaktion, som handlinger af denne type udløser, har en vis sammenhæng med, at samfundet endnu som regel føler sig på krigsfod, endnu truet på livet, når retssager af denne art kommer til pådømmelse. Er rolige forhold på ny indtrådt, faren afkoblet, synker reaktionen ned i et roligere leje. Forholdsvis hurtigt kan da spørgsmålet om amnesti blive modent.

I Danmark i dag er det navnlig spørgsmålet om *den fortsatte eksekvering af dødsstraf* for de groveste angivere og volds mænd i tysk tjeneste, der giver anledning til overvejelser.

Dødsstraf er en uting. Danmark, Norge og Sverige og en række andre små kulturstater gav før krigen bevis for, at den kan undværes som middel i kriminalitetens bekæmpelse. Efter krigen kom den tilbage som led i retsopgøret. Der var næppe nogen vej udenom at akceptere også denne triste følge af den forudgående tid. Retsordenen er ikke noget frit i luften svævende. Den følger sociologiske love. Og disse love fører under visse omstændigheder, netop sådanne omstændigheder, som vi oplevede, til et folkekrav om dødsstraf, der gennemføres med eller mod loven. Dette krav er i sit inderste væsen et gengældelseskrav. Ved at imødekomme det tilfredsstiller samfundet en stærk retsfølelse (samtidig med at det krænker retsfølelsen hos det mindretal, der ikke under noget vilkår vil anerkende dødsstraf som berettiget). Men hvis anvendelse af dødsstraf i et samfund, der ellers forkaster den, undtagelsesvis anerkendes som begrundet i hensynet til en særlig stærk retsfølelse, må det også erkendes, at denne ekstraordinære trang til dødsstraf formindskes, efterhånden som de følelser, der lå bag gengældelseskravet dæmpes og omformes. Det er en kendt sag, at tiden har en udjævnende virkning på straffekrav. En del af dem forældes automatisk efter et

vist åremål. Det er forståeligt, at den tanke har rejst sig både i udlandet og herhjemme, om ikke den stærkt situationsbestemte dødsstraf bør være undergivet en særlig hurtig forældelse. Der kan i denne forbindelse peges på, at dødsstraffene i straffelovstillægget af 1945 til en vis grad var krigsretligt motiverede, og at vor almindelige militære straffelov indeholder den bestemmelse, at dødsstraf, der ikke er fuldbyrdet ved krigstilstandens ophør, skal omsættes til straf af fængsel på livstid.

Det er i hvert fald givet, at det, når vi endelig skulle have dødsstraf i disse sager, ville have været bedst, om dødsstrafsagerne var blevet ført til deres sidste punktum i et langt *hurtigere* tempo, end tilfældet har været. For hver måned, der nu går, flere år efter befrielsen, vil uviljen mod eksekvering af dødsdomme her i landet stige. På den anden side vil det vel dog af de fleste føles som uforeneligt med rettens væsen at standse op nu midt på vejen og benåde dem, der ved et tilfælde fik deres sager ekspederet sidst. Det ville ikke blot være inkonsekvent — hvad dog ikke er afgørende, hvis det i øvrigt måtte anses for rigtigt — men det ville tillige kaste et skær af vilkårlighed over de henrettelser, der allerede har fundet sted. Der kan ikke ændres kurs i behandlingen af en række samtidig begåede, ensartede forbrydelser, uden at den større mildhed bliver ensbetydende med en større strenghed overfor de allerede dømte og deres pårørende. Det indtryk af *uretfærdighed*, af uoprettelig ulighed i behandlingen af lige tilfælde, som en kursændring i den nuværende situation nødvendigvis måtte skabe, må tages i betragtning som en tungt vejende faktor ved afgørelsen af dette spørgsmål.

Hidtil har der alene været tale om retsbevidstheden i sammenhæng med opgøret efter krigstidens forbrydelser. Det er intet under, at den i forhold til hele denne epoke, hvis kriminalitet antog hidtil ukendte former, og som sprængte

alle rammer, har været udsat for rystelser og har svært ved på alle punkter at komme til afklaring.

Men også i forhold til den almindelige, til enhver tid værende kriminalitet befinder retsbevidstheden sig nu i efterkrigsårene i støbeskeen. Retten og retsopfattelsen har altid været et følsomt objekt for tidens påvirkning. I straffetretten brydes strømmene nu særlig på to store områder: Det moralske og det sociale.

Der har i mange år været en bevægelse for helt at frigøre strafferetten for moraliserende synspunkter. Den gengældelse, soning eller misbilligelse af den onde gerning, hvori man tidligere så straffens centrale funktion, er af en nyere opfattelse blevet imødegået som uforenelig med en videnskabelig betragtning af de menneskelige handlingers årsagsbestemte karakter og som en hindring for en fornuftig bekæmpelse af kriminaliteten, rettet på en beskyttelse af samfundet og en opdragende behandling af lovovertræderne. Her i landet har man i den praktiske kriminalpolitik i høj grad fulgt med i reformbevægelsen bort fra gengældelse henimod resocialisering som straffens mål, men sagen er ikke blevet sat på spidsen. Den gældende straffelov er udtryk for et kompromis mellem ældre og nyere opfattelser. Men der er en strømning i tiden mod mere ubetingede paroler. Og i de seneste år har den svenske reformbevægelse taget føringen gennem lovforslag, der radikalt går ind for at betragte straffen som en social sikkerhedsforanstaltning og for en fuldstændig eliminering også af selve betegnelsen straf. Side om side hermed er der efter krigen i Italien dannet en ny sammenslutning af kriminalister under betegnelsen *Institutet for socialt forsvar*, der ser det som sin hovedopgave at afskaffe begreberne strafferet og straf.

Disse bevægelser har interesse for andre end fagmænd. Før eller senere vil de stille enhver tænkende overfor moral- og samfundsproblemer af grundlæggende art.

Kan retsbevidstheden følge med til en udvikling, der ophæver straffen? Vil det ikke stadig føles som en nødvendighed, at samfundet giver udtryk for bebrejdelse og misbilligelse af forbrydelser mod dets love? Det er ikke mange år siden, at to så progressivt indstillede danske kriminalister som *Carl Torp* og *August Goll* udtalte:

»Samfundet må fastholde, at der mellem straf og sikkerhedsforanstaltning er en principforskel, fordi den første — i modsætning til den sidste — besidder et element af dadel og tugt, som straffen ikke kan undvære uden at miste sit salt.« (Betænkning 1923, sp. 52).

Jeg er tilbøjelig til at mene, at et reformprogram, der vil tage bebrejdelsen ud af strafferetten, skyder over målet. De præventive opgaver, det »sociale forsvar«, der i første række ses som strafferettens eller beskyttelsesrettens rationelle formål — i modsætning til en bagud vendt moralsk gengældelse af en tvivlsom »skyld« — er vel forenelige med en opfattelse, der appellerer til ansvarsfølelsen, idet den fastholder, at visse handlinger er forkastelige og medfører ikke blot en neutral sygebehandling, men en indskriden fra samfundet, som bevidst og direkte giver udtryk for det forkastelige i handlemåden. Der foreligger ingen videnskabelig erkendelse, som er til hinder for fastholdelsen af dette synspunkt. Socialpædagogisk og individual-psykologisk taler formentlig stærke grunde for den størst mulige understregning af følelsen af personligt ansvar, personlig tilregnelighed.

På det *sociale* plan forekommer der for øjeblikket bestræbelser, også indenfor videnskaben, for at gøre retten, specielt strafferetten, til et instrument i samfundsudviklingen fra individualisme til kollektivism. I England er der fornylig udkommet et værk af *Karl Mannheim*, *Criminal Justice and Social Reconstruction*, London 1946, der på fortræffelig måde redegør for disse bestræbelser.

Hovedsynspunktet er her, at strafferetten tidligere i væ-

sentlig grad fungerede som et apparat til beskyttelse af de besiddende klasser. Lovene genspejlede de individualistisk-kapitalistiske synspunkter. De højeste goder var individets liv, frihed og formue, hvorimod samfundsmæssige, kollektive interesser som regel var uden strafferetlig beskyttelse. Brodden i straffebestemmelserne var vendt mod de små tyve; overfor hensynsløse og samfundsskadelige transaktioner i finans- og forretningsverdenen indeholdt loven som regel intet våben. Nu er vi inde i en udvikling, der må sætte samfundets interesser over de individuelle, strafferetten må nu tilpasses til den sociale genopbygning. Den må — ligesom i Sovjetunionen — klart sætte sig det mål at tjene det sociale forsvar. Som eksempler på de samfundskrænkelser, der særlig bør give anledning til strafferetlig indskriden, fremhæves alle de forhold, der i Amerika og England sammenfattes under betegnelsen *White Collar Criminality*: den pæne mands forbrydelser, såsom skattesvig, børssvind, prislovovertrædelser, kædehandel, sortbørshandel, forretningsvirksomhed i strid med monopol- og trustlovgivning, salg af underlødige varer osv. Dr. Mannheim er her meget streng. Han vil have alvorlig straf ikke alene for egentlig skattesnyderi (tax evasion), men også for anvendelse af metoder, hvorved man *undgår* skat (tax avoidance) uden direkte at overtræde loven.

For Danmarks vedkommende er vi allerede godt inde i den skitserede udvikling. Men hvor langt vil retsbevidstheden følge med? Straffebestemmelser er lidet værd, ofte direkte skadelige, hvis de ikke bæres oppe af en almindelig, i samme retning gående samfundsindstilling. Det nytter ikke at fastsætte strenge frihedsstraffe for prisovertrædelser, valutaovertrædelser, skatteforseelser osv., hvis de handlemåder, man vil ramme, ikke virkelig er genstand for almindelig fordømmelse. Statsadvokat *Trolle* har for nylig med rette advaret mod en strafferetlig inflation, fremkaldt af forskrifter i tide og utide om straf for forhold, alverden begår. Selv har

jeg tidligere gjort samme synspunkt gældende overfor Handelsministeriet som tilkaldt sagkyndig.

Hvis man imidlertid vil begrænse frihedsstraffene til forhold af virkelig samfundsskadelig karakter og af en sådan art, at der kan og bør skrides effektivt ind overfor de skyldige, er der al mulig grund til at tro, at retsbevidstheden vil følge med og acceptere nye forbrydelsesbegreber. Den derved skabte atmosfære om disse handlinger vil da blive den bedste prævention.

Men man bør være opmærksom på en fare for ny uretfærdighed. Hvis det er rigtigt, at strafferetten i ældre tid beskyttede de få mod de mange (på det økonomiske område), kommer vi omvendt nu let ud i en situation, hvor de mange bliver uretfærdige mod de få. *Vilhelm Moberg* har for nylig fremhævet denne fare. Man er begyndt, siger han, at betragte retfærdigheden ud fra et kvantitetssynspunkt.

Hvad jeg tænker på i denne forbindelse er navnlig, at en del forseelser er af den art, at de ifølge deres natur kun *kan* begås af et lille mindretal i vort nuværende samfund, f. eks. lovovertrædelser knyttet til ledelsen af større erhvervsvirksomheder, opsparing af formuer etc. Krav om strenge straffe må her undertiden ses på den baggrund, at et sådant krav er risikofrit for den almindelige borger. Lovgivere og domstole bør imidlertid se uhildet på disse forhold. Er de begåede overtrædelser vidnesbyrd om en virkelig uhæderlighed, skal de rammes strengt, men er de af mere uskyldig art og i virkeligheden på samme plan som de småforseelser, der tolereres eller undskyldes af den almindelige retsbevidsthed, er der måske grund til at være på vagt mod faren for her at etablere en ny klassejustits.

Der har været megen tale om retsbevidsthed i det foregående. På de fleste punkter har der vist sig at være stridende tendenser, *uklarhed* og *usikkerhed* til stede. Heri er i og for sig intet overraskende. Retsbevidsthed er selv et uskarpt

begreb, måske mere en følelse end en erkendelse, som det også giver sig til kende i sprogbrugen, der ofte foretrækker ordet retsfølelse fremfor retsbevidsthed. Denne følelse er opbygget af mange komponenter. I vidt omfang er den traditionsbundet, bestemt af hensyn, der havde deres funktion i en svunden tid, men samtidig svinger den efter øjeblikkets påvirkninger af skræk, forargelse, beroligelse og medlidenhed. Hvilke misbrug der kan ske under henvisning til »folkets sunde retsfølelse«, derom giver nazismen et for alle tider afskrækkende vidnesbyrd.

Men trods al denne sammensathed, uklarhed og flygtighed i konturerne er retsbevidstheden *dog en realitet*, hvis grundtone lovgiveren må lytte til og videnskabsmanden søge at opfange, ikke for slavisk at følge den, men for at komme i kontakt med den virkelighed, han skal søge at forsaå, beskrive og muligvis påvirke.

Der har været tider, da retsbevidstheden var mindre sammensat, mere absolut og enhedspræget, forankret som den var i et simpelt og kategorisk, religiøst underbygget retfærdighedsbegreb med skyld og soning som uomtvistelige kategorier. Udviklingen mod større relativitet er et alment træk i kulturprocessen. Og for den konflikt mellem modstridende opfattelser, som er karakteristisk for vor tids retsbevidsthed, finder vi en forklaring i den sociologiske forsknings påvisning af, i hvor høj grad det moderne samfund er sammensat af grupper med forskellige adfærdsnormer.

Der er to opgaver, vi stilles overfor i dette kaos. Vi må søge at simplificere den nuværende situation ved at udfinde hovedstrømningerne, og vi må søge at modvirke en alt for stor differentiering i fremtiden.

Den vigtigste konflikt indenfor retsbevidstheden for tiden er, som det også fremgår af flere eksempler i det foregående, konflikten mellem visse almene, hidtil almindeligt agtede retsprincipper og trangen til konkret retfærdighed, eller ud-

trykt på en anden måde konflikten mellem formelle retsprincipper og materiel retsudøvelse.

Det er utvivlsomt, at retsbevidstheden har taget skade i de forløbne år. Det har givet den dybe sår, at retten under besættelsen lånte sit navn til domme og foranstaltninger, der var bestemt af politisk opportunitet. Efterkrigstidens brydninger mellem forskellige retsopfattelser har skabt tvivl og usikkerhed. Kriseforanstaltningerne med deres hundreder af lidet respekterede påbud og restriktioner øver en undergravende indflydelse på lovligheden i det hele taget. Og de dybt divergerende opfattelser af de store internationale magtmodsatninger, der netop nu fremtræder så stærkt, og som også er en kamp mellem modstridende retfærdighedsideal, truer med at sprænge enheden i vurderingen af de mest elementære retsbegreber.

Men det må være en trøst, at retsbevidstheden trods alt har en stærk konstitution, der hidtil har overlevet de tungeste slag. Den er en del af det levende liv og udsat for alle dets konflikter. Den har lidt skade i krigstidens og efterkrigstidens forvirring, men skaden ville have været endnu værre, hvis der ikke havde fundet et opgør sted, som stort set bragte den *balance i tingene*, den udligning af begået uret, som retsbevidstheden primært og bag om alle paragraffer higer efter.

Så længe vi lever i skyggen af forbrydelser, der har sprængt vor kultur, må vi regne med, at en konsekvent gennemførelse af de retsprincipper, som byggede på denne kultur, ikke realiseres. Retsbevidstheden vil i den urolige overgangstid, vi lever i, stadig komme ud for konflikter. Men det vil være for let, og for meget af et tilbageskridt, om man vil søge at bringe disse konflikter til ophør ved at acceptere en udvikling, der fornægter retsstats-princippernes ledende rolle, d.v.s. opgiver den århundredlange udvikling for sikring af individet mod statens magtovergreb. Hvad det gælder om, er at bringe udviklingen ind i en sådan gænge, at ret påny kan øves og kun øves indenfor disse princippers ramme.

TORTUR OG TILSTÅELSE.

(1948)

Kan man gøre et menneske ansvarligt for, at han forråder hemmeligheder under tortur eller trusel om tortur? Spørgsmålet har været fremme i retssager efter krigen mod modstandsfolk, der er brudt sammen under gestapoforhør. En sag af denne art, der for tiden er under appel til den norske højesteret, har vakt usædvanlig opsigt i Norge og har også været omtalt i den danske dagspresse. Man har ikke været opmærksom på, at der i en sag af lignende art tidligere er truffet en meget interessant retsafgørelse her i landet. Der er i disse tragiske retssager visse almene psykologiske og etiske problemer, som jeg her vil trække frem.

Først må spørgsmålet præciseres lidt mere. Alle er naturligvis enige om, at der er grader af tortur, som et almindeligt menneske ikke kan modstå, og ingen finder på at rejse straffesag mod dem, der under direkte grov vold har ladet sig presse til at give oplysninger. Det er grænsetilfældene, der giver anledning til tvivl, tilfælde, hvor en mand er gået itu under indirekte tortur, hvor trusel om død eller vold svæver over hans hoved, uden at fysiske pinsler direkte bringes til anvendelse, tilfælde, hvor hele terror-atmosfæren omkring de hemmelige politiforhør under krigen, isoleringen i enecelle uden hjælp eller retskontrol, udmattende forhør m. v. har brudt den pågældendes modstandskraft. Vi ser her tilfælde, hvor en tidligere god kammerat i frihedskampens rækker hæmningsløst giver sig over til modstanderen, udleverer kammerater, skjulesteder og andre hemmeligheder, fortæller mere, end han behøver for umiddelbart at undgå slag og smerte, og bliver ved dermed også efter, at den første krise er overstået.

I den norske sag foreligger følgende: En ung skovarbejder, født 1919, havde i to år arbejdet illegalt i en kommu-

nistisk militærgruppe, da han blev taget af det tysk-norske politi. Han var bevæbnet, men blev overrumplet, kunne ikke huske fødselsdatoen i sit falske legitimationspapir, blev slået i ansigtet og pryglet med gummiknippel, fik en læderrem omkring halsen og blev afhørt om sin gruppe, mens en mand trak i remmen og truede med yderligere tortur. Han fortalte da, hvorfra han kom, og hvor de øvrige medlemmer af gruppen skjulte sig. Forsynet med håndjern og stadig med remmen rundt om halsen viste han derefter vej til skjulestedet, hvor det kom til en ildkamp mellem kammeraterne og tyskerne, der ved denne lejlighed fik fat i vigtigt kartoteksmateriale og overmandede et medlem af gruppen, mens de øvrige undslap. Under yderligere forhør, hvor han var afkræftet efter ikke at have fået mad i mere end et døgn opgav han navnet på en mand, i hvis hytte han havde boet, og førte i en bil tyskerne til denne hytte. Manden blev skudt i hans påsyn. Han gav nu en lang række yderligere oplysninger i forhør, der fandt sted *uden voldsanvendelse*, men under stadige trusler om, at det ville gå ham galt, hvis han ikke forklarede sandfærdigt. Han påviste steder, hvor folk, han havde arbejdet sammen med eller fået hjælp af, var bosatte, opgav dæknavnene og rykkede ud med meddelelser om centralledelsen af den gruppe, han havde tilhørt. På grundlag af disse oplysninger iværksatte tyskerne omgående aktioner, der førte til talrige arrestationer og eksekutioner. Denne mand er ved en norsk domsmandsret (Eidsivatingslagmannsrett) den 27. januar 1948 blevet dømt til tvangsarbejde i syv måneder for forræderi.*)

Den danske parallelsag er pådømt af Østre Landsret den 18. februar 1947. Det drejer sig også her om en ung mand, der frivilligt er gået ind i illegalt arbejde. Efter at være

*) Afgørelsen ændredes af den norske højesteret, således at den forskyldte straf bortfaldt på grund af den tvang, hvorunder der var handlet (Norsk Retstidende 1948, s. 775).

kommet i forbindelse med Secret Service fik han til opgave at lede en efterretningssektion her i landet. Efter nogle måneders heldigt arbejde blev han anholdt af Gestapo i begyndelsen af 1944. Der var straks beviser mod ham for, at han var i engelsk tjeneste. Til at begynde med gennemførte han dog en benægtelse med hensyn til enkeltheder, men efter at tyskerne havde foretaget yderligere arrestationer, måtte han erkende, at hans forklaringer ikke var rigtige. Efter en længere tids ophold i enecelle fik han af Gestapo at vide, at sagen var meget alvorlig, og at han ville komme for en krigsret og blive dømt til døden. Bortset fra nogle enkelte slag ved de første forhør blev han *ikke udsat for direkte mishandling*. Men celleopholdet i en periode, da adskillige henrettelser fandt sted, i forbindelse med klarheden over, at han selv stod til dødsstraf, medførte en stærk depression. I maj 1944 gav han oplysning til Gestapo om en ham ubekendt person, om hvem han på en gårdtur af en kammerat havde fået betroet, at han arbejdede for Secret Service. Den pågældende blev på grundlag heraf anholdt og deporteret til Neuengamme, hvor han døde. Ved samme lejlighed røbede han en på samme måde erhvervet oplysning om, at en dansker, der arbejdede i Dagmarhus for tyskerne, i virkeligheden var på modstandsbevægelsens side. Vedkommende blev senere fængslet og henrettet af tyskerne, uden at dette dog skyldtes de her nævnte oplysninger. Efter disse og andre meddelelser til tyskerne slap den her omtalte mand ud af enecellen og blev kalfaktor (gangarbejder). Han påtog sig herunder at ekspedere nogle breve illegalt for nogle af medfangerne, men udleverede dem til Gestapo, der tog kopier af dem, hvorefter han lod dem gå videre til adressaterne uden at fortælle, at korrespondancen blev udspioneret. Kammeraternes sager blev herved skadet alvorligt. Han blev også sat i celle sammen med den modstandsmand, hvis oplysninger han tidligere havde røbet,

og anklagen mod ham omfattede, at han havde indvilget i at lade sig benytte som cellespion og bl. a. havde røbet et med cellekammeraten aftalt flugtforsøg. Men på dette punkt forelå intet sikkert bevis. Efter at kammeraterne havde fattet mistanke om, at han var blevet forræder, og ved en fælde havde afsløret hans virksomhed, holdt de sig fra ham, så han ikke kunne gøre mere skade. Han blev af tyskerne sendt til Frøslevlejren og derfra til forskellige tyske koncentrationslejre. Efter kapitulationen blev han arresteret fra dansk side. Københavns Byret dømte ham til 8 års fængsel for stikkeri m. v. Ved Østre Landsret blev han derimod frifundet, idet hans forsæt til at begå de påsigtede handlinger ikke fandtes at have haft en »sådan karakter af frivillighed, at de kan rammes med straf«.

Som det ses, er det en meget forskelligartet bedømmelse, der hidtil ved retterne er blevet anlagt på forhold af den her skildrede type. I Danmark har man i samme sag svinget mellem en knusende frihedsstraf og pure frifindelse, i Norge har man i den refererede dom valgt en middevej med en relativt mild straf, der dog har stemplet den pågældende som forræder.

Den rent umiddelbare følelse hos dem, der blev ofre for angivelserne, og i krese der stod dem nær, har utvivlsomt været en følelse af foragt og forbitrelse over for den, der som det syntes uden tvingende nødvendighed og blot for at forbedre sin egen situation prisgav de andre. Efterhånden som harmen har veget plads for en mere nuanceret bedømmelse, har en stadig mere udtalt tvivl om berettigelsen af straf i disse tilfælde gjort sig gældende.

Det er for det første klart, at en retfærdig bedømmelse af de handle måder, der er tale om, ikke kan ske, uden at de ses i forbindelse med gerningsmandens hele personlighed, som den havde manifesteret sig også før han var kommet i den ulykkelige situation, hvor han svigtede. Hvis et studium

af personligheden viser en række værdifulde komponenter såsom evne til godt kammeratskab, uselvskhed og en vis grad af mod, må der søges efter en dybere forklaring til sammenbrudet end blot fejgt overløberi. Det er muligt, at de nævnte positive træk findes side om side med visse inferiorer træk: karakterbrist og intelligensmangler, som ikke er blevet afdækket (heller ikke for den pågældende selv) i det daglige liv eller ved mindre krævende opgaver, men som slår igennem uafhængigt af hans vilje under en strengere prøve. Hvis han bryder sammen her, kan ansvaret for de ulykker, som derved sker, efter omstændighederne nok så meget placeres hos den mere erfarne, der anbragte ham på en udsat post, gav ham fortrolige oplysninger m. v. uden forud at prøve hans modstandskraft.

Dernæst må der lægges megen vægt på de psykiatriske og psykologiske erfaringer om svære sjælelige belastningers indflydelse på de menneskelige reaktioner. Det er nu almindelig anerkendt, at en depression (fortvivelse) kan være af en sådan styrke og ejendommelighed, at den må karakteriseres som en egentlig sindssygdom. Og for handlinger, der udspringer af en sindssyg tilstand, er straf en urimelighed. En sikker lægelig diagnose vil imidlertid på disse vanskelige grænseområder som regel ikke kunne stilles længere tid efter, at den særlige psykiske situation er ophørt. Den blotte mulighed for, at sjælelige mekanismer af psykotisk (sindssyg) art har gjort sig gældende må dog under alle omstændigheder opfordre til varsomhed i den strafferetlige bedømmelse. Selv om ingen egentlig sindssygdom tør antages, må der regnes med, at der kan have foreligget en sjælelig undtagelsestilstand af unormal karakter, unormal også i den forstand, at reaktionen adskiller sig fra, hvad der i almindelighed har kunnet konstateres hos andre personer, der har været underkastet tortur, trusel om dødsstraf og lignende. Der er noget, der hedder *panikreaktion*. I en indgående observa-

tionserklæring i den ovenfor omtalte danske retssag fremhæver professor *Helweg* særlig muligheden af, at der har foreligget en sådan reaktion. Den beskrives som et svært sammenbrud af den åndelige modstandskraft med deraf følgende svigten af herredømmet over handlingerne.

Til de psykiatriske erfaringer følger sig i disse specielle sager de særlig vægtige synspunkter, som er fremsat af ledende modstandsmænd, der selv har været udsat for brutale gestapometoder og har holdt til torturen, men som erklærer sig mod enhver fordømmelse af dem, der svigtede. I den ovenfor omtalte norske sag, hvor anklageren i Quislingsagen, højesteretsadvokat Annæus Schjødt, har påtaget sig forsvaret for Højesteret, vil der blive dokumenteret en række erklæringer i denne retning fra norske og danske læger og jurister. Blandt dem er den norske advokat *H. Cappelen*, der gennemgik svære pinsler under tysk fangenskab. Han er formand i foreningen af politiske fanger. Enhver, som havde bedrevet illegalt arbejde, var nervøs og oprevet, når han blev arresteret, siger Cappelen, og det beroede på omstændigheder, han ikke selv var herre over, om han »sprak« under forhør eller ej. Var en først gået itu på et punkt, særlig hvis dette medførte, at hans eller hendes kammerater måtte antages at komme i vanskeligheder, var det oftest utroligt, hvor langt vedkommende kunne komme i retning af tilståelser. Det var ikke løfter om bedre behandling, som var afgørende. Det var presset i sig selv, som fik vedkommende til at glide ud, og da var han eller hun ikke længer sig selv. Kun hvor det drejer sig om rene gangstere, som direkte udnyttede situationen og lod sig hverve (ofte efter tortur) til at blive »nærmest betalte angivere«, kan man betragte de pågældende som forbrydere.

I et responsum, jeg efter højesteretsadvokat Annæus Schjødts anmodning har afgivet til brug i den nævnte sag, har jeg udtalt mig på linie hermed. Efter min mening svig-

ter straffens rationelle formål i sager af den omtalte art. Der er tale om psykologiske undtagelsessituationer, hvor en virkelig indlevelse i den pågældendes sindstilstand er næsten umulig. Der kan ikke gennem strafanvendelse skabes handlingsmotiver af afgørende betydning for folk, der måtte komme i lignende situationer. Etisk tør udenforstående ikke fælde dom over en i øvrigt hæderlig mand, der er bukket under for det kombinerede psykiske og fysiske pres under et terrorregimes forhørsmetoder. Vi kan synes, at den pågældende er gået for vidt, vi kan konstatere, at hans selvopholdelsesdrift var stærkere end hans solidaritetsfølelse, men vi må ikke glemme, at den ene handling kæder sig skæbnesvangert til den anden, og at et fortvivlet og ydmyget menneske, hvis selvagtelse er slået itu, er særlig udsat for at komme ud i en handlingskæde, der hverken svarer til vore eller hans egne idealer.

Han selv og kredsen omkring ham, der kender ham bedst, må foretage den finere moralske vurdering. Strafferettens grove instrument egner sig kun til vurdering af adfærd inden for visse vide normalitetsrammer. Hvor motivationen er helt ekstraordinær, er strafanvendelse forfejlet.

Den største vanskelighed ligger i at afgrænse, hvor langt det her anførte synspunkt rækker. Der må nemlig være en grænse. Et sammenbrud under et forhør kan ikke give den pågældende fribrev på i al fremtid at træde i fjendens tjeneste og fungere som hans spion. I almindelighed kan kun siges, at der må gives den psykiske undtagelsessituation en bred margen ved tvivl om dens varighed og konsekvenser. Et forhold som det, der er omtalt i en af de ovenfor refererede retssager, at vedkommende lader sig bruge til at forråde medfangernes breve, der betros ham, efter at han selv er kommet ud af den mest trykkende situation, falder det svært at undskylde.

Der kan her ikke dømmes efter generelle linier, men kun

under hensyntagen til alle individuelle momenter. Det er derfor heller ikke mærkeligt, at retsafgørelserne falder forskelligt ud. En frifindelse betyder ikke en godkendelse af en adfærd, der umiddelbart har virket oprørende. Den betyder en resignation fra retsvæsenets side. Under *disse* omstændigheder tør der ikke fældes en straffedom over *denne* mand.

STIKKER-LIKVIDERINGERNE I RETLIG BELYSNING.

(1948)

Besættelsestiden gav glosen likvidering eller *likvidation* en ny betydning. Hidtil havde den mest været betegnelsen for fredelige økonomiske afviklinger. Nu blev den, både her og i Norge, det mundrette udtryk for de eksekutioner, hvorved modstandsbevægelsens folk berøvede stikkere og lignende elementer livet. Betegnelsen dækkede den opfattelse, at der på den ene side ikke var tale om en legalt iværksat dødsstraf, på den anden side heller ikke om drab eller mord i traditionel forstand. Ordet var på een gang hårdt og renfærdigt. Det tilkendegav, at man afviklede personer, hvis fortsatte eksistens opfattedes som utålelig ud fra et sikkerhedssynspunkt under en kamp.

Om den moralske og juridiske berettigelse af disse likvidationer, om deres hensigtsmæssighed som kampmiddel i den situation, der forelå, og om deres eftervirkninger er der i dag højst forskellige meninger. Tiden er inde til forsøg på en nøgtern vurdering. Et vægtigt bidrag hertil har den norske strafferetsprofessor *Johs. Andenæs* for nylig ydet i en afhandling med titlen »Okkupasjonstidens likvidasjoner i retslig belysning« (Tidsskrift for Rettsvitenskap 1948, s. 1 ff.). De hovedsynspunkter, Andenæs anlægger med hensyn

til likvidationernes retmæssighed, skal her kort refereres og kommenteres.

Som regel blev likvidationer af angivere i Norge beordret af de hemmelige militære hjemmestyrkers centralledelse, ligesom de her i landet i almindelighed fandt sted efter ordre fra et ledende organ indenfor modstandsbevægelsen. Det første spørgsmål, der melder sig, er, om de organisationer, der hemmeligt tog en væbnet kamp op mod besættelsesmagten, ikke udøvede en folkeretstridig virksomhed og allerede som følge deraf var ude af stand til at legalisere den magtanvendelse, der bl. a. gav sig udslag i stikkerlikvidationer. Det er bekendt, at dette spørgsmål besvares bekræftende af de for krigsforbrydelser tiltalte tyskere, og samme synspunkt er vistnok også gjort gældende fra mere uinteresseret norsk og dansk side. Andenæs stiller her tingene på deres rette plads. Han erkender — og deri må der utvivlsomt gives ham medhold — at partisanvirksomheden, som den udfoldedes på besat område, ikke var folkeretligt beskyttet i forhold til besættelsesmagten, og at denne derfor var berettiget til at pågribe og straffe frihedskæmpere. Men hermed er ikke sagt, at frihedskæmpernes virksomhed var *folkeretstridig*. De handlede blot, i modsætning til uniformerede soldater, *uden folkeretlig beskyttelse*. Man har en klar parallel i den militære spionage. Denne har aldrig været forbudt som folkeretstridig. Enhver krigsførende betjener sig deraf. Men den spion, der pågribes af modstanderen, er hjemfalden til dødsstraf. På samme måde med partisanvirksomheden. De små stater har ikke ved Haag-konventionerne givet afkald på denne sidste form for selvforsvar, og efter krigens totalisering er den blevet nødvendigere end nogensinde. Også stormagterne tog den i deres tjeneste, da de blev besat. Et besat territoriums befolkning har efter denne opfattelse ingen lydighedspligt overfor okkupationsmagten.

Den civile sabotør må ganske vist finde sig i at blive behandlet efter denne magts lov, når han falder i dens hænder, han kan efter gældende krigsreglement ikke gøre krav på behandling som krigsfange, han handler forsåvidt på egen risiko, men hverken i forhold til sit eget lands lov eller folkeretten gør han sig skyldig i noget retsbrud ved at nægte okkupanten lydighed eller ved aktivt at bekæmpe den.

Konklusionen er, at hjemmestyrkernes virksomhed som helhed taget ikke var folkeretstridig.

På denne baggrund skal så likvidationerne bedømmes. De var led i en lovlig forsvarskamp. Om de var lovlige led i denne, kan prøves ud fra to synspunkter: Var de lovlige som *nødværge*? Var de lovlige som *krigshandlinger*?

Som bekendt kan ingen straffes for en handling, som er foretaget i *nødværge*. Det er lovligt *nødværge*, når en ellers strafbar handling foretages til afværgelse af eller forsvar mod et retstridigt angreb. Dog må *nødværge* handlingen ikke gå videre end forsvarligt. Nærmere regler om *nødværgets* grænser indeholdes i straffelovene, således i den danske straffelovs § 13, der i det væsentlige stemmer overens med den norske straffelovs § 48. Andenæs kommer med føje til det resultat, at de fleste af de likvidationer, som er foretaget, dækkes af disse *nødværgeregler*. Det må herved tages i betragtning, at tilladelse til eksekution af angivere ikke blev givet, medmindre eksekutionen blev anset for at være det eneste mulige forsvarmiddel overfor en overhængende fare. Der kan, som det senere har vist sig, være fejlet i enkelte tilfælde, beviserne kan have været for usikre, et underordnet led i frihedskampen kan have handlet uden tilstrækkelig autorisation. Men alle sådanne tilfælde må bedømmes ud fra den situation, der forelå i handlingens øjeblik. Det ansvar, der kan være pådraget ved fejlhandlinger af denne art, kan højst være et uagtsomhedsansvar.

Vigtigere og mere træffende end *nødværge* synspunktet er

dog det synspunkt, at de omtalte likvidationer ligesom modstandsbevægelsens sabotageaktioner og andre offensive handlinger var *legitime krigshandlinger*.

Den nærmere bestemmelse af dette begreb volder imidlertid vanskelighed. Det må naturligvis kræves, at der ikke er tale om handlinger, som udspringer af private hævn- eller berigelsesmotiver. Handlingen må have *krigsformål* d. v. s. tage sigte på i en eller anden retning at svække fjendens eller styrke ens egen stilling i kampen. Men er et sådant formål tilstrækkeligt til at gøre krigshandlingen retmæssig, således at den fritages for strafferetligt ansvar?

Ifølge Andenæs må svaret bero på hvert enkelt lands interne strafferet. Efter norsk ret kan det i hvert fald ikke kræves, at handlingen skal have været *forsvarlig efter en militær bedømmelse*. Den officer, der giver ordre til en militært uforsvarlig, håbløs kamp, bliver ikke anset for skyldig i drab. Ej heller vil Andenæs lægge afgørende vægt på, om handlingen var *folkeretstridig*. Ganske vist kan en stat, som det nu er sket ved krigsforbryderlovene efter den sidste verdenskrig, drage fjenden strafferetligt til ansvar for folkeretstridige krigshandlinger, men det samme synspunkt lader sig ikke gennemføre i forhold til landets egne borgere, der ud fra patriotiske motiver har beordret eller udført krigshandlinger, som går videre end folkeretten tillader. Så længe der ikke findes en international straffedomstol, må man realistisk regne med, at et land hverken vil eller kan trække sine egne til ansvar efter straffelovens regler for brud mod folkeretten under krig. Kun tvang udefra kan føre til rettergang af denne art. »Men at stille op en retsregel, som ikke kan tænkes gennemført uden efter tvang fra en fremmed magt, er ikke en forfining, men en overspænding af retstanken.« Ud fra disse betragtninger kommer Andenæs til det resultat, at en krigshandling fra norsk side ikke kan straffes efter straffelovens almindelige bestemmelser om drab og

andre forbrydelser, selv om den er folkeretstridig. Den kan kun medføre ansvar som tjenesteforseelse. Det antages endvidere som utvivlsomt, at de i Norge stedfundne likvidationer (og sabotageakter), som blev foretaget efter ordre af ansvarlige myndigheder indenfor modstandsbevægelsen, må anerkendes som egentlige krigshandlinger. De har været legitime efter norsk ret.

Jeg anser det for rigtigt at betragte besættelsestidens likvidationer i Norge under synsvinklen legitime krigshandlinger. For Danmarks vedkommende kan synspunktet dog næppe udstrækkes til tiden før den 29. august 1943, og selv for tiden efter denne dato kan der ikke med samme *sikkerhed* som i Norge tales om krig og krigshandlinger her i landet. Imidlertid er der et væsentligt punkt, hvor jeg ikke er enig med Andenæs. Jeg tror ikke, det går an at opstille en sondring som den af ham forsvarede mellem retsbedømmelsen af fremmede og egne statsborgeres folkeretstridige krigshandlinger. Når der nu i Danmark og Norge gennemføres krigsforbryderprocesser mod tyske statsborgere, må det anerkendes som en forudsætning for disse processer, at man under ingen omstændigheder vil tolerere de forbrydelser, for hvilke der her gøres strafansvar gældende, og det uanset hvem der begår dem, og mod hvem de begås. Heldigvis er uoverensstemmelsen mellem Andenæs og mig på dette punkt af rent teoretisk karakter. Der kan jo netop ikke sættes noget lighedstegn mellem stikkerlikvidationerne og de forbrydelser: tortur, clearingmord, jødedeportationer o. s. v., for hvilke de tyske naziser og gestapomænd tiltales. På den ene side er der tale om handlinger, som er lovlige efter straffelovens nødværgeregler, og som ikke kommer i strid med folkerettens regler allerede af den grund, at forrædere ikke beskyttes af krigsreglerne, på den anden side om oplagte krigsforbrydelser.

I Norge har antallet af likviderede personer været ca. 55, i Danmark langt større; det blev af minister *Per Federspiel* under en debat i Landstinget i marts 1947 oplyst at være ca. 400. Der har i begge lande efter besættelsen været ønske fremme om en grundig politimæssig undersøgelse af alle disse tilfælde. Hvor drabene er sket efter ordre af højere organ indenfor modstandsbevægelsen, har man dog i almindelighed ladet det bero ved en konstatering heraf. Hvor særlige omstændigheder har givet formodning om, at en »likvidering« dækkede over en af private motiver dikteret strafbar handling, har naturligvis en indgående undersøgelse fundet sted, og der er da, hvis mistanken bekræftedes, rejst straffesag for manddrab. I de undtagelsestilfælde, hvor drabet ikke har været autoriseret fra ansvarligt hold, men dog må antages at være fortaget som nødværgehandling i forsvarskampen, eller, som Andenæs udtrykker det, i patriotisk øjemed og på nogenlunde rimeligt grundlag, har man både i Danmark og Norge anset det for rigtigt, for at værne om de pågældendes anonymitet, ikke at indbringe sagen for domstolene, men at lade det bero ved en politimæssig undersøgelse. Andenæs giver dennes praksis sin tilslutning. Den er også godkendt fra alle sider indenfor den danske Rigsdag.

Et spørgsmål, der særlig har været fremme i den danske debat, er spørgsmålet om muligheden af *rehabilitering* af deres minde, der er faldet som ofre for likvideringer, som ikke har været tilstrækkelig begrundet eller har beroet på urigtige oplysninger. Som bekendt er man her gået den vej at udstede særlige oprejsningserklæringer gennem Ministeriet for særlige Anliggender. Den største vanskelighed for en rimelig og retfærdig ordning har vist sig i enkelte sager, hvor likvideringen vel har været foretaget til afværgelse af en alvorlig fare, der truede fra den pågældende, men hvor denne dog ikke har været »stikker« i den forstand, at han mod betaling har angivet landsmænd til tyskerne. Retspræ-

sident *Rytter* fremdrog ved den nævnte debat i Landstinget et sådant tilfælde, hvor den pågældende i vrede havde *truet* med at anmelde en mand til Gestapo for at have huset en gruppe af frihedskæmpere. I et sådant tilfælde har man givet de pårørende en skriftlig redegørelse for, hvad der efter de indhentede oplysninger er passeret, men en offentlig ubetinget oprejsningserklæring har ikke kunnet udstedes.

Uden kendskab til alle enkeltheder i hver af de sager, der har givet anledning til kritik, tør man ikke udtale nogen dom om, hvorvidt disse sager har været fyldestgørende undersøgt og er blevet rigtigt afgjort. Men de principper, hvorefter man er gået frem, og for hvilke Per Federspiel ved den nævnte lejlighed har givet en klar redegørelse, synes, alle de særlige omstændigheder taget i betragtning, at måtte godkendes. De finder afgjort støtte i de betragtninger, professor Andenæs nu for et juridisk forum har anført om de hensyn, der må tages til dem, som under besættelsen stod overfor den lige så triste som nødvendige opgave at fjerne de for modstandskampen farligste elementer blandt deres landsmænd.

I OPGØRETS SIDSTE FASE.

(1948)

Retsfølelsen er ikke noget sikkert kompas. Den kan i løbet af kort tid svinge fra skarp fordømmelse af en handlemåde til en følelse af uro over de straffe, den selv har krævet, og til aktiv sympati med de dømte.

Vi ser klare eksempler på denne udvikling for tiden. Silkefronten er på fremrykning i de tidligere besatte lande. Hvor der før fra alle sider lød et unuanceret råb om de strengeste straffe for landsforrædere, og hvor enkelte kritiske røster

drukne i larmen, får disse stemmer nu resonans. De har endnu ikke vundet overtaget, men de bliver flere og flere, stærkere og stærkere. Det er muligt, at et almindeligt stemningsomslag er på vej. I så fald nærmer vi os den massepsykologiske situation, da et amnesti, den dæmpende, tilgivende afslutning på et bittert opgør, føles som acceptabelt.

For dem, der ikke blot ukritisk vil følge med strømmen, er der grund til nøgtern besindighed overfor de stemmer, der nu råber højt om retsopgørets uretfærdighed og forfejlede udvikling. Det gælder ikke alene overfor den agitation, der udgår fra krese af de ramte og deres pårørende, fra hvem en objektiv bedømmelse ikke kan ventes. Også fra tilsyneladende uhildet side foregår der i øjeblikket en påvirkning af sindene, der nok kan trænge til et korrektiv.

Typisk i så henseende er en af stadsingeniør *Olaf Forchhammer* og rektor *Carl Gad* udsendt bog: *Fakta og myter omkring retsopgøret* (Reitzels forlag, 1948). Denne bog er af *Franz v. Jessen* blevet karakteriseret som en objektiv dom over udrensningen og dens hovedparter: politikerne og modstandsbevægelsen, en dom, der udmærker sig ved »nådeløs logik«, alvor, sandhedsstræben og lidenskabsløs iagttagelse, og som »uigendriveligt« påviser hovedårsagerne til retsopgørets »ofte frastødende eller ligefrem hæslige forløb« og placerer ansvaret herfor på de rette skyldige. Efter min opfattelse er denne karakteristik af det omtalte skrift og dets fortjenester ikke blot overdreven, men helt igennem urigtig.

For det første er Gad og Forchhammer ikke objektive med hensyn til den dokumentation, de giver til støtte for deres påstande. Det er et minimumskrav til dem, der overfor offentligheden vil stå som de upartiske, saglige vejledere og dommere, at de ikke ensidigt anfører, hvad der passer ind i deres argumentation, under fortællelse af modstående kendsgerninger. Dette krav opfylder forfatterne ikke. Det er f. eks. misvisende, når de i det vigtige spørgsmål, om Danmark

folkeretligt kan betragtes som havende været i krig med Tyskland efter den 29. august 1943, alene henviser til benægtende besvarelser af dr. *Erik Briiel* (i et responsum til udenrigsministeriet i september 1943!) og til en kortfattet artikel af professor *Knud Illum* i 1947 uden så meget som at nævne, at en modsat opfattelse med indgående begrundelse er hævdet i afhandlinger af professoren i folkeret *Alf Ross* og af mig, afhandlinger, hvortil der henvises i Illums artikel, og som forfatterne derfor ikke kan have været uvidende om.

Eller et andet eksempel: I omtalen af »Frikorps Danmark« nævnes og citeres henvendelsen til regering og rigsdag fra de 101 jurister, der protesterede mod straffelovstillæggets herhen hørende bestemmelse. Ikke med ét ord berøres, at en adresse i modsat retning, indeholdende fuld tilslutning til bestemmelsen, blev rettet til de samme myndigheder fra en endnu større kres af jurister.

Forfatterne fremhæver de ulykker, der har ramt ofrene for retsopgørets strafforfølgning og særlig de dømtes vanskeligheder ved at finde en plads i samfundet. Intet meddeles om, hvorledes man gennem revisionen af straffelovstillægget og ankenævnets praksis, benådnings og prøveløsladelser har mildnet opgørets følger, og det forties ganske, at den modstandsbevægelse, hvis forhold til retsopgøret tages så strengt i skole, gik i spidsen for bestræbelserne for, at straffuldbyrnelsen skulle lægges om til en resocialiserende behandling sigtende til de dømtes tilbagevenden til det frie arbejde og arbejdskammeraternes anerkendelse, jfr. den allerede i november 1945 afgivne betænkning af et af Frit Danmark nedsat udvalg. Faktisk har tilpasningsvanskelighederne ved de dømtes tilbagevenden til arbejdsmarkedet været mindre, end man kunne have ventet. En objektiv redegørelse ville have fremhævet dette.

Ensidigheden i de meddelte oplysninger er dog for lidet at regne i sammenligning med den subjektivitet, den mangel

på virkelig saglighed, der præger de to forfatteres kommentarer og betragtninger i det hele taget.

Eksempelvis skal blot nævnes det billede, forfatterne tegner af begivenhederne den 5. maj 1945 og de følgende bevægede dage. Vist skete der i denne hektiske periode, hvor så megen opsparet harme og indignation søgte udløsning, fejltagelser og overgreb. Vi ved det alle. Sikkert har der fundet dybt beklagelige episoder sted. Men forfatternes forargelse over de uundgåelige excesser er for letkøbt. Og det er overdrevent og vidner om utilstrækkeligt kendskab til forholdene, som de dengang forelå, når det hævdes, at de af frihedsbevægelsen foretagne arrestationer »gik milevidt ud over, hvad sikkerhedshensyn kunne diktere,« og at »betegnelsen stikker efter befrielsen fuldstændig planløst hæftedes på masser af skikkelige mennesker, som af en eller anden grund havde vakt modstandsbevægelsens mishag og var optaget i dens svulmende kartoteker«. Her, ligesom i omtalen af den ved arrestationerne anvendte »tortur« (ved den måde, fangerne blev beordret til at holde deres hænder) er forfatterne kommet et godt stykke ind i 6. maj-foreningens jargon.

Er skildringen af retsopgørets ledsagefænomener således alt andet end objektiv, saglig og ulidenskabelig, kunne det måske ventes, at en mere værdifuld indsats var ydet ved udredning af de faktorer, der resulterede i det så stærkt kritiserede straffelovstillæg. Det er forfatternes hovedtesis, at udrensningen hviler på et kompromis mellem modstandsbevægelsen og politikerne. Man valgte at »afslutte en handel, der først og fremmest gik ud på, at der skulle ses bort fra de foreliggende fakta: Modstandsbevægelsens politik skulle betragtes som den eneste legitime og forhandlingspolitiken simpelthen som ikke eksisterende.« Kun på grundlag af dette uærlige kompromis blev det muligt at »ramme sådanne medborgere, hvis handlinger kunne påvises at være i overensstemmelse med den politik, som 1) faktisk var ført og 2)

faktisk hele tiden havde været fast forankret i landets forfatning.«

Jeg ved ikke, om det er denne grundbetragtning og dens nærmere udformning, der i særlig grad har vakt Franz v. Jessens begejtring som udtryk for en nådeløs logik. Betragtningen vil i hvert fald tiltale mange, ikke mindst blandt dem, der hverken har haft noget med frihedsbevægelsen eller rigsdagspolitikerne at gøre. Hypotesen er unægtelig egnet til at støtte deres selvfølelse. Men den er grundfalsk.

Det er jo således ikke rigtigt, at forhandlingspolitikken skulle betragtes som ikke eksisterende i forhold til retsopgøret. I straffelovstillæggets § 1 optoges en bestemmelse, der så udtrykkelig som muligt anerkendte dens eksistens og betydning for retsopgøret: »De i denne lov omhandlede handlinger, der er foretaget forinden den 29. august 1943, er straffri, såfremt gerningsmanden handlede i henhold til lov eller ordre eller anvisning givet af lovlig dansk myndighed inden for dennes myndighedsområde. Er handlingen foretaget på eller efter nævnte dato, kan under den nævnte forudsætning tiltale undlades eller straffen nedsættes eller under særlig formildende omstændigheder bortfalde.«

Der kan være delte meninger om, hvorledes domstolene i enkelttilfælde har praktiseret denne bestemmelse. Men dette har intet at gøre med den af Gad og Forchhammer fremsatte urigtige påstand om lovens indhold.

Dernæst er det misvisende, når parterne i aftalerne om straffelovstillægget og da først og fremmest den danske rigsdag, der vedtog det, beskyldes for på den angivne måde at have ofret dem, der under besættelsen fulgte den danske politiks paroler. Beskyldningen er vidt rækkende og dybt alvorlig. Overfor den står den simple sandhed, at det, man fra alle sider ville ramme, var *misbrug, udnyttelse* i tysk eller egoistisk interesse af landets ulykkelige situation, de forka-

stelige, utilbørlige, usolidariske handlinger, som i sin tid nødtvungent måtte toleres.

Den juridiske udsondring i klart definerede lovbestemmelser af hver enkelt af de handlingstyper, der efter det angivne synspunkt burde rammes, er en af de vanskeligste lovgivningsopgaver, der kan tænkes, det gælder for øvrigt, hvad enten loven skal formes på forhånd med en tænkt situation for øje eller bagud med henblik på, hvad der allerede er sket. Meget *må* på dette område overlades til domstolenes skøn.

Der kan efter min mening rettes alvorlige indvendinger mod den måde, hvorpå straffelovstillægget nærmere blev udformet af de jurister, der — lad os ikke glemme det — under de vanskeligst tænkelige forhold under besættelsen her i landet forberedte denne lovgivning. Men de væsentligste fejl blev afbødet ved lovrevisionen i 1946. Og hvad man end mener herom, kan det med sikkerhed siges, at det, man tilstræbte, var alene at ramme handlinger, der ved deres foretagelse stod og måtte stå for de pågældende som en strafværdig svigten overfor deres land. Man kan have forskellig mening om, hvorvidt man ud fra dette synspunkt er gået for vidt eller ikke vidt nok med hensyn til en række forhold. Men at der her kan være og utvivlsomt i en række tilfælde er sket fejl, det er en erkendelse, der ligger fjernt fra antagelsen af det kyniske kompromis, som Gad og Forchhammer vil skyde frihedsbevægelsen og ministeriet Buhl i skoene.

Der kan endnu spørges, om forfatterne til det omtalte domsskrift over retsopgøret er gået til deres ansvarsfulde opgave uden forudindtagethed. Selv vil de sikkert både påstå og tro, at de opfylder denne forudsætning for at indtage deres plads som overdommere over frihedsbevægelse, regering, rigsdag og domstole. Men det lyser gennem hele skriftet, at den psykologiske baggrund for deres fordømmende

holdning over for retsopgøret er en stærk uvilje mod frihedsbevægelsen og dens midler i kampen *inden* retsopgøret. De erkender selv, at de er »uenige med modstandsbevægelsen ikke blot med hensyn til den »udrensning«, den har gennemført, men også med hensyn til dens ønske om at gøre Danmark til deltager i krigen«, og denne uenighed demonstrerer de ved en række angreb på modstandsbevægelsen, der vel nok vil falde selv de fleste af dem, der bestrider retsopgørets retfærdighed for brystet. Agitationen i de danske udsendelser fra London og i den illegale presse, der rejste og styrkede modstandsviljen, underkastes en ensidig kritik, partisankrigen betegnes som retstridig, skønt den i virkeligheden kun er uden folkeretlig beskyttelse overfor besættelsesmagten, ledelsen af sabotagekampen får — omend under et skrabud for kampens unge idealister — læst og påskrevet: der tales om de »uansvarlige bestræbelser for at bagatellisere risikoen« ved de illegale aktioner, om den »ganske urimelige ødelæggelse af danske værdier«, om den »sunde grundindstilling, der stadig virkede som en bremse på den tiltagende lyst til at møde vold med vold« o. s. v. Når der faldt så forholdsvis få bomber i Danmark fra allierede flyvere, skyldtes det ikke den danske modstandsbevægelse, men at det »trods alt lønnede sig bedre at bombardere mål i Tyskland, som lå indenfor samme afstand«. Og ved vurderingen af den goodwill, Danmark opnåede hos de allierede, fremhæves det intakte produktionsapparat som den omstændighed, der på afgørende måde medvirkede. Det kan også nævnes, at frihedsbevægelsens indflydelse i 1943 måles ved antallet af blanke stemmer ved forårsvalget, uanset at det må anses for notorisk, at mangfoldige tilhængere af frihedskampen stemte på de gamle partier for at tilkendegive deres afstandtagen fra nazismen. Når endelig sabotørernes dygtighed og dristighed anerkendes, sker det under den let spottende form, at de hørte til topklassen »i dette fag«.

De to forfattere mener åbenbart at have afsagt ikke blot tidens, men historiens dom over den epoke, de behandler. Det er dog usandsynligt, at deres vurdering af frihedsbevægelsens indsats her i landet skal blive den, der præger fremtidens historieskrivning.

Det nu omtalte skrift er symptomatisk for den stemning i retning af en generel fordømmelse af retsopgøret, der nu fra visse sider søges pisket op, og som finder en sangbund i den naturlige reaktion efter en langvarig og undertiden for vidt drevet straf- og disciplinærfølgning for forhold, der allerede nu er ved at omgives af glemselens slør.

Men ved siden af skrifter af denne art fremkommer og vil der i den kommende tid fremkomme forsvars- eller måske snarere angrebsskrifter, hvorved enkeltpersoners skæbner fremdrages, og hvori det hævdes, at disse enkeltpersoner med urette er ramt af straf eller afskedigelse fra deres embede. Der er grund til at tage hvert enkelt af sådanne skrifter op til fordomsfri overvejelse. Muligheden for fejl er i hvert enkelt tilfælde til stede. Og i ganske særlig grad gælder dette, når den ramte person på forhånd, inden den retslige afgørelse, var dømt i den offentlige mening.

Måske et af de vanskeligste og mest tvivlsomme tilfælde, som i denne periode har foreligget for domstolene, er sagen mod fhv. generaldirektør *P. Knutzen*.

Som bekendt blev Knutzen, efter at det under en strafferetlig undersøgelse mod ham var blevet fastslået, at der ikke var grundlag for at rejse kriminel tiltale mod ham i anledning af hans forhold under besættelsen, under en tjenestemandssag i to instanser dømt til afskedigelse, idet det statueredes, at han i række nærmere angivne tilfælde havde gjort sig skyldig i nationalt uværdigt forhold. Afskedigelsen fandt sted med fuld pension.

Til bedømmelse af sagen foreligger dels en udførlig rede-

gørelse af Knutzen selv i bogen »40 Aar i Statens Tjeneste«, dels et i disse dage udkommet lille skrift af hans forsvarer, højesteretssagfører *H. H. Bruun* med titlen: *Dommen over Generaldirektør P. Knutzen* (Gyldendal, 1948). Dette sidstnævnte skrift indeholder i forhold til det førstnævnte intet væsentligt nyt, men det gengiver i koncentreret og mere overskuelig form forsvarets vigtigste argumenter, og det sker på en måde, der vidner om den fremragende advokats evne til kort og klart og uden anvendelse af for stærke ord, at plædere en sag, i hvilken han personlig går ind for sin klient.

Selv om man under læsningen af de to skrifter stadig bevarer den kritiske indstilling, der er naturlig ved vurderingen af indlæg, hvor kun den ene part og hans forsvarer fører ordet, medens anklageren ikke har offentliggjort sine indlæg, undgår man ikke et indtryk af det tragiske, og man må tilføje det tvivlsomme i de afsagte kendelser om, at denne mands handlemåde har været nationalt uværdig. Særlig er det svært at frigøre sig for det indtryk, at adskillige andre på fremtrædende poster har handlet på lignende måde uden at blive genstand for tiltale og domfældelse. Herved er dog at bemærke, at spørgsmålet om rigsretstiltale mod forskellige ministre endnu ikke er afgjort. Det bør også fremhæves, at Knutzen ikke er blevet *straffet*, men alene er *afskediget*, og det med fuld pension. Det kan også nævnes, at afskedigelsesretten over for tjenestemænd efter den danske grundlov som bekendt er fri, og at Knutzen ved den stilling, han havde bragt sig i under besættelsen, ikke kunne være vendt tilbage til posten som generaldirektør for statsbanerne uden at bringe en uoverskuelig uro omkring denne institution. Men tilbage bliver, at hans handlemåde er stemplet som uværdig.

Der kan her ikke gives en optrevling af de enkelte forhold, for hvilke han er dømt. Af de 24 forhold, for hvilke han var tiltalt, blev kun en mindre del tilbage som grundlag for

den endelige domfældelse. Men hermed er ikke sagt, at de øvrige forhold ikke har spillet en rolle for tilvejebringelsen af det almindelige indtryk af hans adfærd, på hvilke dommen til syvende og sidst har beroet. At han i flere henseender har handlet angribeligt, forekommer mig klart. Men har han handlet angribeligt *nok*? Herom vil meningerne længe være delte, og det er ikke sikkert, at fremtidens historikere vil have et bedre grundlag at dømme på end de dommere, der selv har oplevet de samtidige begivenheder og har haft mulighed for bag alle ord og erklæringer at danne sig et umiddelbart indtryk af Knutzens person.

I enhver tragedie indgår en blanding af skæbne og skyld. Knutzen er i hvert fald ikke uden egen skyld kommet ud for den skæbne, han nu beklager sig så bittert over. De motiver, han anfører til begrundelse af, at han påtog sig den udsatte post som formand for den dansk-tyske forening i august 1940, og for den nidkærhed, hvormed han bestred sit hverv, virker ikke overbevisende, i hvert fald ikke udtømmende. Et rent offer har der næppe været tale om. Det må i hvert fald være berettiget at spørge om, hvori ofret havde bestået, hvis tyskerne havde vundet krigen. Den norske højesteretsdommer *Erik Solem* har for nylig peget på, at de, der i krigens første år tegnede en art assurance med henblik på Hitlers sejr, må være parate til at betale præmien senere hen. Efter hele det billede, der tegner sig af Knutzen, var han ikke blot en enestående dygtighed som administrator og organisator, men også en yderst ærgerrig mand, der efter hele sin indstilling sympatiserede med visse, omend ikke de mest frastødende sider af det nye Tysklands ideologi. Meget betegnende i så henseende er et brev, han den 13. februar 1941 uden nødvendighed sendte til telegrafkontrollør Schmidt, der overfor ham havde udtalt betænkelighed ved hans virksomhed. Han fremhæver her, at hovedsagen i den tyske ideologi er 1) folkefællesskab, 2) almenvel forud for

egennytte og 3) en stærk ledelse, der ikke svajer som en vejrhane efter tilfældige og uansvarlige stemninger. »Disse tanker kan lige så vel som andre åndelige værdier, der i tidens løb er kommet til os fra syd, omplantes på dansk grund og tilpasses der . . . « Selv om det tilføjes, at vi selv må forme vor skæbne efter metoder, der stemmer med dansk mentalitet og selv om Knutzen under sagen har hævdet, at brevet var et maskeret udtryk for hans tanker, synes det dog, som om man her står over for en tankegang, der har været medvirkende til hans holdning. Heri er der i og for sig intet ondt, men det gør hans påstand om i virkeligheden at have handlet for at modarbejde den tyske indflydelse usandsynlig.

Dog, ingen kan granske i hjerte og nyrer. Og den mulighed er til stede, at der er gjort Knutzen uret. Men risikoen for, at dette skulle ske, har han, efter hvad han selv siger, været klar over fra først af. Mon ikke faren for tab af ære og anseelse, livsgerning og embede er en personlig risiko? udbryder han et sted i sin bog. Jo sikkert. Men den, der spiller et farligt spil, tilmed et dobbeltspil, under erkendelse af risikoen for at blive miskendt, kan vel ikke i samme grad beklage sig som den, der ikke har påtaget sig en sådan risiko.

I det foregående er der taget stilling til et par af de seneste skrifter i debatten om retsopgøret. Medens Gad og Forchhammers bog næppe er egnet til andet end at uddybe en kløft, som de hævder at ville bidrage til at slå bro over — omend ved den noget overflødige påvisning af dens eksistens — og i værste fald kan forsinke et amnesti, der efter min mening med fuld ret er ved at nærme sig, giver forsvaret for Knutzen nyt stof til eftertanke og understreger grænsetilfældenes problematiske karakter. De enkeltskæbner, der optager sindene i forbindelse med et retsopgør som det, der nu er ved at afsluttes, farves sorte fra den ene og hvide fra den anden. Virkeligheden ligger lige langt fra begge ekstremer.

HENRETTELSER I 1950?

(1950)

Det opråb, der nu fra kirkelig side er udsendt om standsnings af henrettelserne, kan ikke forbigås i stilhed. Det tvinger til fornyet stillingtagen. Er det nødvendigt at henrette endnu 10—12 af besættelsestidens forbrydere?

Lad os prøve ganske nøgternt at betragte de hensyn, der i 1945 førte til dødsstraffens genindførelse i Danmark og se, om de stadig gør sig gældende med en sådan magt, at eksekutionerne må føres igennem til den bitre ende.

Der var først og fremmest frygten for, ja den sikre udsigt til, at vide krese af folket ville tage sig selv til rette ved lynch-justits, hvis staten ikke gennemførte en retsforfølgning med dødsstraf for de groveste ugeringer. Denne risiko består ikke længer.

Der var hensynet til den almindelige retsbevidsthed. Ingen kunne være i tvivl om, at den med elementær styrke krævede gengældelse. Nu i femåret efter besættelsestidens ophør har gengældelseskrauet tabt sit tag i den almindelige bevidsthed. Eksekution af en dødsstraf nu udløser næppe landet over en beroligende følelse af, at retten har sejret. Derimod er det sikkert, at den volder uro og bekymring i vide krese, også blandt dem, der i retsopgørets første fase erkendte dens berettigelse.

Men der lå også mere rationelle hensyn bag straffelovstillæggets bestemmelse om dødsstraf. I første række, at anvendelsen af dette yderste strafmiddel skulle virke afskrækkende for en fremtidig lignende situation. Dette hensyn er imidlertid nu tilstrækkelig fyldestgjort. Der er eksekveret 42 dødsdomme her i landet efter besættelsen. Det viser, at det er alvor.

Men, siger man, man kan ikke holde op med eksekutionerne i sidste øjeblik. Hensynet til konsekvens i retsforfølg-

ningen, til simpel retfærdighed, kræver, at man fuldbyrder opgøret efter de hidtil fulgte retningslinjer.

Dette konsekvens-argument er faktisk det eneste, der er tilbage. Det er i sig selv stærkt, men alt har en grænse, og tidspunktet er nu kommet, da det ikke længere er tilstrækkelig vægtigt over for alle de modhensyn, der gør sig gældende.

Der er grund til at se lidt nærmere på denne konsekvens-betragtning. Må det ikke erkendes, at det har vist sig umuligt at gennemføre en streng konsekvens i retsopgøret efterhånden som årene er gået?

Der er utvivlsomt i den første fase blevet afsagt og fuldbyrdet dødsdomme, som ikke ville være blevet afsagt og fuldbyrdet nu. Hele den gældende benådningspraksis er jo et klart eksempel på, at billighedshensyn i et vist omfang får lov at overveje konsekvenshensyn. At særlig tidens forløb skal kunne indvirke i formildende retning, har for øvrigt været anvendt i lovgivningerne ligefrem som et straffetligt princip. Vi ser det i lovbestemmelserne om strafansvarets forældelse. Netop med henblik på dødsstraf findes en bestemmelse i vor militære straffelov, hvorefter dødsstraf, der ikke er fuldbyrdet ved krigstidens ophør, skal omsættes til frihedsstraf. Denne bestemmelse kunne ikke finde anvendelse i 1945, men den er udtryk for en principielt rigtig tanke. I det kommissionsforslag til nye bestemmelser om landsforræderi, der for nylig er afgivet, betones også på det kraftigste, at der bør sættes en vis frist for eksekution af dødsdomme. Ingen i denne kommission ville gå ind for en dødsstraf, der først kom til fuldbyrdelse fem år efter den ekstraordinære tilstands ophør.

Men der henvises til, at de forbrydere, om hvis eksekution i den nærmeste fremtid der nu er tale, hører til de allerværste af krigstidens forbrydere. Men hvem tør afgøre det?

Det skøn, de administrative myndigheder har påtaget sig om, hvem af de dødsdømte der bør henrettes, og hvem

der bør benådes, er et uhyre vanskeligt skøn, når ikke blot den ydre gerning, men alle personlige forhold skal tages i betragtning. Og selv om det nu er nogle af de værste, der er blevet tilbage, er det da ikke klart, at den årevise forhaling af sagerne, med den stadig svævende dødstrusel over hovedet på de pågældende, indeholder en så voldsom psykisk belastning, at den i sig selv er straf af alvorligste art, som der også bør tages hensyn til i benådningsspørgsmålet? Det nytter ikke at påberåbe sig, at de selv og deres forsvarere har trukket sagerne i langdrag. Selvfølgelig har de det, men det er det offentlige, der alligevel har ansvaret for, at sagerne ikke for lange tider siden er bragt til afslutning.

Endnu en betragtning af konsekvens-argumentet. Der bør i denne forbindelse ikke bare ses på konsekvenserne bagud i forhold til de allerede dømte landsforrædere. Der bør også ses på forholdet til behandlingen af den almindelige kriminalitet, der nu forekommer her i landet. Så længe retsopgøret havde karakter af en justits i nær tilknytning til besættelsestidens særlige epoke, var det muligt for den almindelige bevidsthed at holde afstraffelsen af landsforræderne skarpt ude fra afstraffelsen af almindelige forbrydere. Det er anderledes nu. Der sammenlignes med bedømmelsen af mordere og andre forbrydere indenfor den ordinære upolitiske kriminalitet. Dødsstraffen i dag over besættelsestidens forbrydere virker i denne forbindelse inkonsekvent. Dens forudsætning var en hurtig, for ikke at sige summarisk retsfølgning.

Men bør dog ikke hensynet til de allerede henrettedes pårørende tages i betragtning? Vil disse mennesker ikke føle det som i høj grad uretfærdigt, at andre, der har begået de samme handlinger som deres kære, nu behandles mildere?

De pågældende har selv svaret på dette spørgsmål. De har i en adresse til myndighederne ansøgt om benådning for dem, hvis skæbne endnu ikke er afgjort.

Konsekvensen af disse betragtninger er klar. Jeg må slutte mig til det kirkelige opråb. Der sker næppe nogen skade ved at følge det. Dødsstraf her i landet bør kun anerkendes i den nærmeste tilknytning til krig, besættelse og oprør, hvor den påtvinger sig som uundgåelig. Fem år efter besættelsen er dens fuldbyrdelse ikke længere påkrævet. Vi bør standse eksekutionerne her i landet, ligesom de er blevet standset i Norge.

•

SKYLD OG SKÆBNE

DOMMEN OVER OSCAR WILDE.

(1948)

Interessen omkring Oscar Wildes domfældelse for forbrydelser mod sædeligheden er stadig levende. Efterhånden som Wilde-litteraturen vokser, afdækkes slør efter slør, der hidtil omgav tragedien. Bortfald af seksuelle tabuer muliggør nu publikation af oplysninger, der tidligere kun kunne antydes. Litterært har Wilde vist sig at kunne overleve katastrofen, menneskeligt møder han en forståelse, der blev ham nægtet i hans sidste tragiske leveår.

Oscar Wilde blev i 1895, da han i en alder af 40 år stod på højden af sin litterære produktion, stødt ud i det yderste mørke. Han, den succesombruste dramatiker, stjernen på Londons teaterhimmel, den raffinerede æstetiker, hvis ekstravagante vaner, paradoksale vid og impertinente charme skabte en kres af beundrere omkring ham og fortryllede enhver, han kom i berøring med, fik i tre retssager offentligt optrevet sit intimeste privatliv og blev sluttelig skandaliseret til det yderste, dømt til 2 års tugthus som skyldig i homoseksuelle praktiker med en række skumle eksistenser, unge mandlige prostituerede og pengeafpressere, som han på kompromitterende måde havde indladt sig med.

Han tømte straffens og ydmygelsens kalk til bunden. Kendt er hans egen skildring i *De profundis* af den tort, der overgik ham ved overførelsen fra Wandsworth-fængslet i London til Reading Gaol. I en halv time måtte han stå på Clapham stationens perron iført fangedragt og håndjern. Der var ingen tid blevet givet ham til at ordne sin påklæd-

ning, »Jeg var den mest groteske genstand, man kunne forestille sig. Når folk så mig, lo de. Med hvert tog, der kom ind, svulmede antallet af tilskuere op. De morede sig grænseløst. Sådan var det, før de blev klar over, hvem jeg var. Så snart de fik det at vide, steg latteren yderligere. I en halv time stod jeg dér i den grå novemberregn omgivet af mængdens spot. — Gennem et år efter, at dette var gjort mod mig, græd jeg hver dag på den tid af dagen, dette var hændt.«

Hvad to års hårdt strafarbejde måtte betyde for denne mand, kræver ingen nærmere forklaring. Da han efter straffens fulde udståelse slap ud, var han brudt itu. Økonomisk ruineret, vanæret og udstødt døde han få år efter i Paris, hvor han havde søgt skjul under et påtaget navn.

Den interesse, der knytter sig til Wilde-processerne, har dels en juridisk, delt en seksualpatologisk og dels en litteraturhistorisk, foruden naturligvis en almenmenneskelig side. Fra hvilket udgangspunkt man end nærmer sig sagen, vil man have betydeligt udbytte af at gøre sig bekendt med et i 1948 udkommet kildeskrift: *Trials of Oscar Wilde*, udgivet af advokaten *H. Montgomery Hyde* i serien af *Notable British Trials* (Hodge). Her fremlægges for første gang de fulde stenografiske referater af retssagerne, og hertil knytter udgiveren en særdeles instruktiv introduktion, der er frugten af mange års studier og rummer nyt materiale af stor interesse, bl.a. en række førstehåndsmeddelelser fra den mand, der var Wildes nærmeste ven og den direkte anledning til hans ulykke, Lord *Alfred Douglas*.

Retssagerne, der fældede Oscar Wilde, har tidligere været udførlig omtalt i forskellige værker. Herhjemme har *Th. Thorsteinsson* i et brillant lille rids givet et levende billede af den første af disse sager, der blev den i realiteten afgørende forpostfægtning (Fra fremmede Retssale, 1941, s. 75 ff.).

Det ejendommelige ved denne første sag er, at Wilde i denne ikke stod som anklaget, men som anklager. Han havde ladet sig tvinge ud i en injurieproces mod marquisen af *Queensberry*, den unge Lord Douglas' fader, en ondskabsfuld, halvforrykt kværulant, der lå i strid med hele sin familie, og som under maske af omsorgsfuld fader forfulgte sin søn og Wilde og truede med skandale, hvis forbindelsen mellem dem ikke øjeblikkelig blev brudt. Hvor langt denne forbindelse gik ud over et platonisk venskab og åndeligt hengivenhedsforhold er aldrig blevet fuldkommen klarlagt, men der er overvejende sandsynlighed for, at den har haft en homoseksuel karakter. I hvert fald var det halsløs gerning af Wilde at tage en kamp op ved domstolene som forfulgt uskyldighed. Lord *Queensberry* havde på et kort, indleveret til hans klub, beskyldt ham for at »posere som sodomit«, og for berettigelsen af denne påstand var det ikke vanskeligt at tilvejebringe de fornødne bevisligheder. Men hvad værre var: der kunne føres vidner på, at Wilde ikke havde indskrænket sig til at »posere« i rollen som homoseksuel.

Det står som noget af en gåde, at Wilde virkelig turde skride til sagsanlæg, og endnu mere besynderligt er det, at de fremragende advokater, han henvendte sig til, ikke fik ham til at opgive sit forsæt. I den nu foreliggende bog, der er dediceret til mindet om Sir *Edward Clarke*, der førte sagen for Wilde og siden var hans forsvarer, da anklagen vendtes mod ham, anføres, hvad der kan anføres til støtte for de skæbnesvangre sagfører-mæssige skridt, der blev Wildes skæbne. Argumentationen virker ikke overbevisende. Man kan ikke frigøre sig for det indtryk, at de forhold, sagen drejede sig om, Oscar Wildes personlighed og atmosfæren omkring ham, stod de ansete jurister så fjærnt, at deres stillingtagen til sagsanlæg blev præget af en vis naivitet.

Psykologisk mere interessant er Wildes egen holdning. Han måtte vide, at hans blotte forbliven i England, efter at striden med Lord Queensberry var brudt ud, var farlig for ham (han havde flere gange været udsat for pengeafpresning i anledning af breve, han havde sendt til Lord Alfred), og han måtte vide, at denne fare mangedobledes, når han anlagde sag. Der kan naturligvis peges på, at han havde alt at vinde af en proces, der slog beskyldningerne ned, og lidet at tabe, da Queensberry ville gøre livet i England uudholdeligt for ham, hvis han ikke blev bremsset. Men på den anden side var chancen for at gå rensat ud af processen meget ringe, og han kunne søge frelse i Frankrig, hvor de forhold, han beskyldtes for, var straffri. Af større betydning for hans beslutning har måske Lord Alfred Douglas' indflydelse været. Der er ikke tvivl, om at denne unge mand, som Wilde var fuldkommen betaget af, fejlagtigt troede, at processen kunne give ham lejlighed til som vidne at føre et knusende slag mod sin forhadte far. Men det er dog troligt, at man må søge efter mere dunkle motiver end de her nævnte for virkelig at trænge ind til en forståelse af Wildes handlemåde både med hensyn til retssagens anlæg og hans senere holdning, da han ved flere lejligheder kunne have unddraget sig den katastrofale udvikling ved flugt. Hyde refererer i den omtalte bog en samtale, som Wilde havde med *André Gide* i Algier kort før sagsanlægget:

»Hvad vil der ske, hvis De rejser tilbage«, spurgte Gide.
»Ved De, hvilken risiko De løber?«

»Det er bedst intet at vide«, svarede Wilde. »Mine venner er storartede. De bønfaller mig om at være forsigtig. Men hvordan kan jeg være forsigtig? Det ville være et skridt tilbage. Jeg må gå videre, så langt som muligt. Der er noget, som er bestemt til at ske — noget andet.«

Det vides nu, at Oscar Wilde otte dage, før hans sagsanlæg kom for retten, blev bekendt med, at modparten havde

opsporet navnene og adresserne på de unge mænd, han havde stået i forhold til, og ville føre dem som vidner. Det berømte krydsforhør, hvorunder *Edward Carson* fældede ham, kunne ikke komme ham som en overraskelse. Alligevel fortsatte han stædig sagen. *Frank Harris*, *Bernard Shaw* og andre venner trængte forgæves ind på ham for at få ham til at opgive sagen og rejse bort. Mon ikke nøglen til hans handlemåde ligger i en selvødelæggelsesdrift, en trang til ikke bare at spille et højt og farligt spil, men til at pådrage sig straf og fornedrelse?

Der findes i det mærkelige brev, han fra tugthuset skrev til Alfred Douglas, og som i stærkt beskåret tilstand blev udgivet efter hans død under navnet »De profundis«, passager, som lægger denne hypotese nær.

Wilde taler her om den nydelse, han følte ved at omgås Picadillys mandlige bærme:

»Det var som at feste med pantere; faren var den halve tiltrækning.«

Han søger sin undergang. »Træt af at være på højderne dukkede jeg bevidst ned i afgrundene for at søge en ny oplevelse.«

»Jeg husker,« skriver han et andet sted i denne forunderlige og gribende selvafløring, »at da jeg sad på anklagebænken under den sidste process mod mig og lyttede til *Lockwoods* frygtelige aktorat — det var som et stykke af Tacitus, som en passage hos Dante, som en af Savonarolas anklager mod Paven af Rom — og jeg blev syg af rædsel ved, hvad jeg hørte, at det da pludselig gik op for mig, hvor vidunderligt det ville være, hvis det var mig, der sagde alt dette om mig selv. Jeg indså, at hvad der siges om et menneske, betyder intet. Det kommer an på, hvem der siger det. Jeg er ikke i tvivl om, at det højeste øjeblik i et menneskes liv er, når han knæler i støvet og slår sig for sit bryst og bekender alle sit livs synder.«

Følelser og stemninger som disse må tages i betragtning, når man vil søge at forstå, hvorfor Wilde lod sig fange i den britiske straffelovs net og undlod at frigøre sig derfra, da det endnu var muligt. Man kan hermed sammenholde den psykoanalytiske teori om et neurotisk skyldkompleks og strafbehov, der ubevidst søger hen imod en domfældelse.

Sagerne mod Wilde indeholder adskillige juridiske finesser af mere speciel interesse. De belyser den advokatoriske kunst i engelsk retspleje, og de rummer væsentlige bidrag til de optrædende eminente juristers biografi. De kaster også et skarpt lys over den victorianske æras officielle syn på seksuelle afvigelser. I de dommerord, der fulgte efter den sidste fældende nævningekendelse — efter at en tidligere jury ikke havde kunnet nå til enighed om bevisbedømmelsen — udtaltes den dybeste afsky, og lovens strengeste straf blev bragt til anvendelse. Wildes forbrydelser blev under retsforfølgningen betegnet som værre end mord. I dag ville hans forhold være straffri efter dansk ret. Han havde i intet tilfælde misbrugt børn, og det må antages, at han heller ikke har forført nogen ung mand, der ikke i forvejen var sædelig fordærvet.

Mest levende står endnu Wildes egne udtalelser under sagerne. Han søgte til det sidste at gennemføre en benægtelse af egentlige seksuelle handlinger af strafbar art, men den åndelige, æstetiske, artistiske glæde ved omgangen med unge mænd gav han frit og uforbeholdent udtryk for. En lang række af hans replikker er funklende aforismer. Selv har han senere udtrykt sin væmmelse ved at være tvunget over i en filistrøs ærbarheds rolle.

Ingen kan nu tvivle om, at han var skyldig i juridisk forstand, og at han for så vidt blev dømt med rette. Wilderforskningen synes at have godtgjort, at han oprindelig har haft et normalt seksualanlæg. Efter en genopblussen af en

syfilitisk lidelse ophørte imidlertid hans ægteskabelige samliv, og siden da bliver han udpræget homoseksuel.

Når en lysende ånd knuses under en massiv lovanvendelse, påtrænger spørgsmålet om straffens dybere berettigelse sig med særlig styrke. Dobbelt tragisk bliver Wildes skæbne, når det betænkes, at hans handlinger lå i det grænseland mellem forbrydelse og egenart, hvor det beror på tid og sted, om loven skal gribe ind eller lade stå til.

I tugthuset skrev Oscar Wilde: »Alle straffesager er sager om ens liv, og alle domme er dødsdomme.« En ung skuespiller, *Seymour Hicks*, der overværede domsafsigelserne over Wilde, skrev længe efter: »Jeg har set mange frygtelige ting i Old Bailey, men ingen dødsdom har forekommet mig så skrækkelig som den, dommer *Wills* afsagde, da pligten bød ham at ødelægge og borttage fra verden den mand, der havde givet den så meget.«

Dommen over Oscar Wilde *var* en dødsdom, over ham selv, over hans værker, over hans umoral, hans kunst for kunstens skyld. Hans skuespil blev taget af plakaterne, hans navn begravet. Men i sin fornedrelse skabte han værker af ny og dyb alvor. *Sangen om Reading Fængsel* lever uforglemmeligt. Og hans fængsels erfaringer har givet stødet til indgribende reformer i det engelske fængselsvæsen.

Dommen over Oscar Wilde er ikke så let at afsige i dag som i 1895. Den, der vil opføre sig en personlig mening, bør ikke gå Montgomery Hydeshes her omtalte bog forbi.

MOTIVETS GÅDER.

(1949)

En ung mand har dræbt sin mor. Hans navn er Gino, og han er 17 år. Han boede sammen med hende og nogle yngre søskende i italienerkvarteret i New Yorks East Side. Alle, der kender ham, siger god for hans karakter. Han har fra lille drenge slidt i det som en flittig og dygtig arbejder for at holde familien oppe efter faderens død. Der har aldrig været noget i vejen med ham. Alle kan lide ham. Hans væsen er åbent og ærligt. Han er smuk at se til, velbegavet, optræder med en naturlig værdighed og virker umiddelbart indtagende. Hjemme har han været en god og lydig søn og en kærlig bror for de små.

Og nu har han pludselig slået moderen ihjel. Han er kommet sent hjem fra biografen, er gået ind i hendes soveværelse og har slået hende en flaske i hovedet. Hun er vågnet, og han har dræbt hende med 32 knivstik. Så er han gået over gaden for at købe godter til de små og har meldt sig til politiet. Han forklarer som den naturligste ting af verden, hvad han har gjort. Han er rolig og uden anger. Jeg dræbte hende, siger han, fordi hun har vanæret min familie. Jeg måtte gøre det, og jeg er glad for, at jeg har gjort det. Han er rede til at tage sin straf i den elektriske stol. Han vil ikke erklæres sindssyg.

Det fremgår af de nærmere undersøgelser, at Gino levede et lykkeligt barndomsliv med sin far og mor. Forholdet mellem forældrene var godt. Faderen døde, da Gino var 11 år, og kort efter indledtes et kærlighedsforhold mellem moderen og hendes svoger, en gift mand. Gino og de andre børn blev dårligt behandlet. De led sult og fik prygl. Familien boede dengang i Italien. Efter familiens og naboernes opfattelse var enkens opførsel skammelig. Hun havde lovet at være sin mand tro. Gino svor på faderens gravsted at ville

hævne hans ære. De følgende år gav stadig næring til hans had og foragt. Moderen rejste med børnene til U. S. A. og indledte flere løse forhold. Men i de sidste år før drabet havde situationen bedret sig. Hun levede nu et ærbart liv.

Anklageren i straffesagen mod Gino lagde hans egen forklaring til grund. Der forelå et oprørende mord, en *vendetta*, baseret på primitive, uforsvarlige æresbegreber. Lægerne fandt derimod Gino utilregnelig efter amerikansk straffelov. Han havde ikke indset, at den handling, han begik, var forkert. Gino blev dømt til anbringelse i et kriminalasyl for sindssyge.

Det her kort refererede kriminaltilfælde har givet anledning til en dybtgående undersøgelse af ubevidste kræfter bag et modernord. Den amerikanske retspsykiater dr. *Frederic Wertham*, der fik sagen til behandling før pådømmelsen, følte sig overbevist om, at den forklaring, morderen gav sig selv og andre om grunden til voldsdåden, kun var en såkaldt rationalisering, et forsøg på at finde en fornuftig begrundelse for en beslutning og handling, der i virkeligheden udsprang af sindets for direkte erkendelse utilgængelige skakter. Den retslige behandling efterlod en gåde, der tiltrak ham som en detektivopgave. Han besluttede at ofre al sin kraft på at løse den. I et lille, men koncentreret skrift har han efter et flerårigt undersøgelsesarbejde fremlagt sin analyses materiale og resultater (*Frederic Wertham, Dark Legend. A Study in Murder. Gollancz, London 1947*).

Wertham gengiver et spøgefuldt billede af tegneren Alajálov. Man ser en blodløs ældre dame af udpræget gammeljomfrutype foran et markeret sensuelt billede af en sabinerindes rov. Omkring de sexudstrålende nøgne skikkelser svæver et par uskyldige duer. Damen, der har slået sit staffeli op ved siden af kæmpelærredet, har valgt alene at kopiere en af disse fugle. Ville man spørge hende, hvad der har tiltrukket hende, ville hun sige: naturligvis fuglen, det

er den bedste i hele museet. Men ligesom man for virkelig at forstå hendes motivation må udfylde hendes lille uskyldige billede med hele det lærred, hvorfra det er taget, men som hun fortrænger fra sin bevidste interesse, må man for at forstå modernorderen supplere hans bevidste motiv («jeg dræbte for at hævne min families ære») med det store ukendte billede, hvoraf det er et uvæsentligt udsnit. Her ligger psykiaterens opgave.

Før dr. Wertham fører læseren med sig ind i dette ukendte land, udskyder han en række andre muligheder til forklaring af Ginos forbrydelse. Der foreligger ingen af de kendte sindssygdomme, Gino er ikke psykopat (karakterabnorm), han har tværtimod en god og sund karakter, den handling, han har begået, er ikke udslag af hans karakter, men er i skarp kontrast dermed. Ej heller foreligger der en neurotisk »tvangshandling«, en »uimodståelig impuls«, eller lignende. Neurotikerens tvangstanker omsættes typisk i uskyldige erstatningshandlinger, ikke i mord.

Tilbage bliver den dybere psykologiske proces. Den vigtigste nøgle til denne må findes i patientens egen beretning. Men her nytter det ikke at stille bestemte spørgsmål og kræve klare svar som under en afhøring i retten. Man må langsomt vinde hans fortrolighed, få ham til at fortælle stort og småt fra barndom og opvækst uden at afbryde. Psykiaterens kunst er at lytte.

Dr. Wertham gengiver, hvad Gino fortæller, med hans egne ord. Det er en short-story hentet ud af livet, måske dog i nogen grad præget af en bestemt stil i nyere amerikansk litteratur.

Hovedpunktet deri er, at drengen i et tidsrum fra han var 11, til han blev 17 år, ustandselig har kreset om tanken, at han måtte dræbe sin mor. Han har levet under et frygteligt, stigende pres, en konflikt mellem drabstanken og de uhyre stærke hemninger, som i det normale sind hindrer

en sådan tanke i at blive til virkelighed. Denne konflikt har ytret sig i en latent, ubestemt skyldfølelse.

I Ginos bevidsthed var moderens »utroskab« mod hans far den omstændighed, der pålagde ham pligt til at ombringe hende. Han var sig derimod ikke bevidst, at han i virkeligheden identificerede sig med faderen. Hos alle børn er der en tendens til at ville træde i forældrenes sted. I det foreliggende tilfælde overtog drengen ligefrem faderens arbejde. Men samtidig vendte hans mor al sin tidligere kærlighed fra ham og levede alene for onkelen. Uden at vide det følte drengen sig selv som den bedragne ægtemand.

Dr. Wertham følger her til en vis grad den Freudske psykoanalytiske teori, der i de senere år har præget den amerikanske psykiatri langt mere end f.eks. den danske. Han antager, at der i drengens oprindelige kærlighed til moderen rummes forstadier til det egentlige seksualliv, der søger andre objekter. Det i sociale og religiøse tabuer fast forankrede incestforbud fører til kategorisk afvisning af enhver bevidst seksuel tiltrækning til moderen. Men under den fejludvikling, der er forbundet med den stærke faderidentificering og sindets stadige beskæftigelse med forholdet mellem hende og andre mænd, knyttes de vågnende erotiske forestillinger sammen med moderens billede. Denne sammenknytning er utålelig og avler had og dødsønsker. Som et typisk træk i udviklingen anfører forfatteren, at der, som tilfældet også var hos Gino, opstår en afsky for det seksuelle i det hele taget, en hårdt fordømmende indstilling over for enhver usædelighed mellem kønnene.

Forfatteren påpeger slående paralleler mellem Gino og de tragiske skæbner i litteraturens to hovedværker om mordmordets problem: *Orestes* og *Hamlet*. Situationen rummer i disse tilfælde de samme grundfaktorer. Den højt elskede og i mindet idealiserede fader er død, og en anden har uretmæssigt taget hans plads. Moderens forhold til ham

føles som en skændsel. Sønnen ser det som sin pligt at hævne faderens ære, og hans had rettes i første række mod moderen. Men bag det rationelle motiv ligger dybest en seksuelt farvet jealousy. Sindet sønderslides mellem drabsdriften og gruen for den største af alle forbrydelser.

Alt dette kan dog kun forklare den psykologiske konflikt, ikke at den slog over fra en indre spænding til mord. Den kunne have være udløst i selvmord, i et sjæleligt sammenbrud eller i flugt. Hamlet veg jo i det afgørende øjeblik tilbage fra at tage moderens liv.

Forfatteren analyserer indgående dette hovedproblem om selve handlingens forklaring. Han peger på, at Hamlet under scenen med moderen afkøles ved drabet på Polonius, at han symbolsk dræber moderen ved sine anklagende ord, der er som dolke i hendes hjerte, at han unddrages den direkte daglige konflikt, da han sendes til udlandet. Ingen af disse udveje stod åben for Gino. Navnlig magtede han ikke at forme sine anklager i ord. Kun gerningen stod tilbage.

Gennem den nu i hovedtræk omtalte analyse mener dr. Wertham at have nået frem til gådens psykologiske løsning. Men han er ikke blind for, at de ydre milieufaktorer må tages med i betragtning. Ingen handling sker i et tomrum. Gino er opvokset i et milieu, hvor æres- og hævnbegreber af en særlig art dominerede, og i en kres, hvor man er fortrolig med at gribe til kniven for at løse en konflikt. Den indstilling til moderen, hvis dybere motiver lægen mener at have afdækket, er på overfladen blevet næret af en hårdhændet, ydmygende behandling, der har givet hadet grobund.

At hans analyse er rigtig, finder dr. Wertham bekræftet ved Ginos senere udvikling i kriminalasylet. Efter nogen tids forløb erkender han selv, at han har handlet på et selvbedragerisk grundlag. Han forstår, at hans had ikke var rent,

at han har villet hævne sig selv mere end faderen. Og nu indtræder angeren. Samtidig forandres hans grundindstilling over for det andet køn. Lægen er ikke i tvivl om, at han nu er helbredt og farefrit kunne udskrives. Han har gennemgået alle stadier i en krise, som ikke er et isoleret fænomen, men som på grundlag af erfaringerne i en række lignende tilfælde kan beskrives som typisk. Wertham kalder med et teknisk udtryk hele udviklingsforløbet for en katarsis (sjælelig) krise og beskriver dens enkelte stadier. Han er ikke utilbøjelig til at generalisere diagnosen til at gælde for de fleste tilfælde af forbrydelsen modernord.

Den undersøgelse, jeg her har gjort rede for, giver unægtelig stof til eftertanke. Metodisk peger den fremover. Kriminologien trænger til en lang række af denne slags indgående psykologiske undersøgelser af enkelttilfælde. Men langt fra alle vil føle samme sikkerhed som forfatteren med hensyn til analysens rigtighed. Vi står stadig på usikker grund ved udforskningen af det ubevidste sjæleliv. De sammenhæng, forfatteren antager mellem sønlig kærlighed til moderen og seksuelle tilbøjeligheder, faderidentificering, skjulte dødsønsker og skyldfølelse, er endnu hypotetiske, ikke fuldt klarlagt eller bevist. Den skeptiske jurist vil stadig kunne søge sin forklaring på et mord som det omtalte i de lettere tilgængelige faktorer: had og hævn som følge af tilsidesættelse, krænkelse af faderens minde, såret æresfølelse og lignende. Men forskningen rokker mere og mere ved de altfor simple forklaringer. Selv om vi endnu ikke har fået fuldt lys over hele sindets mørke lærred, begynder der dog at tegne sig omrids af dunkle figurer bag det lille billede, vi alle kan se. Vi må indstille os på at se hele billedet.

CRIPPEN — DEN BLIDE MORDER.

(1950)

Der udkommer i England et kriminalistisk serieværk, som jeg tidligere har haft lejlighed til at henlede opmærksomheden på, nemlig *Notable British Trials* (Berømte engelske straffesager). Værket har en høj faglig standard. Hver enkelt publikation gengiver i stenografisk referat en nævningesag af særlig interesse, og en fremstående jurist kommenterer sagen klart og upartisk. Disse retssagsreferater er en udmærket kilde til indsigt i britisk retspleje. Som regel er de også spændende læsning. Replikskiftets knappe dramatik, bevisførelsens gang, advokaternes levende indlæg, retsformandens opsummering, der — ofte i mesterlig form — skiller væsentligt fra uvæsentligt, og juryens lakoniske kendelse, der afgør liv eller død — alt dette ruller begivenheder og skæbner op, der stiller mange af de bedste kriminalromaner i skygge og konfronterer fiktion med virkelighed.

For nylig er et af disse værker, der som regel kun trykkes én gang, udkommet i ny udgave.*) Det drejer sig om sagen mod dr. Crippen, en mordsag, der for 40 år siden vakte en usædvanlig opsigt, og som har bevaret sin berømmelse. Den har, ikke mindst i lyset af den nyeste tids personlighedsforskning, en psykologisk interesse, der gør den fortjent til omtale.

Hawley Harvey Crippen var en amerikansk læge, der i året 1900 i en alder af 38 år kom til London, hvor han blev knyttet til et medicinalfirma og iøvrigt drev almindelig lægepraksis. Han var gift med en noget excentrisk dame af russisk-polsk og tysk afstamning, kaldet Cora Turner eller med et kunstnernavn, som hun havde tiltaget sig i en aldrig lykkedes stræben efter at komme til scenen, *Belle Elmore*.

*) *The Trial of H. H. Crippen*. Edited by Filson Young. William Hodge & Co. London 1950.

Hun skildres som en overstrømmende vital og temperamentsfuld kvinde, udadtil sangglad og munter med venner og bekendte i kabaretkunstneres kres, forfængelig, overlæst med juveler og pelsværk, indadtil i sit hjem herskesyg, sjusket, påholdende og i sine senere år kølig og afvisende overfor manden.

Efter 17 års ægteskab, der af omgivelserne, deriblandt nære venner, betragtedes som helt igennem harmonisk, skete katastrofen. *Belle Elmore* forsvandt pludselig fra hjemmet. Til den forundrede bekendtskabskreds fortalte dr. Crippen, at hun var blevet kaldt til Amerika på grund af en slægtningens sygdom. Da man i nogen tid intet havde hørt fra hende, og vennerne begyndte at blive urolige, underrettede han dem om, at hun var blevet alvorlig syg under opholdet i udlandet, og kort efter kundgjorde han hendes død. Forskellige mistænkelige omstændigheder ved denne historie bevirkede en henvendelse til politiet om at foretage en undersøgelse. Det havde bl.a. vakt forargelse, at dr. Crippen kort efter konens påståede bortrejse havde deltaget i et bal i kunstnerkresen sammen med sin kontordame Miss Ethel le Neve, der ved denne lejlighed bar et af fru Crippens smykker, en karakteristisk broche.

Overfor politiet erkendte Crippen straks, at det var urigtigt, hvad han havde fortalt sine venner. Mrs. Crippen var ikke blevet kaldt til Amerika, og han havde ikke modtaget nogen meddelelse om hendes død. Hun havde derimod forladt ham, fordi hun var træt af ham og ville søge til en anden mand, og siden havde han intet hørt fra hende. For at undgå skandale havde han opfundet historien om sygebesøget og hendes påfølgende død.

Crippen gav denne forklaring på en så troværdig måde, og en undersøgelse af hans hus samme dag gav et så negativt resultat, at der ikke skønnedes at være grundlag for en arrestation, og der kunne måske være gået nogen tid, før

yderligere efterforskningsskridt var blevet foretaget, hvis ikke Crippen selv havde tabt besindelsen. Umiddelbart efter politiets afhøring iværksatte han sammen med Miss le Neve en flugt til Amerika. Hans bortrejse gav anledning til en fornyet grundig undersøgelse af lægeboligen, og derved fandt man nedgravet under kælderen et lemlæstet lig, der, omend ukendeligt, kunne være resterne efter Mrs. Crippen.

Stikbreve udsendtes øjeblikkelig efter dr. Crippen og Miss le Neve, der på dette tidspunkt befandt sig om bord på S.S. »Montrose« på vej fra Antwerpen til Quebec. Parret sejlede under falsk navn som far og søn, hun i mandlig forklædning. Kaptajnen genkendte dem uden vanskelighed efter signalementet. Baaden var udstyret med trådløs telegrafi. For første gang i kriminalhistorien blev dette middel taget i brug til pågribelse af en forbryder. Kaptajnen sendte lange telegrafiske beretninger om parret, som han med en sand jagtglæde holdt under observation uden at lade dem ane, at de var genkendt. Med en hurtigeregående båd lykkedes det det engelske politi at komme om bord på Montrose kort før ankomsten til Canada og arrestere de to flygtninge. Gennem pressen havde den gamle og nye verden med tilbageholdt åndedræt fulgt denne morderjagt over havet på et par, der trygt følte sig undsluppet følgerne.

I Old Bailey i London blev Crippen nogle måneder senere dømt til døden. Han nægtede sig til det sidste skyldig, men beviserne var overvældende, skønt ligdelene ikke med absolut sikkerhed lod sig identificere. Miss le Neve blev derimod frifundet for en sigtelse for efterfølgende meddelagtighed i mord. Det turde ikke antages, at hun på noget tidspunkt havde været vidende om, at Crippen havde dræbt sin hustru. Crippen blev hængt i Pentonville i november 1910, ti måneder efter mordet.

Hvad der nu så mange år efter, da de dramatiske enkelt-

heder ved forbryderens pågribelse og den efterfølgende proces forlængst er blegnet, stadig gør denne sag bemærkelsesværdig, er det indblik, den giver i et menneskesinds muligheder for at forene tilsyneladende uforenelige modsætninger.

Dr. Crippen var virkelig på en gang en Dr. Jekyll og en Mr. Hyde. Vi har ingen indgående mentalobservation af ham, hvorpå vi kan bygge en sikker viden om hans psyke. Men en lang række samstemmende beretninger om hans væsen og væremåde og breve, han selv har efterladt, giver os dog et nogenlunde pålideligt billede af, hvad man kan kalde dagsiden af hans jeg.

Ingen, der kendte ham, ville have troet ham i stand til at begå en grufuld forbrydelse og dække over den med et net af løgne og hyklery. Han skildres fra alle sider som en blid og stilfærdig, venlig, godhjertet natur. I forholdet til sin hustru var han utvivlsomt i mange år en oprigtigt forelsket ægtemand, villig til at bøje sig for hendes luner, med en tendens til selvudslettelse, glad ved at give hende alt, hvad hun ønskede sig, uden at fordre noget for sig selv. Ubetydelig og stilfærdig har han indordnet sig under hendes dominerende væsen og tilsyneladende kritikløst fulgt hende ind i den spraglede lille kunstnerverden, hvor hun spillede en rolle uden talent.

Vendepunktet i hans tilværelse indtræder med forholdet til Ethel le Neve. Hun var blevet ansat på hans kontor i en alder af 19 år. Der udvikler sig et venskab mellem dem, der efter fem års forløb går over til et kærlighedsforhold. Efter alt, hvad vi ved, har hun været en god og fin kvinde, en ægte natur, uden forbehold og beregning. Han på sin side udfoldede i forholdet til hende den ømmeste hengivenhed. Under hele retssagen frem til eksekutionens øjeblik var alle hans tanker og bestræbelser rettet på at skåne og trøste hende. Han viste her en finhed og sjælsstyrke, der

aftvang alle respekt. I forordet til den omtalte bog, skriver udgiveren, *Filson Young*:

»Og ligesom anklagemyndigheden trods alle sine oplysningsmidler, ikke havde været i stand til at fremskaffe en eneste person, der kunne sige andet end, at Crippen i et hvilket som helst livsforhold altid havde vist venlighed, hensyntagen og uselviskhed, således så enhver, der kom i berøring med ham fra processens begyndelse til hans død — og nogle af disse var hærdede fængselsmænd — på ham ikke bare med respekt, men med noget i retning af sympati.«

Sæt nu overfor denne karakterskildring, hvis sandfærdighed der ikke er grund til at betvivle, det billede sagens bevisligheder tegner af forbryderen dr. Crippen. Vi må antage, at han — ved indgivelse af giftstoffet hyoscin — forsætlig har dræbt sin hustru, at han derefter har lemlæstet liget for at gøre det ukendeligt, fjernet dets hoved og gravet kroppen ned under sin bolig. Sporene af denne ugerning har knap været fjernet, før han har modtaget sin elskerinde i hjemmet og ladet hende overnatte hos sig. Ligeledes har han umiddelbart efter forbrydelsen sat sig i besiddelse af de juveler, han havde foræret den myrdede kvinde, og har pantsat dem eller givet dem til Ethel, der også modtog hendes pelsværk og andre beklædningsgenstande. Han har spillet en afskyelig komedie overfor sin omgangskreds ved først at fortælle om konens bortrejse og derefter om hendes død. Intet har manglet i falskspillet, om det så var breve med sørgerand, hvori han optrådte som den dybt nedbøjede enkemand.

Hvorledes er alt dette muligt? Hvorledes kan der bygges en bro til forståelse af disse to verdner indenfor den samme personlighed?

En del af forklaringen må søges i den affekt, den voldsomme følelsesbølge, hvorunder han trods sin ydre ro må

have handlet. Han har været besat af tanken om at blive en fri 'mand i forhold til Ethel le Neve. Hustruen stod hindrende i vejen med sin stærke personlighed og sine økonomiske krav, der ville gøre ham til en fattig mand, hvis de skulle skilles. Som katolik har han måske heller ikke anset skilsmisse for mulig. Han er kommet til at hade og foragte hende uden at turde vise det for nogen. Ethel, som han elskede og højagtede, måtte sættes i hendes sted. Det var Ethel, der havde den virkelige ret til at være ved hans side, til at modtage hans gaver, til at blive forkælet af ham for alles øjne.

Her har vi grundmotivet i denne *crime passionel*. Det er en forbrydelsesart, der erfaringsmæssigt kan rydde alle hindringer til side. Og vi har for os passionsforbrydelsens konstellation i en af de farligste af dens former: den halvt-hundredårige mands erotiske betagethed af en tyve år yngre kvinde, medens han er bundet til et samliv med en hustru, han afskyer.

Under denne affekt handler han med en brutalitet, der ellers er ham væsensfremmed. Alt foregår i en storm. Kun for en overfladisk betragtning er der tale om en snedig gennemført, koldblodig plan. I virkeligheden handles der med den største ufornuft. Hans løgne er dømt til at afsløres. Med en skrigende uforsigtighed indfører han elskerinden i hustruens rettigheder. Det kan ikke gå hurtigt nok. Han går den direkte vej til galgen.

Men under en sådan affekt, der efter sin art og grad er sjælden, som falder uden for de borgerlige normer og har sit hjemsted i romanens eller forbrydelsens verden, trænges det sociale jeg ud af sine fuger. Man kan sige, at personligheden spaltes. Den normale personlighed står fremmed over for disse kræfter. Den trænges tilbage, sættes ud af funktion. Der kan indtræde en abnormtilstand, hvor det ene jeg bliver fremmed for det andet og slet ikke véd eller

erindrer, hvad individet i denne tilstand foretager sig. Der bliver da spørgsmål om strafferetlig uansvarlighed. Men hyppigere ligger forholdet således, at den kontrollerende bevidsthed ikke går tabt. Den er til stede og bevarer sin erindring, men den er for svag til at dæmme op for den kriminelle drivkraft. Det kan da gå således, at den akcepterer denne, omformer og forskønner den, lader den træde i et højere formåls tjeneste, der tillader alt. Også her er der en spaltning mellem den personlighed, der bærer individets normale præg, og den personlighed, der tager magten i og omkring forbrydelsen. Men spalten udglattes ved en forening af de to verdener. Forbrydelsen kryber ind i sindets moralske ham. Den eticeres i gerningsmandens bevidsthed.

I sådanne tilfælde tør det kriminalretlige ansvar ikke opgives. Grænsen til de normalpsykologiske foreteelser er for usikker. Men der trænges til dyberegående undersøgelser af disse sjælelige fænomener. Kriminalhistorien byder et righoldigt materiale.

SAGEN MOD CARSTEIN BREKKE.

(1951)

Enkelte kriminalsager har en særlig evne til at gribe og fastholde opmærksomheden. Handlingsforløbet har da som regel en spændt dramatik med kulmination i drab og død. Og bag dette forløb skimtes sjælelige faktorer, der på én gang rummer noget alment, et begær, en lidenskab, som genkendes og forstås, og noget abnormt, gådefuldt, farligt, som kalder på en forklaring. Mest fanges interessen, når der i tilfælde af denne art konstateres et modsætningsforhold mellem de kriminelle handlinger og gerningsmandens karaktertræk i det daglige liv. Er disse træk menneskeligt

og socialt lødige, tegner forbrydelsen sig som et fremmedelement i hans personlighed. Bedømmelsen af hans handling forskydes fra skyld til skæbne. Tilfældet bliver tragisk.

Sagen mod *Carstein Brekke*, der nu har fået sin dom ved Norges højesteret, frembyder netop de træk, der betinger, at offentligheden intensivt beskæftiger sig med en mordsag. Der har vel blandet sig en del nyfikenhed ind i denne interesse med henblik på sagens erotiske baggrund, og der har stået sensation om lægernes bedømmelse af Brekkes mentalitet. Men tilbage bliver en kerne af ægte kriminologisk værdi i dette ejendommelige retstilfælde. Det rører ved spørgsmål, som den kriminalvidenskabelige forskning må underkaste dyberegående undersøgelser, og som også i store træk kan fremlægges for en videre kres af psykologisk og kriminalistisk interesserede læsere.

Dramaets hovedperson er en norsk student, der på handlingens tid er 25 år. Han kommer fra et i alle måder godt arbejderhjem i Stavanger. Forholdet mellem forældrene indbyrdes og deres to sønner har været udmærket. Carstein har under små kår med energi og dygtighed arbejdet sig frem til handelsskoleeksamen og artium. Han har de bedste skudsmål fra kontorpladser og skoler, hvor han er begyndt at undervise. Han er ivrig spejder og aktiv i den kristelige ungdomsbewægelse. Han er sprogbegavet, og hans arbejde som ungdomsleder fører ham tidligt ud på rejser til Frankrig og Ungarn. I oktober 1948 begynder han uddannelse på lærerhøjskolen i Kristiansand. Hans livsløb har indtil da gået ret fremover. Nu ændres det i løbet af nogle måneder totalt. Vendepunktet er hans bekendtskab med en kvindelig studiekammerat, Randi M.

Efter alt, hvad der er oplyst om Carstein Brekke, må vi gå ud fra, at han, da han traf denne unge pige, havde ført et asketisk, arbejdsomt ungdomsliv, præget af alle borger-

lige dyder. Hun blev han første forelskelse. De kræfter, der sattes i gang i hans sind, har — efter de observerende lægers opfattelse — haft karakteren af den stærkeste lidenskab. Fra hendes side var der kun tale om et uforpligtende kammeratskab. Hun følte sig bundet til en anden mand, hvad hun ærligt gjorde ham klart. Hvad enten det skyldtes hendes modstand eller Brekkes moralsk-religiøse principer, kom det aldrig til et fuldbyrdet seksuelt samkvem mellem de to, derimod nok til erotiske tilnærmelser. Den nærmere karakter af disse blev belyst under afhøringer i offentlige retsmøder i den senere retssag. Det er muligt, at de to unge er gået nær til den grænse, der efter en vis moral skiller synd fra dyd. Men forholdet kan også have været af meget uskyldig art. Herom vides intet med sikkerhed.

I begyndelsen af januar 1949 fik Carstein besked fra Randi, at det nu var bestemt, at hun skulle forloves med den omtalte ven, en medicinsk student, Oddvar E., der opholdt sig i Lund. Det venskabelige forhold mellem hende og Carstein ophørte dog ikke af den grund. Men fra nu af sætter han en række handlinger i gang, der leder frem til den afsluttende forbrydelse. Det begynder med nogle fingerede eller anonyme breve til Randi og Oddvar, der sigter til at ødelægge forholdet mellem dem. Bl. a. sender han et fantasifuldt brev fra en opdigtet »Signe Lundgren« til Randi, der fortæller, at hun har et barn med Oddvar, at han har svigtet hende, fordi hun ikke var fin nok, og at Randi bør give ham tilbage til hende for barnets skyld, men endelig intet sige til ham om det brev, hun har modtaget. Brevene er skrevet med hver sin fordrejede skrifttype. Og Brekke er forsynlig nok til også at skrive anonymt til sig selv for at bortlede eventuel mistanke. Mere barnligt virker det, at han i denne periode indrykker en falsk forlovelsesnotits i et Stavanger-blad om, at han og Randi er

blevet forlovet. Til egentlige kriminelle handlinger kommer det snart efter.

Brekke har i sin besiddelse noget arsenikpulver. Det er ikke lykkedes at skaffe fuld klarhed over, hvor han har det fra. Hans egen forklaring er, at han har haft det med fra et kollegium i Frankrig, hvor han fik det udleveret som et mavemiddel, der var ufarligt, når det brugtes i ganske små doser. Han kommer nu en del af dette pulver i en flaske likør, som han sender som gave til Oddvar med et brev fra en fingeret veninde af Randi. Han pakker flasken ind i en avis, som han har forsynet med påtegninger, der, hvis nærmere undersøgelser skulle blive foretaget, må pege hen på, at afsenderen er en dansk ven af Randi, Flemming R., som Randi også havde sat i forbindelse med de anonyme breve. Oddvar drikker af flasken, men uden at tage videre skade deraf.

Samme dag som denne pakke afsendes fra Oslo, sender Brekke en pakke med forgiftet konfekt til sig selv, dels for at bortlede mistanke, dels for varsomt at prøve virkningen. Han skriver til sin mor, at han har haft et mavetilfælde, måske i forbindelse med, at han har spist noget konfekt. Forinden har han sendt en ny pakke til Oddvar, denne gang med fyldte chokolader, som han har tømt for det oprindelige indhold og påfyldt arsenik og vedlagt et brev med efterligning af Randis skrift. Oddvar, der ikke aner uråd, deler chokoladen mellem sig selv, en broder til Randi og to svenske småpiger. Alle fire bliver alvorligt forgiftet, den ene af pigerne, Erika Svensson, med dødelig udgang.

Som Brekke måtte have forudset, faldt mistanken straks på Randis danske bekendt, der blev arresteret i København. Selv røbede Brekke sig ikke, hverken overfor Randi eller under politiets afhøringer. Først da Randi havde genkendt den cigarkasse, som likørflasken var sendt i, gik han til bekendelse.

Hele denne kæde af handlinger kan umiddelbart kun vække afsky. Anonymt brevskriveri med sladder og falske beskyldninger, åndeligt og virkeligt giftblander, altsammen lige fejgt og hensynsløst, og tilmed på forhånd tilrettelagt således, at skylden kunne falde på en helt udenforstående, sagesløs person. Mere lavsindet og ondartet kan en forbryder vanskeligt bære sig ad.

Og dog hører vi fra dem, der kender gerningsmanden bedst, og som har undersøgt ham grundigt, at han skal være et menneske med værdifulde egenskaber, ja endda med et moralsk og etisk jeg af særlig styrke og lødighed. Kan dette være rigtigt? Og hvorledes vil man da forklare de tilsyneladende uforenelige modsætninger i hans sind?

Lad os først se på den hypotese, der er opstillet og antaget af de i sagen udmeldte psykiatrisk sagkyndige, professor *Gabriel Langfeldt*, afdelingslæge *Per Anchersen* og dr. *Torgeir Kasa*.

Ifølge denne hypotese har Brekke foretaget en række for hans normale personlighedstype væsensfremmede handlinger i en abnorm sindstilstand, der efterhånden har udviklet sig mere og mere i retning af det udtalt patologiske (sygelige). Hans lidenskabelige forelskelse i Randi, som hun til en vis grad giver næring, men som støder på den forhindring, der ligger i Oddvars eksistens, bevirker en affektopladning og stigende følelsesmæssig spændingstilstand, der er stærkere, end hans personligheds struktur kan bære. Sindet har da sat en fortrængningsmekanisme i gang, hvorved det moralske overjeg er blevet sat ud af funktion. Der er fremkommet noget i retning af en *personlighedsspaltning*.

Dette begreb har i den populære opfattelse noget mystisk ved sig, der rummer en sær tiltrækningskraft. Man forestiller sig personer med et dobbeltjeg, hvoraf den ene part fører styret til visse tider, den anden derfra ganske for-

skellige til andre tider, uden at det ene jeg har kontrol over eller blot kendskab til det andets tanker og handlinger.

Det må nu også erkendes, at foreteelser af denne art ikke er rene fantasifostre, men forekommer i virkeligheden som (sjældne) sygdomsbilleder under svær hysteri. Man kan da tale om »alternerende personlighed« hos det samme menneske, der i denne tilstand må betragtes som sindssygt og uansvarligt for sine gerninger.

Der er imidlertid enighed om, at en personlighedsspaltning af denne art, der har sit eget kliniske, særprægede billede, ikke kan have foreligget i tilfældet Carstein Brekke. Når man her har talt om personlighedsspaltning, er det i en anden betydning. Der sigtes herved til en sjælelig proces, der vel ikke opløser jeget i flere fra hinanden adskilte, så at sige uafhængige personligheder, men som — under bevarelse af en enhedsbevidsthed — afkobler bevidsthedens moralske, kontrollerende hemningsapparat. Den tekniske betegnelse for disse fænomener er dissociation. Den forekommer i alle grader fra det normalpsykologiske til det udtalt sygelige.

I det foreliggende tilfælde har de nævnte sagkyndige fundet, at den her beskrevne sjælelige dynamik var af en sådan grad og havde en sådan sammenhæng med en neurotisk konflikt — koncentreret om angsten for at miste den kvinde, som følelseslivet med eksplosiv kraft var bundet til — at tilstanden som helhed måtte karakteriseres som abnorm. Men det erkendtes udtrykkelig af de sagkyndige, at denne abnormitetstilstand ikke kunne klassificeres som sindssygd, bevidstløshed eller anden af gældende straffelov anerkendt straffrihedsgrund. Tilstanden kunne kun tillægges vægt som en faktor af betydning for strafudmålingen. Der har imidlertid været rejst spørgsmål om at ændre straffelovgivningen, således at tilfælde af denne art i fremtiden skulle

kunne undergives en psykiatrisk begrundet undtagelsesbehandling.

Der har dog ikke været enighed blandt lægerne om diagnosen af Brekke eller om de kriminalpolitiske konsekvenser af sagen. Fremstående psykiatere — professor *Olof Kinberg* og overlæge *Scharffenberg* — har protesteret mod anvendelsen af begrebet personlighedsspaltning i dette tilfælde (som de dog kun kender på anden hånd), og den norske Rettsmedisinske Kommisjon, der har haft sagen til erklæring, har stillet sig tvivlende over for rigtigheden af, at der har foreligget en afgjort sygelig sindstilstand på neurotisk grundlag, og har fremhævet, at diagnosen udelukkende bygger på sigtedes egne skildringer af sine indre oplevelser.

Dette fører os over i et andet forklaringsforsøg. Carstein Brekkes forbrydelse og handlingerne deromkring er måske ikke så personlighedsfremmede og abnormt begrundede som antaget af de observerende læger.

Selv om der foreligger adskillige erklæringer og oplysninger om, hvilken »prægtig fyr«, man anså Brekke for at være, mangler vi virkelig indgående kendskab til hans førkriminelle personlighed. Der er dog oplyst træk i denne, som kan bygge bro til en forståelse af natsiden i hans karakter. Han synes som barn og i begyndelsen af sin ungdom i nogen grad at have savnet evne til følelsesmæssig kontakt med sine omgivelser. Et senere omslag til aktiv, førerpræget indsats i en religiøst farvet ungdomsbevægelse kan være udtryk for en kompensation uden harmonisk udvikling af følelseslivet. Der kan også peges på udpræget ambitiøse, selvhævdende tendenser i hans karakter. Det er et spørgsmål, hvilken rolle denne ambition har spillet i hans forhold til Randi og omgivelserne i Kristiansand-miljøet, hvor det ville blive et åbenbart nederlag, om hun for-

småede ham til fordel for en anden. Tillige var der noget imperativt i den måde, hvorpå han forfulgte sine mål. Han siger selv, at han »næsten tvangsmæssigt« gik ind for at realisere ideer, som han følte som en del af sig selv. Måske har han også haft en særlig hang til jalousi. Der er oplysninger om hans følelser i forhold til den yngre broder i barndommen, der kunne tyde i denne retning.

Tager man disse træk i betragtning — de kan sammenfattes til en mangelfuld evne til resignation — og sætter dem i forbindelse med den utilfredsstillende lidenskab, som forholdet til Randi havde vakt hos den seksuelt afholdende unge mand, kan hans handlemåde vel nok finde en forklaring inden for det normalpsykologiskes rammer, trods alle de sociale, positive egenskaber, han i øvrigt var i besiddelse af.

Det, der er foregået i Carstein Brekkes sind i tiden omkring de kriminelle handlinger, må da — som det siges i den retsmedicinske kommissions erklæring — opfattes som *et gennembrud af impulser af seksuel og aggressiv art, som hidtil har været effektivt kontrolleret af personlighedens moralske instans*. Der er intet i streng forstand sygeligt ved dette. Den sjælelige konflikt omsættes ikke til neurose ved fortrængning af de forbudte tilskyndelser. Det er tværtimod disse impulser, der sejrer. Og resultatet er forbrydelse.

Hermed er ikke sagt, at Brekke er en hykler, når han selv finder de skammelige handlinger, han har begået, uforståelige og fremmede for hans karakter. De *er* fremmede for hele det moralske, sociale overjeg, han har opbygget, og som er blevet en del af hans selv. Men kriminalpsykologien kender adskillige eksempler på, at menneskesindet kan være sammensat af etisk højværdige komponenter og forbryderiske instinkter, som i en given situation tager føringen.

Kriminalretligt må individet være ansvarligt for hele sin personlighed, også for de elementer, der til daglig lydigt er

undergivet hævningernes kontrol. Undtagelser fra den straffende retshåndhævelse tør i retssikkerhedens interesse kun antages, når der foreligger en sygelig proces eller abnorm tilstand, som med en vis klinisk sikkerhed lader sig afgrænse fra normalmotivationens vide område. Denne samfundsbetragtning gør ikke strafanvendelse i grænsetilfælde mindre tragisk for den enkelte.

De udløsende faktorer i et forbrydelsesdrama som det her omtalte er som regel af kompliceret natur, sammensat af momenter af større og mindre vigtighed. Jeg vil her pege på et enkelt moment, som ikke har været stærkt fremme i sagen.

Brekke var medlem af lærerskolens teatergruppe, der havde Randi som formand. I efteråret 1948 havde Brekke foreslået at gruppen skulle tage stykket »Arsenik og gamle kniplinger« på sit repertoire. Han havde set stykket i Danmark og tilbød at skrive det om til en enakter. Men forslaget blev ikke vedtaget.

Som bekendt hører dette stykke til den gruppe af spøgefulde kriminalkomedier, der på teater og film kaster et humoristisk forsonende skær over mord. Der findes efter min mening ingen farligere form for litterær behandling af forbrydelser. Mord bliver til leg, en elegant vittighed for intellektuelle, med afkoblet følelsspærring. Hvem tør sige, i hvilken grad en intensiv optagethed af dette teaterstykke kan have virket suggestivt på et menneske af Brekkes type og i hans situation? Over hele hans handlemåde i forbindelse med brevskriveriet, forlovelsesannoncen og forgiftningerne har der været noget umodent teatralsk. Han er gået ligesom legende til at rydde et menneske af vejen.

Sagen er ejendommelig også ved sit ulykkelige udfald, en helt tilfældig lille piges død. Når en handling, der er

rettet mod en bestemt person, kommer til at ramme en anden, taler man i juraen fra gammel tid om »aberratio ictus« (d. v. s. afvigelse i slaget). Der foreligger da kun forsøg på den tilsigtede forbrydelse, i dette tilfælde forsøg på mord af Oddvar, kombineret med uagtsom, ikke tilsigtet skadetilføjelse mod den, hvem handlingen rammer, her uagtsomt drab af den lille svenske pige. I ældre tid ville retssagen have koncentreret sig om dette juridiske problem. Det er et fremskridt, at interessen har flyttet sig fra den slags subtiliteter over mod gerningen og dens psykologiske baggrund. Både efter norsk og dansk ret kan der i tilfælde af denne art fastsættes samme straf, som hvis handlingen var fuldbyrdet mod det tilsigtede objekt.

Carstein Brekke blev ved Agder Lagmannsretts (nævningerets) dom af 26. oktober 1949 dømt til 12 års fængsel for drab og for forsøg på at få en uskyldig person sigtet eller dømt for strafbar handling. Han blev anset for fuldt ansvarlig for sine handlinger. Hans udspekulerede fremgangsmåde blev taget i betragtning som en skærpende omstændighed. I formildende retning virkede på den anden side hans unge alder, hans tidligere udadlelige liv og gode egenskaber. Der blev også lagt vægt på, at han »på grund af uheldige omstændigheder til en vis grad har været bragt ud af balance på den tid, da han begik sin forbrydelse, og at han har været særlig følsom over for skuffelser.«

Brekke ankede sagen til Højesteret, dels på grund af visse påståede fejl ved sagsbehandlingen, dels med påstand om en formildelse af strafudmålingen på grund af hans psykiske tilstand i gerningsøjeblikket.

Ved den norske højesterets dom af 19. maj 1951 blev skyldigkendelsen stadfæstet, og straffen skærpet til 15 års fængsel. Retten fandt ikke teorien om en abnorm personlighedsopløsning eller en art sjælelig force majeure tilstræk-

kelig bekræftet. Sammenlignet med strafudmålingen i almindelighed ved overlagt drab i norsk retspraksis — der har som regel været dømt til livsvarigt fængsel — er der dog i dommen taget et vist hensyn til formildende omstændigheder.

Jeg havde lejlighed til at overvære sagens domsforhandling i højesteret. Den foregik for lukkede døre af hensyn til Randi M., der nu er lærerinde. Referat fra et lukket retsmøde er ikke tilladt. Men jeg føler trang til at give udtryk for en høj vurdering af norsk strafferetspleje, som den formede sig ved denne procedure for landets øverste domstol.

I en atmosfære af ro, alvor og lidenskabsløs interesse fremførtes oplysninger og synspunkter. Rigsadvokat *Aulie* havde ikke valgt den nemme fremgangsmåde at tegne en anklagers billede af den tiltalte med affejning af de psykiatriske vurderinger, der talte til hans fordel. Tværtimod gav han de psykiatriske erklæringer en indgående og forstående behandling og udtrykte sin anerkendelse af, at de sagkyndige for at yde retten den størst mulige bistand havde søgt at nå frem til en psykologisk forklaring, selv om de derved var gået uden for rammerne af den strengt psykiatriske diagnose. At han ikke kunne anse denne forklaring som andet end en *mulighed*, måtte på den anden side naturligvis fremhæves. Der blev i denne procedure, også fra forsvareren, højesteretsadvokat *Chr. L. Jensen*, givet et mønster på det samarbejde, moderne kriminalretspleje fordrer mellem jurister og psykiatere.

Retsforhandlingen lededes af justitiarius *Emil Stang*, der sammen med fire andre højesteretsdommere udgjorde dommekollegiet. Man så med tryghed sagens afgørelse lagt et kollegium af denne sammensætning og størrelse i hænde.

En kort offentlig votering angående en kendelse om dørlukning — der meget sjældent finder sted i højesteret —

viste på ny, hvor udmærket denne voteringsform fungerer.

Og nu er altså sidste punktum sat for retsbehandlingen af sagen mod Carstein Brekke. Han har endnu mange års fængselsstraf foran sig, omend der må regnes med muligheden af en benådning før eller senere. Efter sine egne udtalelser, der har troværdighedens præg, føler han de handlinger, som har bragt denne straf over ham, som uvirkelige, fremmede, ham uvedkommende. Han husker dem, men ser dem for sig som på en film med en anden person i sit sted. Den lille piges død kan ikke rigtigt nå ind til hans følelse som en ulykke forårsaget af ham.

Men ligesom enhver anden fordømmer han de begåede handlinger som vederstyggelige. Hans religiøse overbevisning er blevet uddybet og fæstnet. Det er hans mening at ville *son*, hvad han har gjort. For denne soning er ikke fængselsstraffen, men indre, sjælelige faktorer afgørende. Det er hans tanke at ville emigrere og nyttiggøre sine evner for andre som hjælper på en missionsstation.

De, der nu kender ham godt efter to års fængsling, tror på alvoren og oprigtigheden af hans etiske holdning. De tror, at et sort kapitel i en lovende og evnerig ung mands livsløb er til ende og aldrig vil få et sidestykke i hans fremtid.

Sandsynligheden taler for, at de har ret. Men fuld klarhed over kræfterne i et sind som dette kan ingen have, hverken jurister, læger, præster eller den dømte selv.

FRA STRAFFERETSPLEJEN

DEN UKENDTE MORDER.

(1947)

Det svenske forlag »Natur och Kultur« har for nylig udgivet en bog af dr. *Teodor Reik* med den spændende titel *Den okände mordaren*. Bogen, der udkom på tysk i begyndelsen af 1930'erne, er forsynet med forord af den svenske politichef *Harry Söderman*, og forlaget oplyser, at den stiller politiarbejdet i nyt lys.

Teodor Reik er psykoanalytiker, og bogen beskæftiger sig især med de ubevidste impulser, der efter hvad forfatteren hævder, dirigerer politimænd, dommere og andre, som har med eftersporingen og domfældelsen af en forbrydelses, specielt et mords ophavsmand at gøre.

Skønt den retning i psykoanalysen, som bogen repræsenterer, allerede synes noget forældet, og skønt flere af dens afsnit mere virker som en kriminalroman end som et arbejde, der skal tages alvorligt, er der dog en hel del i emnet og dets behandling, som berettiger til en kritisk omtale af bogen nu, da den forelægges for en nordisk læserkreds i en autoritativ opsætning.

Reiks første advarsel til kriminalister og lægdommere er en *advarsel mod logiken*. Det logiske ræsonnement overvurderes, hævder han. De fleste heldige efterforskninger beror på andre psykologiske processer. Det er vigtigere at vide noget om kriminalpsykologi end om logikens regler. Man

har endnu ikke gjort det tilstrækkelig klart for sig, at forbryderen i gerningsøjeblikket er en anden person end bagefter, ja så stor forskel er der, at man undertiden synes at stå over for to forskellige mennesker. At efterforske forbryderens motiv, som han ofte selv næppe kender bedre end vi andre, med logiske metoder, er som at ville komme ned til de dybeste jordlag med en legetøjsspade.

Denne udvikling kombineres senere i bogen med forfatterens hovedtesis, hvorefter den logisk bevidste tænkning ofte ledes ind på vildspor af ubevidste impulser, der farver og fordrejer præmisserne, så de passer til et ønsket resultat. Men herom nærmere i det følgende.

Psykologi er vigtigere end logik. Men også mod den psykologi, der bringes til anvendelse i retssager, vender Reik sit skyts. Som regel er de psykologiske iagttagelser vedrørende den anklagedes væsen og handlemåde barnlige og naive. Man slutter uberettiget fra rødmænd og famlen til dårlig samvittighed, fra usandfærdighed til skyld. Særlig farlig er den psykologiske *karakterbedømmelse*, hvor man tror at kunne besvare spørgsmålet, om en bestemt person har »været i stand til« at begå en vis forbydelse. Efter Reik lader dette spørgsmål sig aldrig besvare. Psykologiske kundskaber er gavnlige til at afværge naive psykologiske slutninger. Men der kan ikke ad psykologisk vej føres bevis for en persons skyld i en forbrydelse.

Man må dybere ned end til logik og psykologi. Man må ind i det ubevidste, gennem *psykoanalysen*. Reik er her på én gang nøgtern og fantasifuld. Han er nøgtern med hensyn til den umiddelbart praktiske værdi af psykoanalysen som middel i den kriminelle efterforsknings tjeneste. I modsætning til andre elever af Freud mener han, at domstolen ikke er det rette sted for psykoanalyse. Denne kan

ligeså lidt som psykologien besvare spørgsmålet, om en person er i stand til at begå en bestemt forbrydelse, den kan overhovedet ikke benyttes til at opdage materielle fakta. Man kan ikke sidestille psykoanalyse med kemi.

Til gengæld lader Reik fantasien spille, ja han er nærmest frigjort for hemninger, når han kommer ind på spørgsmålet om de ubevidste sjælelige faktoreres betydning mere i almindelighed for forbrydelsers opsporing og pådømmelse.

Der er for det første de såkaldte »forbryderuheld« eller »forbryderdumheder«. Som bekendt fører ofte en lille forglemmelse eller uforsigtighed i en ellers veltilrettelagt forbrydelse til gerningsmandens afsløring. Freud ser bag disse typiske fejlgreb en almindelig lov. Dødelige kan ikke skjule en hemmelighed. Uforsigtigheden er udtryk for en ubevidst tendens til at afsløre sig selv, der bestemmes af dunkle ukendte motiver. Forbryderens hemmelighed er stærkere end hans vilje. Han er ubevidst bundet til en tro på gengældelsesloven, og denne tro får ham til at forråde sig.

Det samme strafbehov eller bekendelsesbehov ligger ifølge Reik bag den ikke sjældent konstaterede forbryderuskik at efterlade ekskrementer (»grumus merdae«) på gerningsstedet. Der har været fremsat forskellige forklaringer på dette fænomen som regel under henvisning til overtroiske forestillinger. Mere nærliggende forklaringer på det uappetitive visitkort, såsom at dette skyldes naturlige årsager i forbindelse med en let forståelig nervøsitet eller simpelt hen er udtryk for en udfordring til borgerskab og politi, er blevet afvist af eksperter i forbryderovertro. Reik har den dybsindige forklaring af efterladenskaberne ubevidst symboliserer en del af forbryderen selv, der hermed overgiver sig til retfærdigheden.

Også det ofte forekommende ejendommelige forhold, at forbryderen *vender tilbage til gerningsstedet* — det menes særlig hyppigt at være iagttaget med hensyn til mordere —

forklares ud fra ubevidste motiver til at søge forsoning, eventuelt gennem et for individet selv skjult ønske om at blive pågrebet og straffet. Reik erkender dog, at der ikke er givet nogen sikker forklaring på fænomenet. Måske indgår der i gerningsmandens ubevidste motivation et ønske om at gentage forbrydelsen.

Hovedpunktet i de psykoanalytiske konstruktioner, som de kommer til orde i Reiks fremstilling, angår imidlertid ikke sådanne specielle forhold som de nu omtalte. Det er hans opfattelse, at det moderne menneske sig selv uafvendende er *gennemstyret af magiske forestillinger* på linje med dem, der i en fjern fortid beherskede sindene, når man søgte efter den skyldige forbryder, og som også i vore dage har kunnet iagttages hos primitive folkeslag.

Oprindeligt har man efter denne teori ikke stået over for begivenhedsforløbet forbrydelse — opklaring — straf, men udgangspunktet har været den straf, som guderne eller andre hemmelighedsfulde magter iværksatte for kränkelsen af et tabu, og som ytrede sig i et menneskes pludselige død eller sygdom, i hungersnød, epidemi og andre ulykker. Straffen var det givne faktum, der efterfulgtes af søgningen efter forbrydelsen og den skyldige for at afværge yderligere straf mod hele stammen. Hele denne tankegang var opbygget omkring mordet som den første og vigtigste forbrydelse. Og i søgningen efter den ukendte morder var magien den store vejviser. Den dræbte meddelte slægtningene eller troldmanden morderens navn, den dræbtes sår sprang op at bløde, når gerningsmanden rørte liget, den dræbtes knogler fik mæle, eller den dræbte gik igen, eller han delegerede sin viden til dyr og blomster, eller der viste sig tegn på morderens legeme, eller denne røbede sig ved ikke at kunne bestå en prøve, som vi kender den fra de mange forskellige former for gudsdomme, hvorom overleveringen beretter.

Hvorledes knyttes nu tråden fra disse magiske forestil-

linger til nutidens efterforskning? Jo, hævdes det, det moderne menneske tror stadig *ubevidst* på en magisk kraft i forbrydelsens spor. Han lader sig ubevidst lede af impulser, som intet har at gøre med fornuft eller logik, og bygger så en logisk overbygning, hvor indicium føjes til indicium efter love, som fornuften kan akceptere. Bag denne proces ligger stadig det princip, som Freud anså for det bærende i al magi, nemlig *troen på tankens almagt*. Den videnskabelige årsagsbetragtning ligger under for denne tro. Den lader den døde tale, og den lader tingene tale.

Efter denne opfattelse er der en sammenhæng mellem det indiciebevis, der fører til en uskyldigs domfældelse, og den virkelighedsforvanskning, som undertiden foregår hos en neurotisk patient. Reik anfører et eksempel. En arkitekt, der havde pådraget sig en sygelig depression, gav sig selv og lægen en tilsyneladende logisk fyldestgørende forklaring om grunden til sin tilstand. Han havde opført et hus, der ikke opfyldte de foreskrevne sikkerhedskrav med hensyn til fundamentering m. v., og han frygtede nu husets sammenstyrtning. Den nærmere undersøgelse afdækkede imidlertid en helt anden forklaring. Han havde fortrængt et ønske om, at hans moder, som han boede sammen med, måtte dø, for at han i hjemmet kunne modtage besøg af en gift kvinde, som han stod i forhold til. Der var intet særligt at bebrejde ham med hensyn til bygningen, men han havde ubevidst projiceret sin skyldfølelse i forhold til moderen over på et område, hvor han kunne konstruere en for ham selv sandsynlig og acceptabel forklaring.

Hvad der her skete i en neurose, skulle altså også være karakteristisk for politiets og domstolens sammenføjning af en logisk indiciekæde på et ubevidst forvredet udgangspunkt.

Reik går imidlertid videre end til at påstå en sådan almindelig sammenhæng mellem ubevidste impulser og be-

vidst tænken. Han har sin egen teori om, hvad der kan lede politiet på spor og vildspor under jagten på den ukendte morder. Udgangspunktet for denne teori er et par retstilfælde fra forskellige lande og tider, hvor en uskyldig er blevet dømt for mord på en person, som han havde et stærkt motiv til at dræbe. Reik hævder, at der bag den bevidste bedømmelse af et menneskes had ligger en ubevidst fornemmelse af hadets intensitet og retning. Når den uskyldigt sigtede måske blot i sin underbevidsthed nærrede had til ofret for en anden gerningsmands forbrydelse, så påvirker »ekkoet af dette had« politi og domstol. »Dommerens eget underbevidste sjæleliv genkender de ubevidste eller kun delvis bevidste processer hos den anklagede på visse tegn og reagerer over for disse tegn, som om de havde været bevis for hans skyld«. Hvad der muliggør denne mærkelige vekselvirkning, kan Reik dog ikke forklare. Han jævnfører det påståede fænomen med dyrenes instinkt.

Den stærke interesse, der i offentligheden forbindes med efterforskningen af den ukendte gerningsmand til et mord, får også sin særlige forklaring i den refererede bog. Det uopklarede mord genvækker den gamle magiske forestilling om tankens almagt. Inderst inde spørger vi os selv, om drabet skyldes en naturlig årsag, og vi fyldes med uhygge, så længe den ikke er fundet. Vi har alle næret ønsker om et andet menneskes død, og ubevidst frygter vi vor egen tankes magt til at dræbe. Når den virkelige gerningsmand findes, føles opklaringen behagelig: det var ikke os, der var morderen.

For de fleste mennesker, der ikke er fortrolige med psykoanalytisk teori, vil den ovenfor refererede opfattelse sikkert på mange punkter forekomme som det rene fantasteri. Andre vil føle sig tiltrukket af det mystiske i betragtningmåden, og nogle vil tro, at her er virkelig nøglen til en

dybere forståelse ikke alene af forbryderens psykologi, men også af vor egen indstilling overfor forbryderen.

Der er ingen tvivl om, at Reiks bog rummer sandheder, som det er værd at lægge mærke til. Jeg tænker særlig på hans advarsel mod overfladisk psykologi i retssalen og hans stadige pegen på faren for justitsmord, når logikken får lov at fare løs uden tilstrækkelig verificerede præmisser, og når dommer og anklager ikke er sig bevidste, at de lader sig påvirke af en modvilje mod den anklagede, som måske udspringer af dennes stilling som anklaget i en straffesag.

Men disse korn af sandhed og den sympati, man kan nære for dristige angreb på stivnet traditionalisme i retsplejen, må ikke forvirre med hensyn til værdien af de videregående konstruktioner, som Reik og hans retning bygger op omkring de påståede ubevidste momenter i forbryderens og hans forfølgeres psyke. Det er muligt, at der i visse tilfælde ligger et skjult »strafbehov« bag forbryderens tilbagevenden til gerningsstedet og bag forbryderuheldene etc., men det er højst usandsynligt, at det altid eller bare i regelen skulle være tilfældet, og påstanden herom er i hvert fald et rent postulat. Det samme gælder i forstærket grad påstanden om troen på en magisk kraft i forbrydelsens spor og om den ubevidste korrespondance mellem den mistænkte og dommerens underbevidsthed. Der er noget æggende ved sådanne påstande, man kan ikke frakende dem interesse, men de svæver frit i luften. Videnskabeligt lader de sig først imødegå, når de søges støttet på et erfaringsmateriale.

I den foreliggende bog har Reik gjort et forsøg på at bekræfte sine teorier ved at drage paralleler mellem nutidig efterforskning og svundne tiders og primitive folkeslags magiske metoder til udfindelse af den skyldige. Men disse sammenstillinger er helt igennem misvisende. Og det er ikke bedre bevidt med hans henvisninger til retstilfælde af nyere dato i kulturstaterne. Referaterne af disse sager (nogle

berømte tilfælde af justitsvildfarelser) er løse og ufyldestgørende, den psykoanalytiske tydning subjektiv og kunstig. Intet af de refererede tilfælde giver holdepunkt for de dunkle indflydelsers magt på domsresultatet, som Reik ville demonstrere. Hermed er ikke sagt, at sådanne indflydelser ikke forekommer. Kriminologien må stadig håbe på befrugtning af dybtgående psykologiske undersøgelser. Dr. Reik har rørt ved et emne af den største interesse, men hans behandling af det har meget lidt med videnskab at gøre.

OM VARETÆGTSFÆNGSEL.

(1949)

Det er vist nok rigtigt, at den seneste udvikling herhjemme med hensyn til anvendelse af varetægtsfængsel viser en nedadgående kurve. Retsmaskineriet er ved at komme ind i en mere normal gænge. Det er navnlig blevet bedre med mentalundersøgelserne, der en overgang trak urimeligt længe ud på grund af overbelastning af lægerne. Den forkastelige regel i straffelovstillægget af 1945 om obligatorisk fængsling af alle sigtede er for længst faldet bort.

Men er alting så godt? Man kunne få det indtryk ved at læse statsadvokat *Trolles* kronik for nylig. Men det forekommer mig, at statsadvokaten simplificerer spørgsmålet for meget, når han tillægger det afgørende vægt, om der i dag fængsles relativt mere eller mindre end for ti år siden. Der er jo ingen, der siger, at forholdene var ideale i 1938 på dette område. Tværtimod kan det hævdes, at der, trods alle gyldne løfter og forventninger om en ny æra i varetægtsfængselet historie efter retsreformen af 1919, aldrig er opnået tilfredsstillende forhold. Fængslingerne har trods alle forsøg på at bremse dem floreret med uhemmet livlighed.

Jeg tror derfor ikke, at det er rigtigt at sætte den nuværende kritik af myndighedernes fængslingspraksis i særlig forbindelse med en tidspræget uvilje overfor retsvæsenet. Kritikken går længere tilbage i tiden. Den er en fortsættelse af hele den bevægelse, der førte til den nye retsplejelov og med den vandt en formel sejr, men ikke de praktiske resultater, den havde tilsigtet.

Går man tilbage til tiden omkring århundredeskiftet, vil man se, at det, der i første række vakte offentlighedens interesse for et nyt processystem i straffesager, netop var fængslingsspørgsmålet. De fremskridtsvenlige kræfter, der ville bort fra det gamle inkquisitionssystem med dommer og anklager forenede i samme person, med lukkede retsmøder og forhør, med fremtvungne tilståelser gennem »hensiddende på bekendelse« o.s.v., fik hele den offentlige mening bag sig gennem en række opsigtvækkende retssager, hvor der var sket iøjnefaldende misbrug af af varetægtsfængslingen.

Berømt er endnu Alma Bondesen-sagen, hvor en ung pige sad fængslet i månedsvis på en løst underbygget, urigtig tyverisigtelse. Da sigtelsen viste sig uholdbar, blev hun dømt til fængsel på vand og brød for et »bedrageri« på 2 kr. og 8 øre overfor en veninde, der havde betroet hende beløbet til dækning af udgifterne ved farvning af en kjole. Dommen blev i 1901 ophævet af Højesteret, da det var åbenbart, at der intet var at bebrejde hende. Under fængslingen var det lykkedes at få den stakkels pige til at tilstå sig skyldig, men det blev senere godtgjort, at de optagne forhør var tilført retsprotokollen på en unøjagtig og ikke med de virkelige forhold stemmende måde. Sagen vakte enorm politisk opsigt.

I en anden af Højesteret i 1905 pådømt sag blev det godtgjort, at en 17-årig tjenestekarl, der under en langvarig varetægtsarrest havde tilstået sig skyldig i brandstiftelse, var blevet mishandlet i arresten efter opfordring af herreds-

fuldmægtigen, der behandlede sagen. Mange andre tilfælde kunne nævnes, hvor tilliden til retsplejen måtte svigte, og hvor man fandt ondets rod i langvarige, ukontrolable fængslinger.

Ser man på den faglige debat forud for retsreformen, vil man også finde, at det netop var her, kritikken satte stærkest ind mod den gældende ordning. Man ønskede kresen af de tilfælde, hvor varetægtsfængsel kan anvendes, indskrænket, man krævede bestemt formulerede fængslingsgrunde, kontrolforskrifter med hensyn til fængslingens varighed, regler, der garanterede human og korrekt behandling af varetægtsfanger, og adgang til at erstatte varetægtsfængsel med mindre indgribende forholdsregler såsom bevogtning i hjemmet, rejseforbud og sikkerhedsstillelse.

På papiret blev alle disse reformer gennemført ved retsplejeloven af 4. oktober 1919. Og det er ubestrideligt, at der også i vigtige retninger reelt er sket betydelige fremskridt. Korporlig overlast forekommer ikke mere for varetægtsarrestanter under normale retsforhold. De beklagelige undtagelsestilfælde, der kan noteres under de ekstraordinære begivenheder i retsopgørets første ophidsede uger, bekræfter reglen. Men på de to hovedpunkter, hyppigheden og varigheden, kan der ikke siges at være sket noget radikalt brud med fortiden. Dette er gang på gang blevet påtalt fra proceskyndig side ikke mindst af retsreformens utrættelige forkæmper, afdøde professor *Hans Munch-Petersen*. Senest er forholdet blevet fremdraget fra mange sider på den danske kriminalistforenings sidste årsmøde, hvor man i det store og hele tilbageviste de mange angreb på politi og retsvæsen, som på løst grundlag har været fremsat, men til gengæld understregede, at der fængsles for meget her i landet, i strid med retsplejelovens ånd og forudsætninger.

Af statistiske oplysninger, der for nylig er offentliggjort, fremgår da også, at antallet af fængslinger i de senere år

har været meget højt, selv når der bortses fra fængslingerne i henhold til det midlertidige straffelovstilæg af 1945 og de love, der slutter sig hertil. I årene 1941—46 fængsledes således gennemsnitlig ca. 48 pct. af de domfældte mænd og ca. 26 pct. af de domfældte kvinder. Det gennemsnitlige antal varetægtsdage pr. fængslet person steg i de samme år fra 30,3 til 56,2 for mændenes vedkommende og fra 29,5 til 46,2 for kvindernes vedkommende. Til sammenligning kan anføres, at gennemsnitsvarigheden af varetægtsfængsling inden domsafsigelse i 1. instans i 1901 af højesteretsdommer Tybjerg blev anslået til 25 dage.

Ifølge retsplejeloven kan der i almindelige straffesager fængsles, når der er særlig grund til at befrygte flugt, at vedkommende vil skjule sig eller udeblive fra domsforhandlingen, at han vil fortsætte sin forbryderiske virksomhed, at han vil modvirke undersøgelsen navnlig ved at fjerne gerningens spor eller ved at påvirke vidner til at afgive urigtig forklaring. Til disse oprindelige fængslingsgrunde er ved en lov af 1935 kommet en yderligere fængslingsgrund, den såkaldte retshåndhævelsesarrest. Det drejer sig her om tilfælde, hvor skyldforholdet ligger særlig klart, og forbrydelsen er af særlig grovhed. I sådanne tilfælde kan det virke forargeligt, hvis gerningsmanden, f.eks. en drabsmand eller voldtægtsforbryder skal kunne færdes frit på egnen, hvor han har begået sin forbrydelse. Varetægtsfængslingen virker her som et forskud på straffen, ved hvis udmåling den normalt vil komme til afkortning. Jeg tror ikke, der sker nogen skade ved denne art af fængsling, og det vil være forkert at rette bestræbelserne ved en reform netop på denne gruppe af tilfælde, der talmæssigt kun spiller en ringe rolle. Det er de andre tilfælde, opmærksomheden må rettes imod.

Ifølge grundloven skal enhver fængslingskendelse »ledsages af grunde«, og retsplejeloven har omhyggeligt specificeret de omstændigheder, der kan komme i betragtning. Men

i praksis indskrænker man sig som regel til en summarisk henvisning til, at lovens betingelser er til stede, uden at der gives nogen virkelig, konkret begrundelse. Denne ofte kritiserede fremgangsmåde er betænkelig. Begrundelsen bliver på denne måde en tom formalitet. Der spares unægtelig tid ved at indskrænke fængslingsbegrundelsen til at trykke et stempel på papiret, men den tilsigtede garanti mod misbrug svigter. Vejen holdes åben for fængslinger, hvis virkelige, men ikke udtalte formål er at få sigtede til at gå til bekendelse. Herom foreligger vidnesbyrd, der næppe kan forkastes. Men det var netop den slags fængslinger, retspleje-loven ville hindre.

Man kommer næppe langt med nye lovændringer. Retsreformens historie viser, at der kan files nok så meget på lovbestemmelserne — aldeles skarpe udtryk kan der efter sagens natur ikke blive tale om — uden større praktiske virkninger. Det er, som det ofte er blevet fremhævet, *ånden* det kommer an på, og den kan nok trænge til at styrkes. Diskussionen bør ikke drukne i statistik. I hvert fald for så vidt den foregår uden for fagpressen, bør den holde sig til de store linjer. Det er nok rigtigt, at der ikke kan drages direkte slutninger fra en sammenligning med svenske tal på varetægtsfængslinger. Alligevel har fuldmægtig i justitsministeriet *Paul Høyrup* fortjeneste af at have fremdraget de oplysninger fra Sverige, som har givet anledning til statsadvokat Trolles kronik. Der blæser i øjeblikket på retsplejens og strafferettens felter en frisk vind i Sverige. Megen anvendelse af frihedsstraffe og fængsling, der tidligere ansås for nødvendig eller bare fandt sted ifølge den rutine, som er al retsvæsens akilleshæl, fejes nu fordomsfrit til side. Vi har en del at lære deraf.

Den offentlige debat kan kun give en almindelig retningsviser. På det her diskuterede område vil denne sikkert blive den samme som ved mange tidligere lejligheder, hvor spørgs-

målet er trukket frem for et bredere forum: Begræns fængslingerne! Kommer man til enkelttilfælde i praksis, må mange sondringer gøres. Der vindes næppe noget ved at lade unge mennesker med en serie af tyverier på samvittigheden være på fri fod og uden kontrol indtil domfældelsen. De vil bare fortsætte med tyverierne. Straffen bliver jo nogenlunde den samme. Men i mangfoldige andre tilfælde, hvor lovovertrædelsen er en mere isoleret foreteelse, eller hvor der frembyder sig andre muligheder for kontrol end netop det såre simple, men ofte også såre skadelige fængselsophold, kan der gås mere varsomt frem, end det nu gang på gang sker. Det er mit indtryk, at anklagemyndighedens ledende mænd, således som statsadvokat Trolle også giver udtryk for, er enige i, at der bør vises den størst mulige tilbageholdenhed med fængslingerne, og det samme synspunkt deles af forsvarerne og dommerne, der står med det egentlige ansvar. Der mangler kun, at enigheden i teorien virkelig kommer til at præge praksis.

TI ÅRS KLAGERET.

(1949)

Intet retssystem er så fuldkomment, at ikke en uskyldig kan blive dømt. Lad de bedst mulige love trække grænsen mellem skyld og uskyld, sæt mennesker af god vilje og indsigt til at administrere dem — muligheden for justitsvildfarelser kan dog ikke udelukkes.

I enhver retspleje forekommer der tilfælde, hvor en kombination af omstændigheder med overbevisende kraft udpeger en mand som skyldig i en forbrydelse, han ikke har begået. Fejlen kan i sjældne undtagelsestilfælde skyldes ulykkelige sammentræf, der ikke kan bebrejdes nogen. Ofte

beror den på usandfærdige eller letsindige anklager, urigtige forklaringer af vidner eller den mistænkte selv, genkendelser, der ikke holder stik, og lignende fejlkilder. Men først og fremmest truer faren for urigtige resultater, når der begås fejl fra politi eller domstole i vurderingen af bevismaterialets vægt.

At fejl kan ske i den kriminelle retspleje, er heldigvis ikke ensbetydende med, at de sker ret ofte. De tilfælde, hvor skyldspørgsmålet afgøres forkert i en procesordning som den danske, tælles ikke i procenter, men i brøkdele af promiller. Men hvert enkelt fejldom i en alvorlig sag er, hvor sjælden den end måtte være, en umålelig tragedie. Det er udtryk for en levende retssans i et samfund, når det ikke blot ofrer kraft på at have et fint og effektivt retsmaskineri til den daglige bekæmpelse af kriminaliteten, men også af al magt søger at redressere fejl i undtagelsestilfælde.

Et stort anlagt forsøg i denne retning blev gjort i Danmark, da man for ti år siden oprettede den særlige *Klageret*, hvis hovedopgave er at behandle alle spørgsmål om genoptagelse af straffesager, efter at de har passeret de almindelige domsinstanser.

Som det endnu vil erindres, var der stort politisk og fagligt røre omkring indførelsen af denne institution. Det skyldtes ikke i første række meningsuligheder om trangen til revision af afsagte straffedomme. Uheldigvis blev dette spørgsmål kædet sammen med det langt mere brændbare og omtvistelige spørgsmål, hvorvidt dommere burde kunne drages disciplinært til ansvar for fejl og forsømmelser gennem et organ uden for den ordinære domstolsorganisation. Da den daværende justitsminister *Steincke*, for hvem dette spørgsmål oprindeligt var hovedsagen, fremsatte forslag herom og tilmed tænkte sig den nye klageret sammensat udelukkende af ikke-fagdommere, vakte det en storm af protester fra juridisk side. Man så i dette forslag — med rette — et angreb på

domstolenes uafhængighed og en diskreditering af dommernes evne og vilje til at holde justits inden for deres egne rækker. Nogen virkelig trang til en lovgivning af denne art forelå heller ikke. Den var en indrømmelse til krese, der i urimelig grad havde formået at puste sensation op omkring en enkelt dommers forhold.

Det lykkedes at bjærge Steinckes forslag i land i stærkt omkalfatret stand. Disciplinærsagerne henlagdes til et collegium bestående af en højesteretsdommer, en landsdommer og en underretsdommer, hvorved brodden blev taget af forslaget, for så vidt det var vendt mod domstolene. Som det kunne forudses, ville klagesager mod dommere i tal og vægt blive af ringe betydning. I det forløbne tiår har der gennemsnitlig været fire dommersager om året og næppe i noget tilfælde nogen klage, der kunne begrunde tilvejebringelsen af et særligt retsorgan til dens behandling.

Af langt større praktisk og retlig betydning var de bestemmelser, der blev gennemført om klagerettens sammensætning og kompetence i sager om genoptagelse af straffesager. Det lykkedes her at tilvejebringe enighed om en ordning, hvorved det før nævnte dommerkollegium i sådanne sager suppleredes af to jurister uden for de ordinære dommeres kres, nemlig en sagfører og en jurist med særlig videnskabelig uddannelse, og det bestemtes samtidig, at genoptagelse skulle kunne ske ikke bare som hidtil, når nye oplysninger af vægt senere kom for dagen, men også på det allerede foreliggende grundlag, dersom klageretten anså det for overvejende sandsynligt, at bevislighederne var blevet urigtigt bedømt.

For disse betydningsfulde procesreformers gennemførelse på rigsdagen har Steincke æren. Under en mindre energisk og reformivrig justitsminister havde den teori, hvorpå de bygger, haft ringe udsigt til at blive omsat til virkelighed.

Fordelen ved den nye klageretsordning er først og frem-

mest den, at et selvstændigt kollegium af særlig kyndige jurister bedømmer enhver begæring om genoptagelse. Tidligere var det sådan, at de dommere, der havde afsagt dommen i sidste instans, også tog stilling til, om der var fremkommet tilstrækkeligt grundlag for genoptagelse. Til støtte herfor kunne anføres, at disse dommere var særlig godt inde i den pågældende sag og som regel havde fået et umiddelbart indtryk af dens personer, og at de derfor lettest kunne bedømme, om noget væsentligt nyt var fremkommet. Men her overfor stod som et svært minus de psykologiske vanskeligheder, der ofte er forbundet med at ændre en én gang fattet overbevisning om en sigtets skyld, ikke mindst når prestige-hensyn i forbindelse med en offentlig kritik af den afsagte dom kan befrygtes at spille ind. Selv de, der vil hævde de tidligere dommers fuldstændige uhildethed i spørgsmål om genoptagelse, må i hvert fald erkende, at menigmand har svært ved at nære den samme tillid, og at det som helhed styrker troen på retsplejens garantier for upartisk behandling, at nye øjne ser på spørgsmålet, om en straffesag bør genoptages. I forlængelse af denne tankegang vil de fleste også anerkende det som rigtigt, at afgørelsen i disse spørgsmål ikke ligger udelukkende hos rene fagdommere, der kan have — eller antages at have — en tilbøjelighed til at identificere sig med den domssmagt, hvorfra den påklagede afgørelse hidrører. Det må i hvert fald betragtes som en yderligere garanti for alsidig saglig prøvelse af genoptagelsesbegæringen, at også udenforstående jurister, mod hvis fagkundskab og upartiskhed ingen indvending kan rejses, medvirker.

Hertil kommer, at den nye regel om genoptagelse på grund af urigtig bevisbedømmelse, uden at nye oplysninger er fremkommet, i særlig grad motiverer, at jurister uden for den ordinære domsmyndighed medvirker. Der er jo her tale om en kritik af domstolenes bevisbedømmelse. En prak-

tiserende sagfører, der er fortrolig med straffesager og har set bevisspørgsmålene fra forsvarers side, og en juridisk professor, der både er kendt med praksis og har et videre teoretisk overblik over bevisvurderingens fejlkilder, har her mulighed for at øve en gavnlig indsats.

Hvorledes har nu klageretten virket, siden den begyndte sin virksomhed den 1. juli 1939.

De, der havde frygtet, at den ville undergrave den danske retspleje ved en alt for radikal kritik af afsagte domme, er blevet beroliget. I tilsvarende grad er de, der håbede på en revolutionerende kursændring med den ene sensationelle genoptagelse efter den anden, blevet skuffet. Klageretten har arbejdet i det stille. Bortset fra et par enkelte meget opsigtsvækkende sager har dens virksomhed ikke givet anledning til større debat. Den er groet ind i den samlede retsorganisation som et anerkendt og anset led i denne. Hvis det tør siges af et tidligere medlem af retten, tror jeg, den i dag har den autoritet, som velunderbyggede og velbegrundede afgørelser giver.

Den relative stilhed, der har været omkring klageretten efter dens bevægede fødsel, betyder ikke, at alt er blevet ved det gamle. Der har ikke alene været en stærk vækst i antallet af behandlede genoptagelsesbegæringer — 922 i tiåret 1939—49 mod 307 i det forudgående tiår — men også antallet af tilfælde, hvor genoptagelse er blevet resultatet af behandlingen, er steget væsentligt: fra 9 tilfælde i tiåret 1927—36 til 33 tilfælde i tiåret 1939—49. Af disse 33 tilfælde var dog 2 genoptagelser efter anklagemyndighedens begæring til ugunst for tiltalte.

Store tal er der jo ikke tale om. Chancen for genoptagelse i henhold til begæring fra en domfældt har ligget omkring 4 % i forhold til de indgivne begæringer. Men ifølge naturen af de sager der behandles, kan og bør der heller ikke

være spørgsmål om store muligheder for et positivt resultat af henvendelser til klageretten. Det drejer sig jo, i hvert fald som regel, om straffesager, der har været indgående procederet gennem flere domsinstanser, og som er endt med fældende dom ved landsret eller højesteret. Langt de fleste af disse sager indeholder, når de derefter indbringes for klageretten, ingen som helst tvivl om, at domfældelsen er sket med rette.

Når der dog er sket en ikke ringe forøgelse i antallet af kendelser om genoptagelse, skyldes dette navnlig to forhold. For det første, at bevisprøvelsen inden for den ordinære retsbehandling ikke som tidligere kan indbringes for højesteret, for det andet, at klagerettens særlige sammensætning utvivlsomt har bevirket, at der i nogle tilfælde er blevet øvet en skærpet kritik over for bevisvurderingen i fældende domsafgørelser. I disse tilfælde, få, men betydningsfulde som de har været, har klageretten efter min mening i særlig grad godtgjort sin eksistensberettigelse.

Kun ganske undtagelsesvis har den nye bestemmelse i retsplejeloven (§ 977, stk 1, nr. 3) om tilsidesættelse af en dom på grund af urigtig bevisbedømmelse uden fremkomst af nye oplysninger været benyttet. Den er også kun tænkt som en sikkerhedsventil. Men den er dog for ganske nylig blevet bragt til anvendelse i en sag, hvor en hidtil ustraffet mand var blevet dømt for overtrædelse af en kriselovbestemmelse alene på grundlag af en ubestyrket anklage fra en i den pågældende sag impliceret person.

Den nævnte bestemmelse — som for øvrigt klagerettens virksomhed i det hele taget — øver først og fremmest en indirekte indflydelse. Selve eksistensen af garantiregler og kontrolorganer indvirker naturligvis advarende på tendenser til at svække beviskravene.

Måske kunne og burde klageretten være gået videre, end tilfældet har været, både med hensyn til genoptagelse i

enkelte tvivlsomme tilfælde og med hensyn til en mere almindelig korrigerende af retspraksis, hvor denne viser tendens til at dømme på spinkelt bevisgrundlag, f.eks. i hælerisager, eller til utilstrækkelig domsmotivering og protokollation. Herom har der været delte meninger inden for retten. Tilhængere af en videregående genoptagelsespraksis må dog betænke, at klageretten kun kan bestemme, at sagen skal prøves på ny ved domstolene. Det skulle nødig komme dertil, at der ret ofte blev statueret genoptagelse, uden at dette påvirkede det endelige resultat, når sagen på ny kom til domsforhandling. Hidtil har der været god korrelation mellem genoptagelse og sagens udfald efter genoptagelsen. I de 31 tilfælde, hvor genoptagelse er besluttet i henhold til domfældtes begæring, er der sket frifindelse i de 14, formildelse i 6 (og endnu ikke truffet afgørelse i 2) tilfælde. Stadfæstelse af den tidligere afsagte dom er sket i 8 tilfælde, og i 1 tilfælde er den nye sag blevet afvist af særlige grunde. At der i et vist mindre antal tilfælde sker stadfæstelse, kan ikke forundre. Klageretten skal tage en blot mulighed for frifindelse i betragtning.

I loven om klageretten blev det bestemt, at alle dens medlemmer skulle afgå efter ti års forløb, og at genvalg ikke kunne finde sted. Det skete for at sikre rettens fulde uafhængighed af regeringen. Sagligt havde det nok været klogere, om der havde været en aftrapning i afskedigelserne, eventuelt i form af afgang ved den almindelige aldersgrænse, så at den gennem arbejdet indvundne erfaring til stadighed kunne være repræsenteret i retten. Et forslag herom fremsattes for nylig enstemmigt af retsplejeudvalget uden dog at vinde tilslutning hos justitsministeren.

Nu i disse dage er en ny-sammensat klageret trådt i funktion. Alle, der er interesserede i retsplejens trivsel, ønsker den gode arbejdsvilkår. En af dens første opgaver bliver at tage stilling til, efter hvilke linjer der skal bevilges genop-

tagelse i en række værnemagersager, hvor spørgsmålet om skete domfældelsers holdbarhed er blevet særlig aktuelt efter den nyeste højesteretspraksis i sager af denne art. I øvrigt ligger en række vanskelige og vigtige sager på klagerettens bord, spændende fra drab og røveri til bedrageri, hvor de domfældte energisk hævder deres uskyld, og hvor nye politimæssige undersøgelser har været sat i gang. Mange håb og forventninger knytter sig til klagerettens afgørelser i disse og andre sager. Det er min opfattelse, at det ville gavne både afgørelsernes rigtighed og klagerettens egen position i retsplejen, om man i fremtiden ikke ville vige tilbage for i ret vidt omfang at anordne mundtlig og offentlig forhandling i de mere indviklede og tvivlsomme sager. Klageretten er nu en grundfæstet institution. Den behøver ikke som i sine bardomsår at frygte for i for høj grad at samle opmærksomheden om sig.

GENVEJ TIL SANDHEDEN.

(1949)

Et tilfælde, der har vakt megen opsigt i Frankrig og stadig diskuteres livligt i juridiske og medicinske tidsskrifter, kan indledningsvis nævnes. Det drejer sig om affæren *Raymond Cens*.

Cens, der var anklaget for utilbørligt samarbejde med tyskerne under krigen, blev inden sagens pådømmelse ramt af et lettere slagtilfælde. I forbindelse hermed indtrådte en tilsyneladende afasi (tab af taleevnen). Der rejste sig imidlertid mistanke om, at denne afasi var simuleret med det motiv at undgå retsforhandling og dom. Cens blev indlagt til mental observation, og herunder lykkedes det lægerne at påvise, at denne mistanke var berettiget. Afsløringen af

simulationen foregik på den måde, at der — med patientens stiltiende samtykke — blev givet ham en indsprøjtning med det narkotiske middel *pentotal*, der hensatte ham i en søvnagtig tilstand. Ved opvågningen fra denne ytrede han nogle få ord, og »afasien« var dermed dokumenteret som falsk, hvad Cens også erkendte. Efter at der var afgivet rapport om resultatet til undersøgelsesdommeren, anlagde Cens imidlertid sag mod lægerne med påstand om straf for vold og krænkelse af den lægelige tavshedspligt. Ved dom afsagt af le Tribunal Correctionnel de la Seine den 23. februar 1949 blev lægerne frifundet med en begrundelse, der i flere henseender er særdeles interessant, og som jeg skal komme tilbage til i det følgende.

Det middel, der fik Cens til at tale, var et medikament af barbitursyregruppen. Lignende midler af samme gruppe kendes under betegnelserne *evipan*, *amytal* og *narconumal*. Medicinen indsprøjtes langsomt i en blodåre. Injektionen er smertefri og efterlader intet mén. Den indvirker beroligende og søvndyssende. På lettere stadier kan der opnås en kontakt med patienten af lignende art som den, der overfor dertil egnede personer kan fremkaldes ved hypnose. Det bevidste jeks kontrolforanstaltninger og hemninger svinder bort. Patienten lukker op for sig selv.

Det er hertil den populære forestilling om de indsprøjtede medikamenters virkning som en art »sandhedsserum« knytter sig. Det er en udbredt tro, at man ved disse nye midler kan overvinde enhver modstand mod at afgive en sandfærdig forklaring. Mange forestiller sig også — ofte uden at gøre sig modsætningen til idéen om et sandhedsfremkaldende middel klar — at man kan få den pågældende til at forklare hvad som helst, som lægges ham i munden, afgive urigtige tilståelser, rette falske anklager mod andre o.s.v. Særlig i forbindelse med en række politiske processer — troztkist-processerne i Moskva, van der Lubbe-afhøringen efter rigs-

dagsbranden i Tyskland, sagen mod kardinal Mindszenty i Ungarn — har rygterne bredt sig og efterladt en uhyggelig uvished.

Fra medicinsk side foreligger nu redegørelser, der stiller denne side af sagen i et klart lys. Her i landet har professor ved Aarhus universitet, dr. med *Erik Strömgren* i en i disse dage i *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* publiceret artikel på instruktiv måde klarlagt de medicinske erfaringer.

Efter disse erfaringer må de populære forestillinger om et nyt ufejlbarligt middel til at afsløre løgnagtige forklaringer eller til at fremkalde rigtige eller urigtige bekendelser afvises som hørende til fantasiens verden. Det er vel rigtigt, at man gennem den omtalte metode, hvis videnskabelige betegnelse er *narcoanalyse* eller narcodiagnose, kan nå frem til et i bevidst tilstand glemt erindringsmateriale. Det er også rigtigt, at den patient, der er positivt indstillet til et samarbejde med lægen, er mere tilbøjelig til at røbe sit psykiske indhold under indflydelse af det narkotiske middel. Derimod kan der i almindelighed ikke regnes med, at den, der bevidst lyver eller vil skjule noget, vil opgive sin modstand mod at fremkomme med det materiale, der er ham klart bevidst, under narcoanalysen. De hidtidige erfaringer tyder derfor, som professor Strömgren siger, ikke på at man har fået nogen særlig opsigtsvækkende løgnedetektor. En tilståelse fra en benægter er nærmest ventelig hos psykisk abnorme, hvor tendensen til benægtelse brydes med en tendens til aflastning af en skyldfølelse. Herimod kan ikke anføres erfaringen for den ovenfor omtalte sag mod Raymond Cens (som professor Strömgren for øvrigt ikke omtaler). I denne sag var der ikke tale om at fremskaffe en bekendelse om en lovovertrædelse, som Cens benægtede, men om at afsløre en simulation ved overhovedet at få patienten til at ytre nogle i og for sig ligegyldige ord.

Selv om det sensationelle går af narcoanalysen, bevarer

den dog et vigtigt anvendelsesområde. Dette gælder først og fremmest dens benyttelse som lægemiddel *uden for strafferechtsplejen*. Det har vist sig, at den er et velegnet middel særlig i *neurosebehandlingen*. Det er også her, den har haft sit oprindelige område. Metoden er ret ny. Den blev navnlig taget i brug til behandling af krigsneuroser, opstået ved voldsomme chok. Det er muligt gennem denne metode hurtigt at nå frem til afdækning af den fortrængte begivenhed, der har affødt neurosen, og dermed til en afspænding, som kan være af afgørende betydning for helbredelsen. Behandlingsmåden har i mange tilfælde fortrin fremfor andre psykiatriske metoder, herunder almindelig psykoanalyse og hypnosebehandling. Medens ca. halvdelen af alle forsøgspersoner er uimodtagelige for hypnose, er kun nogle få procent uimodtagelige for narcoanalyse.

Det problem, der særlig interesserer her, er imidlertid narcoanalysens anvendelse *i den strafferetlige efterforsknings tjeneste*. Selv om den ikke er noget sikkert middel til sandhedens udfindelse, vil den dog i visse tilfælde kunne være et vigtigt hjælpemiddel. Dette gælder navnlig, hvor en sigtet eller et vidne, der gerne vil bidrage til sagens opklaring, lider af et erindringstab med hensyn til begivenheder eller perioder af betydning for sagen. Gennem narcoanalysen kan, som nævnt, glemt materiale fremdrages. Der kan f. eks. være tale om ad denne vej at godtgøre et *alibi* og således aflaste en sigtet for mistanke. Vedkommende har måske flakket rundt, men kan i bevidst tilstand ikke huske, hvor han har været. Gennem narcoanalysen fremskaffes oplysninger herom, og disse bekræftes ad anden vej. Eller en sigtet tilstår sig skyldig og fortæller, at han har kastet mordvåbnet fra sig, men han kan ikke sige hvor; begivenhederne efter drabet står for ham i en tåge, han ikke kan gennemtrænge. Der er tvivl om rigtigheden af hans tilståelse. Denne tvivl kan eventuelt fjernes gennem en narcoanalyse, hvorunder den

sigtede erindrer og opgiver lokaliteten, der undersøges med det resultat, at våbnet findes på det angivne sted. Det har, som det fremgår af det tidligere anførte, også vist sig, at en *simulation* efter omstændighederne kan afsløres. Muligheden af at nå videre gennem en forbedret teknik, kan heller ikke afvises. Men ved spørgsmålet om de nærmere betingelser for narcoanalysens anvendelse i strafferetsplejen rykker man fra den medicinske problemkreds over i den juridiske. Hvor langt tør man gå i retning af at autorisere narcoanalysen som middel i efterforskningen?

Der står her to opfattelser overfor hinanden. Den ene afviser principielt tilladeligheden af at anvende midler af denne art. Det opfattes som stridende mod værdigheden af den menneskelige personlighed, at den udforskes under tilsidesættelse af det bevidste jeks kontrol, og der peges på den nærliggende fare for misbrug. Nogen afgørende vægt kan efter dette synspunkt ikke lægges på foranstaltningens frivillighed. Gives der først adgang til metodens anvendelse, vil den sigtede, der nægter at underkaste sig det i sig selv smertefri og uskadelige indgreb, pådrage sig mistanke eller øge mistanken mod sig, og dermed er frivilligheden prisgivet. Efter denne opfattelse bør narcoanalysen kun bruges i rent medicinsk øjemed på linje med andre lægemidler.

Den modsatte opfattelse går ud på, at der principielt ikke bør sættes nogen grænse for den videnskabelige udforskning af sandheden, som kan nås uden smertefulde eller skadeliggørende indgreb. Der er indenfor denne opfattelse delte meninger om, hvorvidt samtykke af den pågældende bør kræves, eller om man skal kunne forlange undersøgelsen gennemført, ligesom man nu kan forlange blodundersøgelser foretaget i visse sager (faderskabssager, motorsager). Til dette standpunkt har for nylig den højtansete franske kriminalist, professor *Donnedieu de Vabres* sluttet sig, idet han

dog mener, at hele spørgsmålet snarest bør tages op til lovmæssig behandling og afgørelse.

Der er naturligvis også mellemstandpunkter. Et udtryk for disse er den ovenfor omtalte dom af 1949. Frifindelsen af de anklagede læger begrundes her navnlig med, *at* de havde handlet i henhold til og inden for et dem af retten overdraget hverv, *at* patienten frivilligt havde underkastet sig injektionen (om end han ikke havde været klar over dens konsekvenser), og *at* der alene var tale om en diagnose af den pågældendes tilstand, ikke om en udspørgen vedrørende de ham påsigtede forhold.

Denne dom er fra forskellig side blevet kritiseret. Det er med rette blevet gjort gældende, at frivilligheden ikke er meget værd, når patienten ikke véd, hvad der tilsigtes med indsprøjtningen af det narkotiske middel. Og dommen giver ingen sikker vejledning om berettigelsen af narcoanalyse i de praktisk vigtige tilfælde, hvor formålet ikke er rent diagnostisk.

I Danmark har narcoanalysens problemer hidtil ikke givet anledning til nogen retslig afgørelse. Fra retspsykiatrisk side har nu professor *Strömghren* i den omtalte artikel taget stilling til hovedspørgsmålene. Han afviser de moralske indvendinger mod at benytte metoden, når det sker på absolut frivillig basis. Moralsk er der ingen væsensforskel mellem denne og hidtil anerkendte metoder til den psykiatriske udforskning af personligheden. Observanden skal, før narcoanalysen begynder, have klar besked om, hvad det hele drejer sig om, og lægen bør understrege sin tavshedspligt med hensyn til, hvad der måtte fremkomme af materiale, så vidt røbelse af dette kan være til observandens skade.

Det må vistnok tiltrædes, at narcoanalyse i forbindelse med straffesager bør kunne foretages inden for de af pro-

fessor Strömgren angivne grænser.*) Så længe et gunstigt resultat af narcoanalysen er afhængig af den pågældendes egen vilje til samarbejde og udlevering af materiale, kan der næppe være nogen praktisk trang til at fravige *kravet om samtykke* til metodens anvendelse. Skulle man — hvad der ikke er sandsynligt — nå frem til en metode, der med høj grad af pålidelighed var i stand til at fremkalde sandfærdige forklaringer eller afsløre løgn også mod observandens vilje, tror jeg derimod ikke, det ville være rigtigt eller muligt at betinge en sådan metodes anvendelse i strafferetsplejen af vedkommendes samtykke. Der måtte da gives lovregler, hvorefter pligten til at underkaste sig en sådan undersøgelse nærmere reguleredes og i det enkelte tilfælde gjordes afhængig af en retskendelse, hvorved hensyn kunne tages til sagens og forklaringens betydning. Men som narcoanalysen foreligger for tiden, bør der som sagt holdes fast ved frivilligheden.

Vanskeligere er spørgsmålet om lægens *taushedspligt*. Denne er efter de gældende lovbestemmelser ikke så ubetinget eller vidtrækkende, som mange tror. Ikke blot er lægen pligtig at tale, hvor det er nødvendigt for at afværge truende fare for alvorlige forbrydelser, eller når han bliver klar over, at en anden person er uskyldig sigtet eller dømt, men der påhviler ham også en række særlige anmeldelsespligter, og ifølge lægelovens paragraf 10 kan han som vidne blive tilpligtet at udtale sig om, hvad han har erfaret, når hans vidnesbyrd er af afgørende betydning, og sagen er af særlig vigtighed. Disse regler omfatter også, hvad lægen erfarer under anvendelse af narcoanalyse eller lignende metoder. Professor Strömgren antager, at lægen ikke bortset fra disse særlige undtagelsestilfælde er berettiget til at åben-

*) Ifølge et cirkulære fra rigsadvokaten af 27/10 1949 skal nu i hvert enkelt tilfælde spørgsmål om politimæssig foretagelse af narcoanalyse forelægges for justitsministeriet.

bare de under narcoanalysen fremkomne meddelelser til skade for observanden. Rigtigheden heraf er fra anden side bestridt. Hvad der er nødvendigt til begrundelse af selve den mentale diagnose, må i hvert fald altid kunne anføres i en observationserklæring, som det påhviler lægen at afgive til retslig brug.

Hvad angår *politiets og rettens bedømmelse* af det materiale, som hidrører fra narcoanalysen, må det understreges, at der under ingen omstændigheder tør bygges på dette materiale som isoleret bevismiddel. Observanden kan lyve og fabulere under narcoanalysen. Men han kan også fremkomme med en sandfærdig oplysning, man ellers ikke ville have fået fat på. Materialet må sammenholdes med og verificeres ved hjælp af andre oplysninger. Sammen med disse vil det i nogle tilfælde kunne få afgørende betydning.

Den videre udvikling og anvendelse af den narcoanalytiske metode i strafferetsplejen må følges med den største interesse. Afklædt for mystik og sensation er der tale om et videnskabeligt hjælpemiddel af begrænset og betinget rækkevidde, men inden for sine grænser af høj kvalitet. Vejen frem til en videnskabelig kontrol af de menneskelige udsagns pålidelighed er lang og besværlig og må betrædes med varsomhed. Narcoanalysens anvendelse i strafferetsplejen er et lille, men betydningsfuldt skridt fremad.

RESPEKT FOR MENNESKET

NYE PAROLER FOR FRIHEDSSTRAFFEN.

(1945)

Siden de nazistiske fængsler og fangelejre åbnede deres porte og afslørede en afgrund af sult og fornedrelse, mishandlinger og mord, har man søgt at famle sig frem til en forklaring på, hvorledes det er muligt, at mennesker har kunnet skabe disse helveder på jorden. Man har peget på folkepsykologiske særegenheder, på specielle historiske forudsætninger, på en raffineret propaganda, nazistisk ideologi, krigsmentalitet, på perversiteter og massepsykose. Men der kan fremdrages et nærmere årsagsforhold. Den tyske fangebehandling i dens mest oprørende form er en udartning af det straffesystem, som officielt og med moralsk patos blev lagt til grund for det tredje riges kriminalpolitik straks ved magtovertagelsen.

Hovedhjørnestenen i dette system var gengældelsestanken. Forbryderen skulle »atter skælte for straffeloven«. Straffuldbyrdelsen skulle være streng og ubønhørlig. En humanitet, der i straffefangen så et menneske, hvis værd skulle respekteres, var ikke andet end ynkelig svaghed. Med denne opfattelse, der i praksis gennemførtes overfor fanger af alle kategorier, borgerlige forbrydere, politiske fanger, indlændinge og udlændinge, var grunden lagt til det system, som kunne fostre fangevogtere, for hvem fangerne ikke var mennesker.

Det er ejendommeligt, at netop i de år, da et reaktionært straffesystem vandt herredømme i Tyskland og ombyttede

fængselsreformer med rystende tilbageskridt, blev der i lande uden for den nazistiske indflydelse ikke bare arbejdet ufortrødent videre på at skabe sunde og værdige former for fuldbyrdelse af straf, men der blev sat ekstra kraft ind på dette arbejde og blev tilvejebragt resultater og gennemført lovændringer, som i høj grad er egnede til at styrke troen på, at det humane fremskridt trods alle forvildelser ikke er hørt op at marchere.

Navnlig i *England* og i *Sverige* har det sidste tiår bragt tanker til sejr på fængselsreformernes område, som vi har godt af at gøre bekendtskab med. Vi trænger til den friske luft fra disse reformer. Behandlingen af personer, der undergår straf, har altid været en god indikator for et samfunds kulturelle stade og almene sundhed. I Danmark, som har været forrest mellem nationerne på dette område, er der i de senere år indtrådt en stagnation, som bliver særlig iøjnefaldende, når man møder de levende impulser udefra.

Det mest radikale fremstød hen imod en nyordning af frihedsstraffen er gjort i Sverige gennem en i 1944 publiceret betænkning af den svenske straffelovskommission (*Strafflagsberedningen*), der nu i sine hovedtræk er lagt til grund for et svensk regeringsforslag af 19. oktober 1945 angående fuldbyrdelsen af frihedsstraf m. m. *) Kommissionen har arbejdet under ledelse af den fhv. justitsminister, retspræsident *Karl Schlyter*, der er formand for den svenske kriminalistforening og den drivende kraft i det nordiske kriminalistiske samarbejde. Som en anden fremragende kraft inden for kommissionen må nævnes overdirektøren for det svenske fængselsvæsen *Hardy Göransson*.

Som den ledende grundsætning for straffuldbyrdelsen fastslås, at det gælder om at gøre den mere effektiv med hensyn til til at forebygge tilbagefald (recidiv) til ny krimi-

*) Forslaget blev gennemført ved lov af 21. december 1945.

nalitet efter straffens udståelse. Erfaringerne har vist, at frihedsstraffen i dens hidtidige form medfører en række virkninger, økonomiske, sociale og psykologiske, der lægger hindringer i vejen for de dømtes fornyede indkobling i en samfundsnyttig tilværelse. Den vidt drevne isolering i straffetiden svækker initiativkraften og evnen til selv at ordne sit liv. Jo mere kunstige og ensformige forhold der råder i en straffeanstalt, jo mere sløvende bliver den indvirkning, som anstaltslivet udøver. Bestræbelserne må sættes ind på at opmuntre den dømtes energi og evne til selvvirksomhed. Man bør derfor i videst muligt omfang gå over til et system, hvorved livet i fængenskab nærmer sig livet under frie forhold. Det er fængselsvæsenets opgave at gavne samfundet ved at forsøge at sætte den dømte på ret køl, »ikke at repræsentere de mindst oplyste samfundsmedlemmers gengældelsesinstinkter«. For at nå frem ad denne vej må de dømtes anbringelse og behandling differentieres langt mere end hidtil. Mænd og kvinder, kortidsfanger og langtidsfanger, raske og syge, unge og gamle, sjæleligt normale og abnorme, førstegangsforbrydere og tilbagefaldsforbrydere, kan ikke skematisk gøres til genstand for en og samme behandling.

Grundprincippet for fangebehandlingen fastslås i lovforslagets § 24 *»Den i anstalten indtagne person skal behandles med agtelse for hans menneskeværd og skal erholde en sådan behandling, at hans tilpasning til samfundet (»tilrättaförande«) fremmes. Skadelige virkninger af frihedsberøvelsen skal så vidt muligt forebygges«.*

Af det omfattende lovarbejde kan fremhæves fire hovedgrupper af bestemmelser:

1) Man går i vidt omfang over til anvendelse af såkaldte *åbne anstalter i stedet for lukkede fængsler*. De hidtil dominerende fængselsbygninger har været indrettet efter principet »fæstninger med et maksimum af sikkerhed og et mi-

nimum af luft og lys«. De er præget af massive mure, tilgitrede ruder, trange celler og fangegårde, aflåsedes døre. I modsætning hertil er åbne anstalter kendetegnet ved ikke at være omgivet af mur eller pigtråd, udgangsdørene holdes ikke aflåset om dagen, de anbragte personer har et vist fritidsområde, vinduerne er af normal størrelse og ikke forsynet med gitre. Man er i en række lande kommet ind på anvendelse af sådanne bygninger simpelthen på grund af pladsmangel i de egentlige fængsler, og erfaringerne har vist sig at være uventet gode, både i disciplinær henseende og med hensyn til at undgå rømning. Dette gælder, hvad man i den seneste tid har haft lejlighed til at konstatere her i Danmark, endog — eller måske ganske særlig — med hensyn til de ellers så vanskelige fanger, der betegnes som psykopater. I det svenske lovarbejde henvises særlig til erfaringer fra Sverige selv, U.S.A. og Schweiz. Det kan tilføjes, at der i en i 1945 udsendt officiel engelsk fængselsberetning (»Prisons and Borstals«) gives oplysninger om anbringelse af egnede langtidsfanger under tidligere ukendte frie former — og med udpræget succes. Således er der i forbindelse med *Wakefield Prison* etableret en åben landkoloni, hvor 100 fanger, uden nogen art fysisk afspærring, har været anbragt i flere år med kun tre eller fire betjente. »De har gennemført en høj standard af disciplin og flid, og kun én har prøvet at undslippe«.

2) *Cellestraffen afskaffes i princippet*. Sammenlignet med de utålelige fængselsforhold i det 18. århundrede var celle-systemets indførelse for 100 år siden et fremskridt, og det er forståeligt, at datidens reformatorer satte ind på isoleringen som fysisk og psykologisk hensigtsmæssig. Men, som det siges i den engelske beretning, moderne klassifikations- og kontrolmetoder har drejet udviklingen hele hjulet rundt, og nu må alle anstrengelser gå ud på at få fangen ud af cellen så ofte og så længe som muligt. I den svenske betænkning

hævdes det ligefrem, at det må anses for »udelukket, at indespærring i enrum om dagen i og for sig kan have gunstige virkninger«. Efter lovforslaget skal fanger i åben anstalt arbejde sammen med andre fanger og må ligeledes, hvis særlige grunde ikke taler derimod, tilbringe fritiden sammen med dem. Også fanger i lukkede anstalter skal som regel arbejde sammen med én eller flere andre fanger; derimod indføres ikke fuldstændigt fællesskab i fritiden, men særlige hensyn tages til faren for gensidig skadelig påvirkning.

3) Det svenske forslag lægger megen vægt på, at der skabes mulighed for *øget kontakt mellem fangerne og omverdenen*. Der indrettes ved hver anstalt særlige anstaltsnævn med repræsentanter for sociale institutioner uden for selve fængselsvæsenet, som får lejlighed til at træde i forbindelse med fangerne og til at tages med på råd om behandlingen og eventuel udskrivning. Dette lægmandselement udgør et supplement til lægmandselementet ved domstolene. Ligeledes udvides inden for fornuftige rammer adgangen til brevskrivning og besøgsret, og der gives en vis adgang til, at fanger kan mødes med deres pårørende uden for anstalten, når fare for misbrug ikke foreligger. Der foreligger fra praksis i de senere år gode erfaringer med hensyn til indrømmelse af sådanne lempelser i frihedsstraffen.

4) Endelig gives der nye regler om fangernes arbejdspligt og vederlag for udført arbejde. Man går ind for en væsentlig forøgelse af de hidtidige arbejdsducører — disse ligger i Danmark på det niveau, at der godskrives fanger med en elleve timers arbejdsdag fra 10 til 50 øre om dagen*) — og fastsætter nærmere regler for anvendelsen, således at der sondres mellem *disponible* midler og midler, der skal *opsaves* til brug efter løsladelsen. De disponible midler må

*) Disse ved kgl. anordning af 1932 fastsatte beløb er dog for nylig blevet midlertidig forhøjet med ca. 100 pct.

anvendes til understøttelse af fangernes pårørende, til dækning af skadeserstatning eller anden forpligtelse og til indkøb af varer i anstalten. I sidstnævnte henseende, og for øvrigt også med hensyn til andre rettigheder for fangerne, bryder man med det hidtidige progressivsystem (fremadskridende system), der på ofte smålig og næsten chikanøs måde betinger fangernes adgang til indkøb af småfornødheder, tobaksrygning, besiddelse af personlige ejendele (fotografier, ur, o.s.v), af oprykning i højere klasser efter bestemte tidsrum eller efter opnåelse af et vist antal points for god opførsel etc. Dette system har tvunget begyndelsesstadiets behandling ned under, hvad der nu anses for værdig fangebehandling, og anses for at være alt for stift og skematisk.

Det nu omtalte lovarbejde har overvejende mødt tilslutning fra de mange myndigheder og institutioner, der efter svensk skik er blevet hørt om forslaget inden dets fremlæggelse for rigsdagen. Men naturligvis har der også hævet sig kritiske og advarende røster, som hævder, at det er farligt for den almindelige retssikkerhed at gå så vidt ad humaniserings vej.

Overfor dem, der frygter, at man vil nedbryde straffens afskrækkende virkning, gøres der imidlertid gældende, at afskrækkelseshensynet tilstrækkeligt varetages gennem selve det faktum, at frihedsberøvelse finder sted, hvorimod den nærmere udformning af den hverken gør fra eller til. Frihedsberøvelsen virker afskrækkende og føles *i sig selv* som en lidelse, selv om man lægger an på at neutralisere dens bivirkninger.

Det er også blevet indvendt mod forslaget, at det går ikke an at skabe strafanstalter, hvor fangerne i virkeligheden får bedre vilkår end de dårligst stillede medlemmer af det frie samfund. Men mod denne betragtning peges på den anden side på, at der i den sidste menneskealder er foregået en

sådan udvikling i de almindelige levevilkår, at forskellen mellem fængselstilværelsen og livet på fri fod er blevet langt større end tidligere. Om noget Eldorado bliver der aldrig tale. De reformer, der nu indføres, holder i hvert fald fangernes liv inden for særdeles beskedne og enkle rammer. For øvrigt må det principielt afvises, at tilrettelæggelsen af en rationel fangebehandling skal være bundet af hensynet til ikke at overskride det lavest tænkelige sociale niveau. Med en indstilling af denne art vil man ingen vegne komme i retning af at modvirke kriminaliteten gennem opdragende foranstaltninger. Man behøver heller ikke at frygte nogen kriminalitetsbølge på grundlag af en kalkyle over de goder, fængselslivet byder i sammenligning med det frie liv under slette sociale kår. De årsagsforhold, der betinger kriminalitet, er langt mere sammensatte.

Det dristige og fremskridtsvenlige svenske lovarbejde bør i de kommende år blive en inspirationskilde for danske bestræbelser på dette område. En tyk streg er slået over det sidste decenniums forsøg på at skrue europæisk strafferet tilbage til et stadium, der lå under en svunden fortids. Vi må nu frigøre os for resterne af den påvirkning, der sydfra er trængt ind over landet. Det nye svenske forslag om frihedsstraffens fuldbyrdelse er god modgift.

FREMSKRIDT I FANGEBEHANDLINGEN.

(1946)

Der er i disse dage blevet afholdt en international strafferechts- og fængselskongres i Schweiz. Delegerede, udpegede af regeringerne i 19 lande, deriblandt Danmark, Norge og Sverige, deltog i forhandlingerne, som strakte sig over en uge. Der blev drøftet emner og fattet beslutninger, som har inter-

esse ikke bare for fagmænd. Et lands kultur måles ved den måde, det behandler sine forbrydere på.

Commission Internationale Pénale et Pénitentiaire — forkortet *CIPP*; på dansk: Den internationale Kommission angående Straf og Fuldbyrkelse af Straf — har eksisteret i godt 70 år.*) Den blev til på amerikansk initiativ i en epoke, da troen på det humane fremskridt og viljen til at omsætte denne tro i praktiske resultater skyldede en bølge af frisk reform-iver indover straffsystemerne.

Kommissionens formål, således som det er fastlagt ved dens vedtægter, er at »undersøge spørgsmål vedrørende modarbejdelsen af kriminalitet og behandling af lovovertrædere« med det formål for øje at pege på de bedst egnede forholdsregler. Hvad særlig angår fangebehandlingen, har man på mødet i 1946 formuleret kommissionens program således, at det gælder om at udvikle systemer »af den mest progressive og adækvate art, særligt med henblik på en *opdragende behandling og resocialisering*« af de pågældende.

Listen over de emner, CIPP har beskæftiget sig med i de forløbne år, afspejler den udvikling, der har fundet sted i nyere strafferet, trods alle tilbageslag under krig og diktatur. Man har formuleret paroler om straffenes individualisering, det vil sige tillem্পning af forskellige behandlingsmåder efter de respektive lovovertræderes egenart, man er navnlig gået ind for særbehandling af børn og unge lovovertrædere, man har taget til orde for at erstatte de traditionelle straffe på bestemt tid, mekanisk fastsat i en given proportion til den begåede handling, med domme på ubestemt tid, hvor frihedsberøvelsens varighed ikke beror på en isoleret begivenhed, men på gerningsmandens personlighed og de muligheder, denne indebærer for en social tilpasning. På en række møder har man taget stilling til det system af sikker-

*) I 1951 er CIPP's virksomhed blevet overført til et særligt råd under FN.

hedsregler, f. eks. internering af abnorme personer, afvæ-
ning af drankere, særforanstaltninger over for forskellige
kategorier af vane- og professionsforbrydere, som i de senere
år er blevet en hovedbestanddel af midlerne til kriminali-
tetens bekæmpelse. Fra møderne i denne kommission og
dens kongresser er der gået råd ud til alverdens lande om
anvendelse af betingede domme og prøveløsladelse. Der er
tilrettelagt systemer for strafudståelsen gennem en række
fremadskridende stadier, og der er — i årene kort før den
sidste krig — udarbejdet et reglement for behandling af
fanger, indeholdende de minimalkrav til menneskeværdig
behandling af arrestanter og straffasonere, som enhver civi-
liseret nation måtte kunne anerkende. Og i pagt med den
videnskabelige udvikling er opmærksomheden i de senere
år mere og mere blevet rettet mod nødvendigheden af
dyberegående undersøgelser af de enkelte lovovertræderes
psykiske egenart, deres familiære og sociale baggrund, mod
hele det kompleks af forårsagende eller forklarende faktorer,
som behandles i de kriminologiske undersøgelser. Samtidig
er bestræbelserne sat ind for at skabe en bedre uddannelse
af fængselsfunktionærerne.

Kommissionens første møde efter krigen måtte imødeses
med en vis spænding. Hvilke toner ville der lyde nu? Akse-
magterne havde i trediverne tiltvunget sig en ikke ringe
position i det internationale samarbejde og havde sat en
stærk agitation i gang mod de humanitære og rationelle
retninger i strafferetten. På kommissionens sidste kongres i
Berlin 1935 havde meningerne stået skarpt over for hinan-
den. Ville nu efter krigens ragnarok, efter fascismens og
nazismens nederlag, fornuftens og menneskelighedens stille
stemme atter trænge igennem, eller ville den være kvalt i
kampen mod den besejrede fjende? Overalt i de besatte
lande var der som udløbere af krigen med dens uhorste
forbrydelser sat en strafforfølgning i gang efter principer

fjernt fra dem, kommissionen under hele sin tilværelse havde kæmpet for. Dødsstraffe og frihedsstraffe har haglet ned over de befriede lande, og vi er langt fra enden endnu. Kravet om gengældelse er endnu i forgrunden af sindene hos millioner af mennesker. Ville smitten fra krigsopgørets mentalitet slå over på behandlingen af den ordinære kriminalitet? Skulle klokken blive ved at være stillet tilbage også i efterkrigstidens epoke?

Spændingen udløstes hurtigt. Fra alle lande gik de delegerede ind for den positive, fremadrettede opfattelse af frihedsstraffen som et middel til at bringe lovovertræderen på ret køl. Al interesse samlede om reformer i retning af anbringelse af fangerne under friere former end de hidtil gænge, om tilpasning af de dømte til livet uden for strafanstalten. Der blev vedtaget resolutioner mod misbrug af frihedsberøvelse i koncentrationslejre og lignende, mod benyttelse af civile personer som gidsler, og der blev nedsat underkomitéer til studium af nye fængselsreformer m.v.

De særlige spørgsmål i forbindelse med retsopgøret med landssvigere og krigsforbrydere var uden for kommissionens program. Men jeg fik ved at tale med repræsentanter fra Belgien, Holland, Norge og andre besatte lande et levende indtryk af, at bestræbelserne rettes på at føre dem, hvem frihedsstraf rammer, tilbage til samfundet frem for at støde dem ud.

Man kan spørge, hvilken værdi har egentlig internationale konferencer som denne? Klarer vi ikke vor strafferet ganske godt foruden? For en overfladisk betragtning ligger det nær at besvare det sidste spørgsmål bekræftende og tro, at vi kan være os selv nok. Danmark er faktisk kommet langt på det kriminalistiske område sammenlignet med mange andre lande og har for såvidt mere at give end at lære. Vor straffelov af 1930 er oversat til mange sprog og vurderes

højt af moderne kriminalister. Æren for, at vi her er kommet til at gå i spidsen for en udvikling, tilkommer i første række mænd som *Carl Torp* og *August Goll*. Men læg mærke til, at disse igangsættere af danske strafferetsreformer selv var blandt de mest aktive i det mellemfolkelige kriminalistiske samarbejde, hvorfra de hentede deres impulser og bestyrkedes i deres idéer. I dag har Danmark mere end nogen sinde brug for inspiration og tilslutning udefra til en progressiv linje i vor behandling af kriminaliteten. Forholdene under besættelsen og de ekstraordinære krav til strafferetsplejen og fængselsvæsenet i forbindelse med retsopgøret har ikke alene bevirket en stagnation, men på mange punkter en alvorlig tilbagegang i vor standard på dette område.

Der er i høj grad trang til, at den offentlige mening i Danmark i spørgsmål om forbrydelse og straf indstilles på samme bølgelængde som den verdensopinion, der er kommet til orde på den første internationale kriminalistkongres efter krigen. Det er den samme indstilling, i kraft af hvilken Danmark før det store kaos havde fået en så anset plads blandt nationerne.

Netop nu har en dansk fængselskommission med fængselsdirektør *Tetens* som formand og med en række medlemmer fra fængselsvæsenet, dommerstanden, kriminalvidenskaben, retspsykiatrien, anklagemyndigheden og politiet afgivet en foreløbig betænkning om fuldbyrdelse af fængselsstraf m. v. Anledningen til denne betænkning afgivelse har været de særlige spørgsmål, som behandlingen af de 12.000 landssvigere stiller. Men man har i udvalget hurtigt indset, at der ikke kunne tilvejebringes en specialordning med nye tidssvarende principer alene for disse grupper af fanger. Reformen måtte være generel, og der er derfor stillet for-

slag om en almindelig ny anordning om fuldbyrdelse af fængselsstraf i statsfængsel.*)

Det forslag, der foreligger, er helt konformt med de bestræbelser i den rigtige retning, som er omtalt ovenfor. Udvalget fastslår det som et »hovedformål for straffuldbyrdelsen, at denne skal bidrage til at fremme muligheden for fangernes tilpasning i samfundet efter løsladelsen«. Udvalget fremhæver, at »det med frihedsstraffen forbundne generalpræventive (afskrækkende) formål i tilstrækkelig grad varetages gennem selve frihedsberøvelsen og de dermed forbundne sociale konsekvenser, hvorimod det ikke er nødvendigt at opretholde alle de med frihedsberøvelsen hidtil forbundne indgreb sigtende til at understrege straffens karakter af en lidelse ud over selve frihedsberøvelsen. *Det gælder om i videst muligt omfang at nærme vilkårene under frihedsberøvelse til livet under de forhold, som fangen skal søge at mestre, når han er på fri fod . . .*«

Man flyver fra Schweiz i Europas hjerte til København på nogle få timer. Lyden af kollegernes stemmer fra de mange lande er endnu frisk i ens øre ved ankomsten hertil. Og man ser for sig disse folk fra alle sider af kloden samlet om et arbejdsbord for efter afslutningen af en lang debat om tekniske og formelle spørgsmål at udveksle erfaringer sans façon om det praktiske arbejde med unge forbrydere. Her sidder side om side *Sanford Bates*, en af U. S. A.s dominerende skikkelser i administrationen af fængselsvæsen, ungdomsanstalter m. v., tung og myndig, men fuld af fremdrift og common sense, generaldirektørerne for fængselsvæsenet i Frankrig og Belgien, unge levende mænd med tro på deres opgave, den stille faste *Lionel Fox*, der dirigerer prøveløsladelserne af fanger i England. Sveriges fængsels-

*) En sådan anordning, baseret på de her omtalte principper, blev udstedt den 10. maj 1947.

direktør *Göransson* og Norges rigspolitichef *Aulie*, venner fra det skandinaviske samarbejde, som nu er med i et samlende virke over videre grænser. Der er mellem os alle en følelse af forbundethed over for positive opgaver i retsvæsenets tjeneste.

Og man ser for sig Bern, forbundsstaden i den schweiziske fredsenklave, intakt og smilende, lys og ren, med buegange myldrende af mennesker og varer, med petunier og pelargonier vældende ud fra alle husfacader. I det gamle demokratis midte, under indtryk af et genoptaget samarbejde mellem folkene, griber man sig i en tro på fremtiden trods alt.

KONGRES I SAN REMO.

(1947)

Italien er strafferettens fædreland. Herfra er der udgået impulser, som har påvirket retsopfattelsen verden over. Det var italieneren *Cesare Beccaria*, der mere end nogen anden enkeltmand gav stødet til oplysningstidens kamp mod det herskende strafsysteem med dets lovløshed, hemmelige anklager, tortur og grusomme straffe. Hans kloge og ligefremme betragtninger i skriftet »Om Forbrydelser og Straffe« er efter snart to hundrede års forløb lige så levende, som da de begejstrede Voltaire og Diderot. Og det var italieneren *Cesare Lombroso*, der i 1870'erne grundlagde studiet af forbrydernes personlighed og dermed blev banebryder for den forskning af kriminalitetens årsager, som spiller en så stor rolle i vor tids kriminologi.

Intet under, at man på denne baggrund med særlig interesse har erfaret, at der nu påny gør sig et frisk initiativ gældende i de strafferetlige reformbevægelser klassiske land. En advokat i Genova *Filippo Gramatica* har grundlagt

en ny italiensk skole, en »forskningscentral for studiet af socialt forsvar« og det er lykkedes ham at få en lang række af betydelige videnskabsmænd fra forskellige fagområder til at medarbejde på det tidsskrift, han udgiver. Programmet er radikalt. Det drejer sig denne gang ikke om partielle reformer, men om en fuldstændig omformning af den hidtidige indstilling til forbrydelse og straf. Formålet er helt at afskaffe begrebet straf. Moralsk misbilligende indgreb skal erstattes af afværgende og socialt opdragende foranstaltninger. Man skal ikke længer tale om forbrydelse og straf, men om antisociale handlinger og socialt forsvar.

Mange, der første gang og uforberedte stilles overfor en tankegang af denne art, vil sikkert ryste uforstående på hovedet. Skulle det være muligt og forsvarligt at afskaffe straf i et moderne samfund, hvor forbrydelserne snarere er i stigen end dalen, og hvor moralen trænger til al den afstivning, den kan få? Det må dog straks siges, at tankegangen ikke er så ny og revolutionerende, som den ved første øjekast kan forekomme. Som alle ideologier har den talrige forløbere. Og særlig i de nordiske lande er man i de sidste år i fagkrese blevet indstillet på en debat om ophævelse af strafbegrebet i hidtidig forstand til fordel for foranstaltninger, der søger deres begrundelse i rene beskyttelseshensyn, og som i konsekvens heraf også skal betegnes som beskyttelsesforanstaltninger og ikke som straf. Denne udvikling skyldes i første række de energiske bestræbelser, som *Karl Schlyter* — uafhængigt af Gramatica og hans skole — har udfoldet for at omforme den svenske straffelov til en ren »skyddsbalk« (beskyttelseslov).

Da den nye italienske bevægelse viste sig at have kraft til trods alle vanskeligheder i det hærgede Italien at foranstalte en international kongres til drøftelse af sit grundlæggende program, efterkom et stort antal lande og kriminalistiske institutioner indbydelserne. I det solbeskinne San Remo

mødtes repræsentanter for Italien, Frankrig, Belgien, Schweiz, England, Amerika, Polen, Rumænien, Sverige og Danmark. Også UNO lod sig repræsentere. Forhandlingerne åbnedes af den italienske justitsminister *Grazzi*. De pågik i tre dage fra morgen til aften.

De bærende ideer i den nye bevægelse kan efter disse forhandlinger i korthed resumeres således.

Erfaringerne har vist, at man ikke gennem straf kan komme antisociale fænomener til livs. Samfundet har heller ingen *ret* til gennem strafforanstaltninger, der rummer en moralsk fordømmende gengældelse, at berøve mennesker friheden eller livet, for samfundet er altid selv medansvarligt for de forbrydelser, der begås. Man må bort fra sammenkædningen af fængsler, straf og skyld. Det fører ingen vegne frem at gengælde ondt med ondt, man må erkende, at det onde må bekæmpes med det gode, det vil i denne forbindelse sige, at den antisociale handling skal mødes med en opdragelse til socialitet. Positivt skal bestræbelserne sættes ind på at udforske den menneskelige personlighed. Vor tanke har formået at gennemtrænge atomet, men man kender endnu ikke mennesket. I modsætning til Lombroso og hans skoles deterministiske opfattelse betragter den nye retning principielt personligheden som »fri«. Man tager afstand fra tanken om, at forbrydere som regel skulle være abnorme personligheder, der med indre nødvendighed blev drevet til kriminalitet. Tværtimod er det et væsentligt træk i den filosofi, skolen søttter sig på, at den fremhæver værdien og værdigheden af hver enkelt menneskelig person. Men man må her lægge mærke til, at medens forestillingen om en »fri vilje« altid tidligere i strafferettens historie har været forbundet med tanken om et strafansvar for den forsætligt begåede lovovertrædelse, vil man her af personlighedens frihed kun slutte, at den kan omformes til en social indstilling, medens strafansvar afvises på grund af

samfundets medskyld i det enkelte menneskes sociale afsporing. Til kravet om afskaffelse af straf slutter der sig positivt et krav om en fordybet undersøgelse af de individuelle og sociologiske årsager til antisocial adfærd. Man fremhæver stærkt nødvendigheden af, at forskere fra forskellige videnskabsgrene indgår et snævert samarbejde. Der må i de enkelte lande dannes komiteer af videnskabsmænd inden for jura, filosofi, psykologi, medicin, antropologi, sociologi, pædagogik m. v. Som et internationalt centrum for alle disse komiteer skal den nye organisation fungere.

Det er forståeligt, at et program som det her skitserede har kunnet vinde delvis, men ikke fuldstændig tilslutning fra meget forskelligt hold. Fra kirkelig side — kongressens åbningsmøde overværedes af ærkebiskoppen i Ventimiglia — er man interesseret i den spiritualistiske, antimaterialistiske strømning i denne strafferetsteori, men vil sandelig ikke afskaffe straffen. På den anden side kan de, der ud fra en deterministisk livsanskuelse frakender det etiske skyldbegreb virkelighedsgrundlag eller som af andre grunde ønsker en ophævelse af den gamle skyldstrafferet, se en glædelig bekræftelse på deres opfattelse i den del af Gramaticas program, der vil erstatte »straf« med »socialt forsvar«.

Hvorledes stillede nu kongressen sig til hovedtankerne i det italienske program? Det må her beklages, at en virkelig afklarende debat om de principielle spørgsmål ikke kom til at finde sted. En mængde talere oplæste rapporter og indlæg om sociale forsvarsforanstaltninger i de forskellige lande overfor unge lovovertrædere, abnorme lovovertrædere og vaneforbrydere og dokumenterede således, hvor langt man er kommet i retning af at ombytte tidsbestemte, bagudrettede straffe med opdragende eller sikrende foranstaltninger på ubestemt tid (som hos os f. eks. ungdomsfængsel, arbejds- og sikkerhedsforvaring). Men om den totale afskaffelse af straf også overfor voksne, normale lovovertrædere blev der

ikke talt meget. En mindre kres af delegationschefer overbeviste hurtigt Gramatica om det praktisk umulige i at søge vedtaget en resolution i den af ham ønskede retning — ingen af de romanske lande ville for tiden slutte sig dertil — og fik i stedet resolutionen og debatten ledet hen på mere partielle, mindre opsigtsvækkende programpunkter, hvorom enighed kunne opnås.

Af disse punkter, der fandt enstemmig tilslutning, og som set i deres sammenhæng er udtryk for en human og progressiv kriminalpolitik, kan fremhæves følgende:

Der bør i udvidet omfang sikres den sigtede adgang til en forsvarers tilstedeværelse under politiforhør.

Psykiatriske og psykologiske undersøgelser af lovovertrædere skal finde sted i videst muligt omfang.

Betinget domfældelse skal kunne finde sted efter rettens frie skøn.

Livsvarigt fængsel bør, bortset fra særlige undtagelsestilfælde, afskaffes som strafart, og bør i hvert fald være forbundet med en adgang til prøveløsladelse.

Dødsstraf afskaffes.

Undervisning i kriminologi (herunder navnlig læren om forbrydelsens årsager) er af særlig vigtighed og bør fremmes mest muligt.

Så betydningsfulde disse — og en række andre — programpunkter end er, kan det dog ikke nægtes, at hovedinteressen knytter sig til det forslag om en radikal omformning af strafferetten, som ikke blev optaget i resolutionen. Gramatica selv tvivler ikke om, at fremtiden tilhører ham. Han er en stille, blid fanatiker, vindende i sin form, besjælet af en stædig energi. Han har om sig en lille menighed, men flertallet af de italienske strafferetsprofessorer og andre kapaciteter har holdt sig på afstand af hans bevægelse. Og bortset fra enkelte undtagelser gav de udenlandske talere ham ingen virkelig tilslutning. Hans program blev

nærmest opfattet som en utopi, en blomst — således udtrykte en af de belgiske delegerede sig — der måske kunne trives i San Remos sol, men som ville visne i et mere barsk klima. Det samme blev høfligt sagt af den tidligere franske justitsminister *Pernod*. Han sammenlignede den nye italienske skole med en bil. Det var lykkeligt, at den havde en stærk motor, men lige så nødvendigt var det, at den havde gode bremses.

Den principielle debat er imidlertid ikke opgivet, kun udsat. Der er allerede planlagt en ny kongres i Belgien. Og her vil man næppe kunne komme uden om de virkelig afgørende spørgsmål. Hvorledes vil man konsekvent gennemføre et system, der ikke udmåler straf i forhold til en begået forbrydelse, men som i alle tilfælde lader det sociale beskyttelsesbehov i forhold til den enkelte lovovertræder være afgørende? Bør man i alle tilfælde give afkald på at fastsætte en bestemt tid for en af antisocial adfærd begrundet frihedsberøvelse og alene lade dennes tid bero på en efterfølgende bedømmelse af den pågældende persons farlighed? Og kan man i de tilfælde, hvor ingen ny forbrydelse truer fra den pågældendes side, f. eks., hvor en rival er berøvet livet, lade gerningsmanden gå fri for enhver følge, uden at retssikkerheden nedsættes? Disse og mange andre spørgsmål melder sig. De kan ikke besvares her. Kun så meget skal siges, at hvorledes man end vil betegne de forholdsregler, som samfundet til sit forsvar må gribe til, synes det nødvendigt at gennemføre et kompromis mellem modstående ideer.

Enhver kongres giver anledning til kontakter med udenlandske kolleger og til personlig orientering om faglige spørgsmål. Ofte er værdien i det væsentlige begrænset hertil. Fra denne kongres i San Remo er jeg vendt tilbage med et større udbytte. Det ligger ikke på det strengt faglige område. Hvad jeg har følt mig mest slået af, er den dybt hu-

mane ånd, der prægede disse forhandlinger, og som først og fremmest udgik fra de italienske deltagere. Respekten for individet, den enkeltes ret og krav på beskyttelse i forhold til staten blev stadig fremhævet. Baggrunden for dette er det mangeårige fascistiske regime. Mange af de professorer, advokater og dommere, der lidenskabeligt gik ind for individets ret, har selv været fængslet og forfulgt. Den, der stærkest bekendte sin tro på menneskeværdet, var professoren i filosofi ved Genovas universitet *Alfredo Poggi*. Han blev under krigen tortureret med elektrisk strøm over pande og øjenlåg og bærer stadig synligt men deraf.

Jeg må have lov til i denne kongresberetning at føje et par ord til om selve rejsen. Vi er jo ikke kommet længere efter to et halvt års fred, end at en rejse frem og tilbage til Italien er en oplevelse forbeholdt de få. Og når man som jeg gjorde turen tilbage med den svenske linjebuss fra Nice ad Route Napoléon over Provences Alper, gennem Schweiz og ad Tysklands landeveje, kan man berette indtryk som i diligencens dage. Men ingen har før i vore dage oplevet at rejse igennem et rige så totalt ødelagt fra ende til anden som det tyske rige. På de store landeveje er så godt som ingen færdsel, selv de allierede militærkonvojer, der lavede op i tiden efter kapitulationen, er forsvundet. Nu hersker øde. I de ubeskadigede små byer er et præg af forfald, ingen reparationer er i lange tider foretaget, de store byer er et mareridt af ruiner, snavsede sporvogne, blege, tynde skikkelser, tomme butikker. Og gennem alt dette glider linjebussens tekniske vidunder frem, næsten lydløs, ubeværet af vejens stigning, en blå mammut med 135 hestes kræfter, med magelige lænestole, air condition, køkken, køleskab og toilet, vel udstyret med svensk smørgåsbord, snaps og øl, cigaretter og andre herligheder. To chauffører og en stewardess er i deres pyntelige uniformer og fuldendte dygtighed som

rejsende gesandter for det svenske folk. Hvor vi standser og tager ind, klarer ansigterne op i venlige smil. Det er en lykkelig verden, der passerer forbi, og den kaster lidt af sin glans på omgivelserne. På en lille gæstgivergård i Witzzenhausen, nær ved Göttingen, tilbringer vi en aften og nat. På de dage, bussen kommer, er der musik. En trio spiller Mozart og Beethoven. Og stuen er fuld af folk, der sidder ved bordene med en tynd suppe og et trist groft stykke brød. Ingen ler, ingen larmer op. Men trioens toner lever og varmer i det halvkolde, dårligt belyste rum.

I en af ruinbyerne, hvor vi er standset op et øjeblik, går en af passagererne ud til en skare blege børn og byder dem et stykke chokolade. Hun står som en fe fra en fremmed verden, et øjeblikks møde mellem lykke og ulykke.

Og den, der lige kommer fra bevægede taler om ophør af den strafferetlige gengældelse og resocialisering af forulykkede mennesker, spørger sig selv — med fuldt kendskab til al den gru, dette folk har anstiftet — om dog ikke også her gengældelsen og straffen bør give plads for genopbygning.

SKAL FORBRYDELSER BEKÆMPES MED STRAF ELLER OPDRAGELSE?

(1948)

Den gamle stærke tro på *straf* er i tilbagegang. Det er ikke længere god pædagogik at prygle et barn til flid og dygtighed i skolen. Straf kommer slet ikke på tale som kur overfor dårlig begavelse. Selv hvis barnet for alvor er »vanskeligt«, hvis det skulker og trodser, lyver og stjæler, betænker man sig vel på at straffe. Man har indset, at straffen kan gøre ondt værre, og søger en dybere psykologisk for-

ståelse af barnets vanskeligheder. Der er heller ingen der tror, at en sindssyg kan bringes til fornuft ved at straffe ham. Intet fornuftigt menneske ville i dag finde på at banke en tvangstanke eller en sygelig fortvivelse ud af en patient. Det har været anderledes for ikke så forfærdelig længe siden. Straf har været anvendt i et omfang, vi nu knap kan gøre os begreb om. Det har været god latin at terpe skolekundskaber ind med prygl. Hele barneopdragelsen har stået i straffens tegn. Sindssyge patienter har været underkastet barbariske strafmetoder, der skulle drive det onde — eller den Onde — ud af sjælen. Alt dette er afskrevet som følge af dybere erkendelse og humanere synspunkter. Men når der er tale om voksne, normale personers lovovertrædelser, har straftanken i vide kredse og vidt omfang bevaret sin magt. Dog er der også her stærke bevægelser i gang for at trænge straffen tilbage til en mere beskeden plads eller for helt at bryde med det overleverede straffesystem og erstatte det med andre behandlingsmetoder. For at forstå disse bevægelser og tage stilling til dem må vi først se lidt nærmere på, hvad straf egentlig er, og hvorfor der straffes.

Straf er ifølge selve sit begreb en bebrejdelse. Den peger bagud. Den tilføjer den skyldige en lidelse, fordi han har handlet forkert, fordi han kunne og burde have handlet anderledes. Der er dem, der har ment, at hele dens formål lå i gengældelsen. Det centrale i denne opfattelse er, at straffen tilkendegiver samfundets etiske fordømmelse af forbrydelsen. Den er forbundet med det mere primitive synspunkt: lige for lige, noget, der af mange føles som så elementært rigtigt, at det ikke kræver nærmere begrundelse, men som af andre forkastes ud fra en højere moral, der kræver, at ondt ikke gengældes med ondt, men med godt.

For den gengældelsesopfattelse, jeg her har talt om, er det afgørende ikke, om straffen gør *nytte* for samfundet eller den enkelte. Den straffer for straffens skyld. Brøden

må sones. Det er et absolut bud. Samfundet må følge det, koste hvad det vil, og — kan man sige — med bind for øjnene som retfærdighedens gudinde.

Det er dog kun de færreste af dem, der beskæftiger sig med strafferet, der godkender denne kategoriske opfattelse. Så at sige alle er i vore dage, hvad enten de hører til den ene eller den anden strafferetlige skole, enige om, at al verdslig straf må have et praktisk formål. Det ligger ikke indenfor statens opgaver eller muligheder at tilvejebringe overensstemmelse mellem den enkelte borgers værd og skæbne ud fra et højere retfærdighedssynspunkt. Straffen er ikke noget formål i sig selv, men kun et middel. Dens praktiske opgave er at bekæmpe kriminaliteten. Om dette synspunkt er nu de fleste enige, i hvert fald som teoretisk hovedsynspunkt. Der straffes med andre ord for at holde forbrydelserne nede, for at de ikke skal tage overhånd. Straffens funktion er med en teknisk betegnelse præventiv, forebyggende.

Trods dette præventive grundsynspunkt spiller dog stadig straffens bagudrettede, fordømmende, bebrejdende funktion en meget væsentlig rolle. Den er i vore dage klarest kommet frem i opgøret efter krigen med krigsforbrydere og landsforrædere. Med hensyn til gerningsmændene til de mest oprørende masseforbrydelser har selv ivrige tilhængere af præventionstanken anset det for rigtigt at gøre indrømmelser til den retsfølelse, der uden teoretiske overvejelser og med overvældende styrke krævede straf over forbryderne. Men selv om vi holder os til den ordinære kriminalitet, der i almindelighed ikke sætter lidenskaberne i så stærkt kog og ikke truer samfundene i deres eksistens, finder vi stadig gengældelsesbetragtninger i fuldt flor, ikke alene i den folkelige opfattelse, men også i den juridiske teori. I denne hævdes gengældelsen ganske vist — som sagt før — ikke mere som mål i sig selv, men det gøres fra flere sider gæl-

dende, at gengældelsestanken med dens forestillinger om skyld og strafansvar i forhold til den begåede forbrydelse er et uundværligt middel i præventionens tjeneste. Kun ved at disse forestillinger holdes i live, kun ved at forbrydelse og stemplende straf knyttes sammen i et bestemt forhold til hinanden, kan der opretholdes en mentalitet, der effektivt bidrager til at bekæmpe kriminaliteten.

Der er andre teorier — og disse har i adskillige år været herskende her i landet — som tager afstand fra gengældelsen også i denne form, og som søger at udforme straffesystemet efter renere præventive hensyn. Men også disse teorier vil dog bevare et element af tugt og dadel i straffen.

Vi skal se lidt nærmere på disse teorier, som vor straffelov er opbygget over, og se, om de ikke i deres konsekvenser peger ud over straffanvendelse og hen mod andre metoder.

Der er to slagord, der går igen i de fleste af tidens diskussioner om straf: generalprævention og specialprævention. Ved generalprævention forstår man den forebyggende virkning, som straf antages at udøve ikke overfor den enkelte lovovertræder, der rammes af den, men overfor enhver, der kunne være fristet til at overtræde loven, specialpræventionen er derimod straffens indvirkning netop på den specielle person, hvem den rammer.

Et af de hyppigst anvendte argumenter for nødvendigheden af at straffe og at blive ved dermed i fremtiden, er, at straf er påkrævet af hensyn til generalpræventionen. Dyberegående undersøgelser af dette arguments holdbarhed foreligger ikke og er også meget vanskelige at foretage. Man plejer at falde tilbage på, hvad den sunde sans siger en. Hvad skulle der blive af samfundet, siger man, hvis man ikke straffede lovovertrædelser? Hvorledes skulle man få lovene respekteret, hvis det ikke var strafbart at overtræde dem? Menneskene er nu en engang ikke engle. I denne betragtning er der utvivlsomt det rigtige, at der under en eller

anden form må knyttes noget ubehageligt til at handle mod loven, hvis man da ikke på forhånd kan hindre lovovertrædelser, hvad der unægtelig er den mest effektive kriminalpolitik. Men hermed er jo ikke sagt, at ubehagsvirkningen behøver at være et indgreb, der har karakter af straf i traditionel forstand. Det virker bestemt også ubehageligt at komme i psykopatforvaring, at blive undergivet børneværnsforanstaltninger med opdragende formål, at komme under åndssvageforsorg, at blive anbragt i helbredelsesanstalt for drankere, at blive kastreret, for blot at nævne enkelte af de retsfølger der kan være tale om at anvende i stedet for straf. Ingen kan på forhånd sige, hvilke af disse retsfølger der generalpræventivt er mest effektive. Det afgørende synes at være, at det forkerte, man begår, bliver opdaget og påtalt, og at der derefter sker et eller andet indgreb, som påtvinges den pågældende. I en diskussion om straf eller andre, særlig opdragende eller kurative (helbredende) foranstaltninger, kommer man ikke langt gennem almindeligt holdte henvisninger til det meget omtvistelige begreb generalpræventionen.

Ser man dernæst på specialpræventionen, er det efterhånden blevet klart, at der i mangfoldige tilfælde kan indvirkes mere hensigtsmæssigt på en lovovertræder gennem andre foranstaltninger end straf. Der er store grupper af lovovertrædere, ved hvis behandling man godt kan sige, at strafsystemet i gammeldags forstand har spillet fallit. Det gælder først og fremmest børnene og de abnorme. Her er det også vanskeligt at tale om skyld eller moralsk ansvar, der jo skulle være en grundbetingelse for anvendelse af straf. Det har man i og for sig været klar over allerede i meget gammel tid. Men man har stadig trukket grænserne videre for, hvem der skal anses som børn og abnorme i strafferetlig forstand. Særlig i de senere år har psykiatrien, den lægelige udforskning af sindet, peget på sygelige defekter og for-

styrrelser i karakter og driftsliv, på ubevidste sjælelige konflikter m. v., hvis sygelige karakter man ikke tidligere var klar over, og som heller ikke fremtræder tydeligt udadtil, fordi den pågældende person ikke fejler noget på forstanden og derfor tilsyneladende kan optræde ganske normalt som alle andre. Overfor sådanne personer er det ikke bare uretfærdigt at straffe, fordi de, når alt kommer til alt, ikke har kunnet handle anderledes, end de gjorde, men det er også upraktisk og farligt for samfundet. Hverken de pågældende selv eller samfundet har gavn af, at de sættes i fængsel for en bestemt tid, der fastsættes efter størrelsen af den begåede lovovertrædelse. De kommer ud af fængslet, som de var eller endnu værre. Hvad der trænges til her, er ikke straf, men sikkerhedsforanstaltninger med en lægebehandling, der varer, til den sjælelige abnormitet er helbredt eller pacificeret. Det er på betragtninger af denne art, den moderne psykopatforvaring hviler.

Hvad der imidlertid i særlig grad præger den nyere kriminalretlige udvikling, er den stigende erkendelse af, at det ikke bare er børn og abnorme, men også almindelige unge lovovertrædere over barnealderen der som regel bør undergives en særbehandling fremfor straf. Og denne erkendelse er praktisk særlig vigtig, fordi det store flertal af forbrydere tilhører de unge aldersklasser. Efter gældende dansk ret kan straf idømmes, når en lovovertræder er fyldt 15 år, men det er fast praksis, at tiltale frafaldes overfor personer mellem 15 og 18 år, bortset fra enkelte grove undtagelsestilfælde, og disse unge undergives da en opdragende forsorg gennem børneværnets institutioner. Her er opdragelse altså praktisk taget trådt i stedet for straf. Behandlingen er præget af et fremadrettet synspunkt. Hvorledes får man bedst et ordentligt menneske ud af lovovertræderen? Det drejer sig ikke i første række om at sone en skyld, selv om naturligvis følelsen af et personligt ansvar søges oparbejdet. Det drejer sig

først og fremmest om at tilpasse den tilpasningsvanskelige til samfundet, og det gøres bedst ved at give ham kundskaber og færdigheder, så han kan klare sig i det fri liv, og ved gennem en forstående og kyndig pædagogik at appellere til hans vilje og evner.

De allerfleste, og alle, der har forstand på tingene, er enige om, at man her er inde på de rigtige principper, når det drejer sig om behandlingen af de helt unge. Det er jo ufærdige mennesker, siger man, og dem må man søge at forme med det gode. Der er ganske vist stadig dem, der mener, at en dragt prygl er den bedste medicin. Men dette standpunkt er overfladisk og stupidt. Erfaringerne fra utallige kriminelle levnedsløb viser med største tydelighed, at brutale opdragelsesmetoder er forfejlede overfor den tilpasningsvanskelige ungdom.

Erkendes det først, at opdragelse er bedre end straf, når samfundet skrider ind overfor den unge lovovertræder, ligger det imidlertid i sagens natur, at man ikke bliver stående ved en bestemt aldersgrænse af 18 år som afgørende for, hvilket middel der skal anvendes. Netop for den gruppe af personer der har er tale om, de, der jævnlig kommer i konflikt med loven, viser det sig, at de ofte modnes senere end normalt. Det bedste ville sikkert være slet ikke at fastsætte bestemte aldergrænser, men at lade alt bero på den individuelle modning. Men juraen vil gerne have faste skillelinier, og her er man da i de senere år kommet en del ind på at udvide grænsen for opdragelsessynspunktet til 21 år. I England er der lige givet en lov, hvorefter man såvidt muligt helt skal undgå al egentlig straf for unge under 21 år. Her i landet er der adgang til at anvende ungdomsfængsel op til denne aldersgrænse. Og selv om ungdomsfængsel formelt af loven betegnes som straf, er det dog en frihedsberøvelse, for hvilken opdragelsessynspunktet reelt er det afgørende. Men navnlig må der i denne forbindelse peges på

adgangen til at anvende *betinget dom*, en adgang, der ikke er bundet til nogen bestemt aldersbetingelse, men som fortrinsvis er tænkt benyttet og benyttes overfor unge forbryderbegyndere.

For de fleste står det vel sådan, at den betingede dom er en slags benådning, noget man kan tage sig let. Man hæfter sig ved, at den pågældende slipper for straf. Det kan da heller ikke undre, at man i tider, hvor kriminaliteten og særlig ungdomskriminaliteten er stor eller viser stigende tendens, bliver ængstelig og tilbageholdende overfor den betingede dom. Man sporer i denne en »forbrydervenlighed«, der kan blive farlig for retssikkerheden, og denne indstilling finder vel også vej til domstolene. I besættelsestiden og de følgende år har der, tildels med støtte i lovgivningen, vist sig en tilbagegående tendens i anvendelsen af betinget dom. For tiden benyttes den snarere for lidt end for meget.

Jeg må her gøre opmærksom på et forhold af stor betydning. Det centrale i den betingede dom bør slet ikke være fritagelsen for straf men det positive, at der sættes noget andet og bedre i stedet for straf, nemlig tilsyn, uddannelse, opdragelse, fornuftig fritidsbeskæftigelse, afvænning fra alkohol, lægebehandling og hvad der ellers i det enkelte tilfælde måtte være indiceret af særlige forholdsregler for at hindre ny afsporing. Der står her en hel del tilbage at gøre for at udbygge eller omforme den betingede dom til et effektivt instrument i kriminalitetsbekæmpelsen. Skabes der en tilfredsstillende tilsyns- og vilkårsordning i forbindelse med den betingede dom, må talen om den betingede dom som en benådningsforanstaltning høre op. Der bør da også kunne dømmes direkte til tilsyns- og opdragelsesforanstaltninger, besøg på fritidshjem med videre, og det skal nok vise sig, at sådanne forholdsregler er mere hensigtsmæssige end de korte fri-

hedsstraffe, som nu er alternativet til den betingede dom. Her er et område, hvor tiden i høj grad er inde til en reform af den gældende straffelov og praksis. Dog må jeg tilføje, at der ikke kan næres for store forventninger til nogensomhelst reform af den kriminalretlige behandling af de unge, før den kombineres med en ordning, hvorefter den, der har gennemgået en sådan behandling, hvad enten den nu betegnes som straf eller ikke, får en ærlig chance bagefter i det frie liv, og det vil igen sige, at han ikke skal gå ud i dette med det stempel, at han ikke har de samme borgerlige rettigheder som alle andre. Vi må bort fra det system af fortabelse af rettigheder, som her i landet oprettholdes i urimelig vidt omfang, til gavn for ingen og ofte til ubodelig skade for den dømte, der møder med viljen til en hæderlig tilværelse.*) Det er selvmodsigende og derfor uholdbart at anlægge et opdragelsessynspunkt på kriminalbehandlingen og derefter spærre vejen for den, man har villet opdrage til samfundsborger. Men her gælder det ikke bare om at ændre love, men også mentaliteten i vide kredse.

Jeg har nu omtalt forskellige områder, hvor strafsynspunktet allerede i gældende ret er vejet til fordel for andre mere fremadrettede synspunkter: opdragelse og medicinsk behandling. Den samme udvikling har gjort sig gældende på et andet område, nemlig hvor det drejer sig om vaneforbrydere og andre, der gang på gang gør sig skyldige i kriminelle handlinger uden at lade sig påvirke af straf. Hvis de pågældende ikke er psykisk abnorme i en sådan grad, at de hører hjemme under lægelig forsorg, går man nu den vej at asylere dem i længere tid i arbejds- eller, hvis de er af farligere karakter, i sikkerhedsforvaring. Disse forholdsregler er af loven udtrykkelig karakteriseret som faldende udenfor strafbegrebet og skulle altså blot tjene til

*) Dette synspunkt er nu tiltrådt ved lov nr. 286, 18. juni 1951, om ændring af reglerne om fortabelse af rettigheder som følge af straf.

forebyggelse mod fremtidig kriminalitet. I praksis kan det dog være svært at finde nogen virkelig forskel på sådanne frihedsberøvelser og fængselsstraf, bortset fra at de til en vis grad er af ubestemt tidsvarighed og derfor mere frygtet af lovovertræderne end ordinær straf indenfor visse åremål.

Et spørgsmål, der for tiden er stærkt fremme i den kriminalistiske debat, er, om man ikke skal gå et stort stykke videre ad den vej, som den hidtidige udvikling bort fra straffen som universalmiddel betegner. Man har trukket det ene område efter det andet af lovovertrædere bort fra straf og ind under særbehandling: børn, unge, sindssyge og andre abnorme, vaneforbrydere og lignende grupper. Det spørgsmål melder sig: bør man ikke helt opgive straf til fordel for behandlingsformer, der direkte og alene er indrettet på behandlingen af den pågældende med fremtiden for øje?

Vi er hermed inde på problemet om at arbejde med en kriminalret, der som sit grundbegreb ikke har straf, men socialt forsvar, en kriminalret, der for alvor og konsekvent bygger på præventionstanken. Dette problem kan ikke længere henvises til den teoretiske fantasi. Der er flere lande, som i de senere år har gennemført kriminallove under synsvinklen socialt forsvar fremfor straf, spørgsmålet er på dagsordenen i Sverige under det pågående reformarbejde med hele kriminalretten, og det har i den sidste tid været under livlig debat i fagkredse her i landet. Jeg kan fremhæve et par synspunkter til orientering.

Fra enkelte sider har man hævdet den opfattelse, at så godt som alle forbrydere, i hvert fald af grovere type, er mentalt abnorme, og at man derfor principielt bør behandle dem, som man behandler syge, der er farlige for sig selv eller deres omgivelser. Denne opfattelse beror dog på en overdrivelse af sygelige forholds betydning for kriminaliteten. Tager man alle straffesager i betragtning, derunder også det man kalder bagatelsager, kan der ikke være tvivl

om, at det store flertal af lovovertræderne er ganske normale borgere. Selv om man holder sig til den alvorligere kriminalitet, må man, som det fremgår af nøgterne psykiatriske fangeundersøgelser, erkende, at en betydelig del af forbryderne — procenttallene varierer ved de forskellige undersøgelser — intet psykisk abnormt frembyder. Man kan derfor ikke støtte en almindelig afskaffelse af straf på en sygdomsteori.

En betragtning, der historisk har haft stor betydning for bevægelsen bort fra straf, er af filosofisk natur. Det hævdes, at forestillingerne om skyld og straf hænger sammen med en tro på, at mennesket har en fri vilje, at det kan gøre, hvad det vil, og altså også kan lade være at begå en forbrydelse, selv om dets arvede anlæg og den ydre situation disponerer eller frister dertil. Men, siges det, denne tro er uholdbar. Viljen er ikke fri, den er underkastet naturens love som alt andet. Den ene arver et stærkt vilje-anlæg, den andet et svagt, den ene gode karakteregenskaber, den anden dårlige. Ingen kan gøre sig anderledes, end han er, han er i hvert fald bundet til at blive indenfor sine anlægs rammer. Det er derfor forfejlet at tale om skyld og straf, man må holde sig til det sociale forsvar, der er lige så berettiget overfor den sindssyge som overfor den normale lovovertræder.

Denne filosofiske tankegang, som jeg her kort har antydnet, har som sagt spillet en stor rolle i debatten, men den har også mødt heftig modsigelse. Striden pågår stadig. Jeg skal ikke komme dybere ind på dette. Det spørgsmål, vi drøfter, har vel sammenhæng med grundproblemet om viljens frihed, men der kan ikke fra den ene eller den anden filosofiske opfattelse drages bindende slutninger til berettigelsen eller hensigtsmæssigheden af strafansvar. Spørgsmålet om straf er ikke et spørgsmål om sand erkendelse, men et spørgsmål om social vurdering, og det har vist sig, at denne

kan støttes både på en antagelse og en forkastelse af den såkaldte fri vilje.

Hvis hverken lægevidenskaben eller filosofen kan give os afgørende svar på, om straf bør afskaffes, må vi søge svaret i de retlige og praktiske betragtninger, som det er juraens opgave at anstille.

Vi taler jo nu kun om spørgsmålet straf eller ikke-straf overfor voksne normale lovovertrædere. Børnene, de unge, de abnorme og andre særgrupper har vi tidligere udsondret. Men hvad tænker man egentlig på, når man siger, at straf også bør afskaffes i forhold til de voksne og normale? Der kan være tale om tre forskellige betydninger af »strafafskaffelsen«, som jeg hver for sig ganske kort skal berøre.

1) For det første er der vel dem, der tænker på at afskaffe straf uden at ville sætte noget andet i stedet. Men det går ikke. Ganske vist er der sikkert til enhver tid enkelte forældede og overflødige eller for vidtgående straffebestemmelser, som man uden skade kunne ophæve, og det er vigtigt at have øjnene åbne i denne retning. Men i det store og hele går det naturligvis ikke an at give frit spil for en hvilkensomhelst hensynsløs handle måde. Et stort antal forbud og påbud er nødvendige i samfundets og den enkeltes interesse, og disse bud må indskærpes og gennemtvinges ved, at der knyttes en eller anden følge, en »sanktion«, til, at de overtrædes.

2) Dernæst kan afskaffelse af straf betyde, at der sættes noget andet i stedet for straf, det vil praktisk taget sige, at den bestemte straf, en så og så stor bøde, en frihedsstraf af den og den varighed, afløses af en opdragende behandling, hvis varighed afhænger af trangen til sikkerhed og forbedring og den pågældendes modtagelighed for behandlingen i det enkelte tilfælde. Men et system af denne art ville, hvis det skulle blive den almindelige behandlingsmåde for alle lovovertrædere, være særdeles farligt for den

enkeltes retssikkerhed, og det ville i sine praktiske konsekvenser være ganske uacceptabelt. Der påtales årligt titusindvis af lovovertrædelser, der hverken vidner om nogen særlig trang til forbedring eller opdragelse hos den skyldige. Her er det af den største betydning, at følgen ikke overstiger en bestemt bøde eller frihedsberøvelse. Et system af tidsubestemte forholdsregler, derunder internering med »opdragende« formål ville her kunne give anledning til magtmisbrug af uoverskueligt omfang. Og pædagogisk og behandlingsmæssigt måtte der meldes pas overfor en sådan opgave i forhold til borgere af ganske normal gennemsnitstype. Der er da heller ingen, der for alvor tænker på helt at afskaffe bøder og det, vi nu kalder frihedsstraf (hæfte og fængsel). Hermed er ikke sagt, at der ikke er trang til indgribende reformer med hensyn til det nuværende bøde- og frihedsstrafsystem. Særlig kan der være tale om i langt højere grad end hidtil at lade kriminalbehandlingen foregå uden egentlig anstaltsbehandling, f. eks. ved arbejdspræstationer under friere former og således, at udbyttet fortrinsvis anvendes til dækning af den skade, der er tilføjet ved lovovertrædelser.

3) Den tredje betydning af strafafskaffelse er den, der i første række sigter til afskaffelse af selve *betegnelsen* straf i den officielle sprogbrug. Det er alene i denne betydning, spørgsmålet praktisk foreligger til overvejelse. Det forudsættes her, at man stadig ved siden af særforanstaltninger for de unge og psykisk afvigende og andre særlige grupper må anvende bøde og frihedsberøvelse, omend med ændringer som lige antydnet. Men man kan lade være at kalde disse foranstaltninger for straf for derved at markere, at man vil bryde med tidligere tiders bagudrettede fordømmelse og moralske skyldvurdering for i stedet virkelig at stille alle disse sanktioner i et positivt, fremadrettet formåls tjeneste, samfundets forsvar eller prævention mod kriminelle handlinger. Bøde og fængsel går da ind i et flerstrengt reaktions-

system på lige fod med andre forholdsregler af pædagogisk eller helbredende natur. Et sådant navneskifte kan have tekniske fordele og være udtryk for et sundt kriminalpolitisk program. Her overfor står på den anden side betæneligheder ved, at et sådant markeret skifte gennem afskaffelse af strafbetenelsen kan have uheldige socialpsykologiske virkninger ved nedbrydelse af ansvarsfølelsen og derigennem svække hæmninger mod kriminalitet. Om dette spørgsmål er meningerne delte. Personlig er jeg tilbøjelig til at tro, at man overdriver betænelighederne. Det er ikke forholdsreglernes etikette, det kommer an på, men deres reelle indhold og navnlig, at de indtræder med stor sikkerhed eller sandsynlighed. Spørgsmålet foreligger imidlertid ikke til aktuel afgørelse her i landet. Foreløbig er det bare af betydning, at man gør sig fortrolig med problemet, og at der vindes forståelse for, at straf i hvert fald ikke er det eneste saliggørende middel til bekæmpelse af kriminaliteten.

INDTRYK FRA ISLAND.

(1950)

Det er vist nok almindelig bekendt, at der i mange år har fundet et udstrakt samarbejde sted mellem juristerne i de nordiske lande til forberedelse af lovgivning på vigtige områder. I den seneste tid er dette samarbejde blevet særlig intensivt inden for kriminalretten, og det er lykkedes at drage ikke bare danske, norske og svenske, men også finske og islandske sagkyndige ind i fælles drøftelser om kriminalpolitiske emner. Et nyt led i dette samarbejde er afholdelsen af små ekspertkonferencer med nogle få delegerede fra hvert land, udpeget af vedkommende justitsministerium. En sådan konference er i slutningen af juni 1950 for første gang blevet afholdt i Island.

Forhandlingsemnet var i først række bødestraffen, hvis anvendelse og nærmere udformning i høj grad påkalder overvejelser. Men udover den faglige forhandling gav besøget rig anledning til at samle indtryk af Island, som det er i dag. Fra Reykjavik blev gæsterne kørt i hundredevis af kilometer mod nord og nordøst til Akureyris midnatssol ved Polarhavet og Myvatns drømmelandskab, overalt modtaget af venlige sysselmænd, der med stolthed fremviste deres riger. Og hjemvendt fra denne nordlandsrejse førtes vi til Store Geysir, til Gullfoss' vandfaldskaskader, som intet turbineanlæg skæmmer, til Thingvellirs lovbjerg og lavaslette, hvor sagatidens tusindårsminder fortættes til en nærværende virkelighed, og til præsidentens embedsbolig, Bessastad vest for Reykjavik, hvor præsidentfruen bød velkommen på et dansk, i hvis varme der er minder om det Jylland, hun kommer fra.

Jeg vil her ikke komme nærmere ind på det juridiske udbytte af vore forhandlinger og kun flygtigt berøre den rolle, bødestraffen spiller i nutidens samfund. Dens anvendelse har haft en kolossal vækst i dette århundrede, og der er fuldt af vildskud i udviklingen. Vi er i Danmark oppe på et årligt antal af bøder på mere end 100.000. Er alle disse bøder lige vel betænkte, eller kunne der i mange tilfælde nøjes med en advarsel? Er det rationelt at idømme berusere den ene bøde efter den anden, eller burde der ikke i højere grad lægges vægt på lægelige foranstaltninger over for personer af denne kategori? (Vi savner på dansk en så prægnant glose som den svenske betegnelse »fyllerister«). Kan man ikke indskrænke antallet af »afsoninger« uden dog at forspilde bødestraffens effektivitet? Er den processuelle behandling af bødesagerne tilfredsstillende? Mange borgere, hvis eneste kontakt med strafferetsplejen har bestået i en summarisk afgørelse af en politisag, har

utvivlsomt forladt retten med et lidet opbyggeligt indtryk af, at bøder undertiden ekspederes mere på samlebånd end efter en fyldestgørende retsbehandling. Det er på høje tid, at spørgsmål som disse og adskillige andre vedrørende bødevesenet tages op til systematisk behandling. Begyndelsen er nu gjort i Reykjavik, og resultaterne vil blive forelagt de nordiske landes justitsministre og straffelovskommissioner. I parentes bemærket var emnet bødestraf særlig velegnet for en kriminalistisk forhandling på islandsk grund. Den betydelige biltrafik og udviklingen af den bymæssige bebyggelse, kriseforanstaltninger m. v. har i Island som andetsteds gjort bodeanvendelse for mindre alvorlige lovovertrædelser til et spørgsmål af praktisk betydning, medens Island hidtil, formentlig i højere grad end noget andet europæisk land, har været forskånet for den grovere og groveste kriminalitet. I hele dette århundrede har der i Island været fire mord.

Men det må være mig tilladt at gå uden for mit fagområde og berette nogle mere almene indtryk fra et land, hvis natur og folk er for lidt kendte i Danmark trods statssammenhæng i århundreder og trods al vor tids tale om nordisk forbundethed.

Engang i foråret hørte jeg professor *Niels Nielsen* tale om vulkanen Hekla, der overraskende brød ud i voldsom aktivitet den 29. marts 1947. Niels Nielsen foreviste en film, der med sine nærbilleder af lavastrømme, ild- og dampmasser, stenudslyng og tordnende eksplosioner tog vejret fra tilskuerne. Nu lå Hekla stille hen, kun let rygende, under flyvemaskinen, og mit indtryk af Islands natur står derfor ikke i sensationens, men i dagligdagens tegn. Men for den besøgende fra Danmarks bakke-dal rummer denne dagligdag skønhedsværdier af usædvanlig art. Turistbrochurernes superlativer er på deres plads. Mest præger sig i sindet luftens gennemsigthed.

Atmosfæren er af en enestående renhed. På mere end 100 kilometers afstand så man klart uden kikkert Vestmanna-øernes klippesider, og det hævdes, at man skal kunne se dobbelt så langt. Nært og fjernt møder øjet blidt svungne bjerge, jøklernes hvide kupler, kegleformede og rundagtige vulkaner med vidtstrakte lavamarker for deres fod, opfyldt af besynderlige forvitrede stenformationer i figurer, der som barndommens skyhimmel giver fantasien frit spil til den mest livagtige billeddannelse. Og hvilket væld af farver, hvilken rigdom af nuancer! De islandske landskabsmalere har ikke overdrevet. Man forstår dem først, når man har set deres land. Med en ødselhed, der er størst, hvor naturen er fattigst, har bjerge, søer, elve og højsletter udgydt alle palettens farver over de ubeboede vidder.

Det er vanskeligt at træde på Islands jord uden undren over de naturmodsatninger, der her giver sig til kende. På bjergsiderne ligger sneen sommeren igennem, og luften er kølig som på en dansk forårsdag. Men op gennem jorden siver på mange steder koghede kilder, eller boblende svovlpøle rumsterer som små djævlegryder nær polarkredsen. Jorden er levende under ens fod. Den vulkanske aktivitet kan endnu bane sig vej til magtfulde udbrud i denne geologisk set unge jord, og det kan stadig komme til jordskælv, ja der må regnes dermed som en så praktisk mulighed, at den præger byggemåden: ethvert nyere hus opføres i beton.

De varme kilder er et aktiv. Endnu ser man i velbevaret stand det stenbadebassin, som *Snorri Sturlason* i det 13. århundrede lod anlægge ved sin gård under en kilde, der uforandret gennem tiderne har leveret vand i en passende temperatur til badet. Men først i de senere årtier er en rationel udnyttelse af varmtvandskilderne sat ind. Ved hjælp af dybdeboringer et par mil fra Reykjavik har man tilvejebragt en naturlig varmtvandsforsyning til hovedstaden, der

nu, trods sit navn (Reykjavik betyder egentlig røg eller damp) er en røgfri by.

En kraftindsats for at holde Islands økonomi og erhvervsliv på ret køl er utvivlsomt påkrævet. En selvstændig stat med kun 130.000 indbyggere i et kæmpemæssigt landområde uden videre mulighed for korndyrkning, uden skovbrug og uden råstoffer, er vanskeligt stillet. Samfærdselen inden for landet kræver anlæg og vedligeholdelse af et efter befolkningsantallet uforholdsmæssigt vidtstrakt system af bilveje (jernbaner og sporvogne kendes til gengæld ikke). Alt korn, kul, metaller, olie, alle maskiner, kolonialvarer og de vigtigste tekstiler må importeres. Nationens trivsel beror derfor i udpræget grad på eksportmulighederne, det vil sige først og fremmest på salget af fiskeriprodukter og — i mindre målestok — husdyrprodukter og edderdun. Ikke mærkeligt, at islændinge, som man talte med om den økonomiske situation, bemærkede: »Nu beror alt på silden«. Men silden har svigtet i de sidste år.

Der synes dog at råde en vis optimisme i ledende islandske kredse. Begivenhederne i forbindelse med den anden verdenskrig bragte — i hvert fald i første omgang — velstand til huse, og sindene er endnu fyldt af de store fremskridt, der er sket. Reykjavik er i løbet af få år vokset til en stor by. Overalt er nybygninger skudt op, og gaderne er fulde af de flotteste amerikanske luksusbiler. Der er (endnu) ingen arbejdsløshed. Samfundet ser som helhed ud til at være i fremdrift og i godt arbejdsrumør.

Den kulturelle indsats er imponerende. Overalt hvor vi kom frem til større og mindre bysamfund, var der bygget nye skoler. Universitetet i Reykjavik er smukt installeret i en stor, ny bygning med tilhørende studenterkollegier. En forelæsning jeg holdt, blev overværet af et stort auditorium af studenter, universitetslærere og andre interesserede. Jeg havde lejlighed til faglige drøftelser med universitetskolleger

og mødte et indgående kendskab til dansk videnskabelig litteratur indenfor mit område.

Et spørgsmål, der hurtigt trængt sig på fra islandsk side, var spørgsmålet om tilbagegivelse til Island af de gamle håndskrifter, som *Arne Magnusson* indsamlede, og som nu er i Københavns Universitets besiddelse. Som bekendt har det i mange år været et brændende islandsk ønske at få denne håndskriftsamling tilbage, og spørgsmålet står nu foran sin afgørelse, efter at det i en årrække har været undergivet behandling i en dansk kommission sammensat af sagkyndige og politiske repræsentanter. Jeg havde, da jeg kom til Island, som sikkert de fleste herhjemme, kun en begrænset interesse for dette spørgsmål, men jeg må erkende, at denne interesse er steget betydeligt under indtryk af de samtaler, jeg har ført om spørgsmålet med adskillige ledende personligheder inden for den islandske åndsverden.

For at forstå intensiteten i det islandske ønskemål, må man vide lidt om de følelser, man kan godt sige den kærlighed, hvormed disse håndskrifter omfattes i vide kredse af det islandske folk.

Islændingene er i sjælden grad et *bogens* folk. Måske hænger det sammen med gårdenes isolerede beliggenhed (før de moderne trafikmidler) og det meget indendørsliv i den lange, mørke vintertid. Nedskrivningen af de islandske slægtssagaer i det 12.—14. århundrede var en litterær storbedrift. Det samme gælder Eddaen, hvori Nordens hedenske religion er nedfældet. Det er næppe for meget sagt, når professor *Sigurdur Nordal* karakteriserer disse skrifter, som hørende til den europæiske middelalders klassiske litteratur og måske som Nordens originaleste og varigste indsats i verdenslitteraturen i det hele taget. Men Island har ikke blot *frembragt* denne litteratur, den har også *tilegnet* sig den på en måde, der gjorde den til hvermands eje. Længe

før bogtrykkerkunstens opfindelse var håndskrifterne spredt over alle hjem. Sagaerne og den ældre og yngre Edda er blevet *læst* generation efter generation. I dag finder man i enhver islandsk by relativt flere bogudsalg, end jeg har set i noget andet land, og hos enhver boghandler har den gamle islandske litteratur en fremtrædende plads. Jeg har ikke været i noget islandsk privathjem, hvor ikke det samme var tilfældet. De gamle skindbøger blev bogstaveligt *slidt* op, og bedre gik det ikke de senere afskrifter på papir. Man kan forstå, hvor bittert det må føles, at der i hele Island i dag ikke findes et eneste gammelt håndskrift, medens en samling deraf befinder sig uden for landets grænser.

Men islændingene er ikke blot et bogens folk. De er tilige i eminent grad et folk, der har bevaret deres gamle *sprog*. Det modersmål, der i dag tales som levende sprog i Island, er i det væsentlige det samme sprog som håndskrifternes. Det var, da håndskrifterne blev affattet for 6—700 år siden, et særsyn i Europa, at de blev nedskrevet på modersmålet og ikke på latin. Siden er der med en sjælden omhu blevet værnet om dette sprog. Det moderne islandske sprog tæller næsten ingen fremmedord. Alt nyt er omskrevet til den gamle sprogstamme. Håndskrifterne er derfor den dag i dag levende litteratur i Island.

Der findes så godt som ingen arkæologiske minder i Island. Med så meget større nationalhistorisk interesse klynger man sig til de håndskrifter, der er det håndgribelige udtryk for islandsk fortid. Det er en brodernations helligdom, der ligger i et københavnsk arkiv.

Jeg fik et levende indtryk af varmen i det islandske ønske under en samtale med den islandske højesteretspræsident *Thordur Eyólfsson*. Vi havde sammen set Geysir og Gullfoss, og det var blevet fortalt mig, at den bonde, der ejede Gullfoss-området havde været i forhandling med et udenlandsk konsortium om salg af grunden med det berømte

vandfald. Men hans datter havde sagt, at hvis Gullfoss blev solgt, ville hun gå med i elven, og stedet er senere blevet på islandsk hånd. Thordur Eyólfsson er en stilfærdig mand, og jeg har ikke hørt ham bruge stærke vendinger, men den aften sagde han til mig med tårer i øjnene: For os islændinge betyder håndskrifterne i Danmark lige så meget som Geysir og Gullfoss.

Det er ulyksaligt, at spørgsmålet om deres tilbagegivelse er blevet gjort til et juridisk spørgsmål. Juridisk kan der næppe rettes nogen afgørende indvending mod den danske ejendomsret, hvad enten den er baseret på køb, bytte, gave eller anden adkomst. Men spørgsmålet er ikke juridisk, men i første række, hvad der er historisk retfærdigt og følelsesmæssigt mest velbegrundet. Stil på den ene side en snævert begrænset kreds af faglige danske interesser i at bevare disse håndskrifter på dansk hånd (interesser, der i alt væsentligt må kunne varetages gennem fotokopiering og eventuelt ved hensættelse af midler til at afholde udgifter ved danske specialforskeres ophold i Reykjavik i særlige tilfælde), og stil heroverfor et nationalt, vidt udbredt ønske om at føre en for Island dyrebar skat tilbage til sit hjemland. Således er faktisk stillingen, og valget burde ikke være så svært fra dansk side, som det tilsyneladende er. Det gælder om at lade store hensyn overveje de små.

De historiske og filologiske interesser, der er knyttet til den fremtidige benyttelse af håndskrifterne, vil utvivlsomt blive vel tilgodeset, såfremt de opbevares i Island. Flere islandske end danske forskere føler sig kaldet til at drive kildestudier i disse skrifter. Men om noget videnskabeligt monopol vil der aldrig blive tale. Danskere i Island, der kender forholdene til bunds, ved, at udenlandske forskere vil blive modtaget med glæde, og deres filologiske studier vil ikke hemmes, men fremmes ved, at de stifter bekendtskab med det levende islandske sprog.

Der er grund til at tilføje endnu en betragtning. Så vidt man kan skønne, er der nu i Island en stærk dragning henimod et mere betonet nordisk fællesskab. Der kan knyttes nye bånd til Danmark, efter at bitterheden fra uselvstændigheds- og unionsperioden er ved at klinge af. Dansk er endnu skolefag i folkeskolen, og det tales og forstås uden vanskelighed i dannede kredse. Men de tråde, der binder Island og Danmark sammen i et kulturelt fællesskab, er tynde og kan let briste. Det er en klar dansk interesse, at de holder og styrkes. De tider, da Island var under dansk styre, har ikke efterladt lyse minder i landet. Det er en kendsgerning, uanset hvem og hvad der måtte have skylden derfor. Men denne kendsgerning bunder i fortiden. For det fremtidige forhold spiller håndskriftspørgsmålets rigtige afgørelse en meget betydelig rolle. En bølge af varm sympati for nutidens Danmark vil blive resultatet af en stor gestus fra dansk side i dette spørgsmål. Det er måske ikke så meget ejendomsretten, det gælder som opbevaringsstedet.

Man har i diskussionen om spørgsmålet peget på *konsekvenserne*. Ville en imødekommelse af Islands ønske ikke betyde, at krav kunne rejses fra alverdens lande om udlevering af bøger, kunstskatte og arkivalier, der befandt sig i fremmed eje? Men Islands moralske ret til sin nationallitteraturs kildeskrifter er uden parallel i andre tilfælde. Og fra en tilbagegivelse, der ikke anerkendte nogen juridisk forpligtelse, men var et udslag af virkelig samfølelse mellem nært forbundne folk, ville ingen uønsket konsekvens kunne drages.

RESPEKT FOR MENNESKET.

(1949)

I en tidligere artikel har jeg omtalt den første internationale kongres om »socialt forsvar« i San Remo.*) Jeg gjorde her rede for den nye, fra Italien udgående bevægelse for at omforme strafferetten fra et følelsesbestemt gengældelsessystem, baseret på nedarvede forestillinger om moralsk skyld og retfærdig afstraffelse, til et system af fremadrettede forholdsregler, der hviler på videnskabelig udforskning af den menneskelige personlighed og tilsigter en socialisering af lovovertrædere gennem pædagogiske og lægelige behandlingsmetoder.

Efter to års forløb har denne bevægelse afholdt sin anden verdenskongres i Liège med henved 200 repræsentanter fra 27 lande, overvejende jurister, men også talrige psykiatere, retsmedicinere og filosoffer. Blandt de delegerede var en række af Europas førende kriminalister.

Som grundtema for en uges daglange forhandlinger var opstillet: den menneskelige personlighed i forholdet mellem statens og den enkeltes rettigheder. Dette bredt formulerede emne var udstykket til behandling i fem forskellige sektioner eller forhandlingsgrupper, der behandlede emnet ud fra filosofiske, psykiatriske, retsmedicinske og juridiske synspunkter. Forhandlingerne foregik på grundlag af et stort antal i forvejen udarbejdede afhandlinger eller rapporter, der trak linjerne op for reformkrav og stillingtagen med hensyn til de vigtigste aktuelle spørgsmål om kriminalitetens behandling på rationelt grundlag.

To hovedopfattelser stod over for hinanden, på den ene side en opfattelse, der radikalt vil bryde med strafsystemet i dets overleverede form, og som helt igennem vil erstatte straf med andre forholdsregler, på den anden side en mere

*) Se ovenfor s. 217.

konservativ opfattelse, der nok vil gå et langt skridt i retning af at omforme strafsystemet, men som dog ikke mener at kunne give afkald på i vidt omfang at anvende, hvad man i daglig tale kalder og anser for straf.

Den radikale opfattelses ledende talsmand er *Filippo Gramatica*, på hvis initiativ den første kongres om socialt forsvar blev afholdt. Selvom der er megen uenighed om det idémæssige grundlag for denne opfattelse, har den med henblik på sine praktiske konsekvenser fået en betydelig tilslutning, og der er næppe tvivl om, at denne tilslutning er i vækst. Betænkelighederne er dog stadig så store, at der ikke foreløbig kan regnes med en gennemførelse af de herhen hørende ideer ad lovgivningens vej. På kongressen var der derfor enighed om at koncentrere anstrengelserne om at fastlægge de fremskridt, hvorom der trods uenighed om hovedsynspunktet kunne opnås enighed mellem de i vor tid dominerende retninger inden for kriminalvidenskaben.

En fællesnævner fandt man her i, hvad man kan udtrykke som *respekten for den menneskelige personlighed*. Fra alle sider understregedes det synspunkt, at lovovertræderen ikke må betragtes som et uden for samfundet stående væsen, overfor hvem alt er tilladt. Samfundet er solidarisk forbundet med alle sine medlemmer. Det har et medansvar for enhver forbrydelse. Dets opgave er ikke et egoistisk selvforsvar i retfærdighedens navn, men at opdrage og udvikle enhver til socialt samliv. Kræfterne må derfor, som det siges i en på kongressen vedtaget resolution, først og fremmest sættes ind på at modvirke de forhold, der skaber forbrydere. Skal der skrides ind i anledning af en begået lovovertrædelse, må formålet for denne indskriden aldrig være at tilføje et menneske *lidelse*. Lidelsen, der var det centrale i ældre tiders strafferet, må ikke anvendes som middel til at fremkalde tilståelser, og må heller ikke tilstræbes som

mål for de forholdsregler, der idømmes. Ved fastsættelsen og gennemførelsen af disse forholdsregler skal der tilstræbes en social tilpasning af individet, og dette kan kun ske, når forholdsreglen afpasses efter hans personlighed, og når den menneskelige personligheds værdighed respekteres.

Sætninger som disse kan måske lyde som selvfølgelige. De er i hvert tilfælde i principet, omend ikke altid i praksis, anerkendt som grundlag for de nordiske landes nuværende kriminalret. Men det må ikke glemmes, at principudtalelser af denne art har deres dystre, realistiske baggrund i den nedværdigelse af den menneskelige personlighed, som fandt sted i den nazistiske strafferets epoke, og at de har en aktuel front mod systemer med lav kurs for det enkelte menneskes værdi i sammenstød med statens interesser.

Af større praktisk betydning end de almindelige principudtalelser er gennemførelsen af de heri indeholdte ledende ideer på bestemte områder af kriminalretten. Jeg skal her nævne nogle af de vedtagelser, som blev resultatet af kongressens arbejde i dens forskellige sektioner.

Hovedresultatet af den juridiske afdelings drøftelser blev et ønske om en stadig videre anvendelse af en videnskabelig udforskning af den enkelte lovovertræders hele udvikling og psyke. I hvert fald i alle tilfælde af grovere kriminalitet bør der foretages en indgående undersøgelse af lovovertræderen, og akterne vedrørende denne undersøgelse og senere erfaringer bør følge ham under hans ophold i fængsler og anstalter. I forbindelse med dette ønske udtales, at der i dommeruddannelsen bør indgå kriminologiske studier, d.v.s. studier, der giver kendskab til kriminalitetens personlige og sociale forudsætninger. Det kan her bemærkes, at en udvikling i denne retning nu er i god gang her i landet. Personlighedsundersøgelserne er imidlertid endnu ikke tilstrækkelig anvendte.

En vigtig del af kongressens vedtagelser angik anvendelsen

af *betinget dom*. I de romanske lande har denne forholdsregel ikke hidtil haft samme udstrækning og karakter som i de angelsaksiske lande og Norden. Man går nu ind for en vidtgående benyttelse heraf, også i en form, som endnu ikke kendes i Danmark, men som formentlig ved en reform af straffeloven bør indføres, nemlig således, at hovedvægten lægges på tilsyns- og opdragelsesforanstaltninger, afvænnning fra alkohol m.v., medens en bestemt frihedsstraf eller lignende først fastsættes, hvis det viser sig, at vilkårene ikke overholdes. Der står ved udformningen af den betingede dom eller probation, som den nu også kaldes, væsentlige reformer på programmet for nordisk lovgivning — i den senere tid har flere nordiske konferencer om spørgsmålet været afholdt — og i bestræbelserne herfor er den enstemmige opfattelse på kongressen i Liège af probationens hensigtsmæssighed en god støtte.

Den fare for misbrug af retsvæsenet, som erfaringerne i en række af de på kongressen deltagende lande stærkt understreger, må også ses som baggrund for nogle resolutioner, der udgik fra den psykiatriske og retsmedicinske afdeling. Man fordømte her enhver anvendelse af narcoanalyse i retsplejens tjeneste samt enhver anvendelse af sterilisation og kastration bortset fra rent lægelige formål. Disse resolutioner kunne dog ikke samle enstemmighed. Hvad narcoanalysen angår, mener adskillige, at denne, anvendt i et demokratisk samfund og under betryggende garantier, derunder absolut frivillighed, i visse særlige tilfælde kan være til en sådan gavn for den sigtede selv, at den ikke bør hindres af et absolut forbud. Med hensyn til sterilisation vil man ikke, hverken i de nordiske lande eller i Schweiz og flere andre rets-samfund give afkald på anvendelse af denne forholdsregel overfor åndssvage, der kun ad denne vej har udsigt til at opnå udskrivning fra åndssvageforsorg. Hvad angår kastration, er betænkelighederne større. Nogen stolthed ved, at

Danmark på dette område er et foregangsland, er det lidt vanskeligt at føle i en international forsamling af retslæger og jurister, der næsten enstemmigt fordømmer metoden som umoralsk. Men vore erfaringer her i landet er dog af en sådan art, at man ikke kan slutte sig til tanken om et forbud mod frivillig kastration af sædelighedsforbrydere, der uden anvendelse af denne forholdsregel er prisgivet en livslang internering i en forvaringsanstalt. Derimod er den her i landet eksisterende adgang til tvangskastration af sædelighedsforbrydere, der dog heldigvis aldrig er blevet praktiseret, en skamplet på dansk lovgivning, som hurtigst muligt burde fjernes. At man har udstrakt den til endog at omfatte kvinder, er ufatteligt.

For straffuldbyrrelsens vedkommende vedtoges resolutioner, der helt igennem ligger på linje med de principper, som ifølge den nye danske fængselsanordning af 1947 skal være ledende for strafudståelsen her i landet. Det fremhæves, at fangearbejdet skal have uddannende formål, at fritiden skal udnyttes på pædagogisk hensigtsmæssig måde, og at der i det hele skal tilsigtes en resocialiserende opdragelse. Disse bestræbelser er godt i gang i en lang række lande inden for det nuværende fængselssystem, udbygget med ungdomsfængsler og lignende anstalter. Omkring de gamle cellefængsler med deres solide arkitektur vokser moderne værkstedslokaler op i småbygninger inden- eller udenfor murene, og unge fanger anbringes i mindre anstalter, indrettede i landlige omgivelser uden afspærring, som f. eks. vort ungdomsfængsel på Søbysøgaard. Belgierne fremviste med stolthed en sådan ungdomsanstalt på en herregård ved den lille by Marneffe. Uden hensyn til lovovertrædelsens art anbringes her unge mennesker, som det endnu ikke er for sent at føre ind på en hæderlig tilværelse. Opdragelsen sker i nær tilknytning til spejderbevægelsens ideer. Denne anstalt opfattes i Belgien som det følgerigtige udslag af en kriminalpo-

litik, der har sat sig som mål i videst muligt omfang at erstatte straf med »socialt forsvar« eller genopbygning. Belgien har her en smuk tradition at bygge på, skabt af fremskridtsvenlige fængselsfolk og psykiatere. For Danmarks vedkommende må man håbe, at udviklingen vil gå videre i samme retning. Vort ungdomsfængsel, som var en af de vigtigste landvindinger ved straffeloven af 1930, har været forbillede for lignende institutioner i Sverige, men trænger nu til supplerings og udspaltning efter nyere erfaringer.

Alt ialt vender man tilbage fra denne kongres med en stærk følelse af, hvor mange gode, positive kræfter der i efterkrigstiden sættes ind på at lede kriminalitetsbekæmpelsen ind i nye baner, kræfter, der bæres af en sand, human ånd og tro på den videnskabelige erkendelses frugtbarhed. Indtrykkene er inspirerende for det fortsatte, stærkt påkrævede reformarbejde her i landet, og man må ønske en nær kontakt mellem de internationale og danske bestræbelser på dette område. Måtte disse bestræbelser forene alle gode viljer om en kriminalpolitik, der vil sikre samfundet under respekt for mennesket.